

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

*

NYOLCZADIK ÉVFOLYAM.

MÁSODIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1898.

TARTALOM.

	Lap
»Árpád ébredése« keletkezésének története. <i>Bayer József</i>	129
Balassa versek-e? <i>Erdélyi Pál</i>	135
Bacsányi irodalmi működése. (Befejező közl.) <i>Sziunyei Ferencz</i>	154
Barcsai Ákos csatájáról való gúnydal. <i>Dr. Bartha József</i>	189

Adattár :

Irodalomtörténeti tarlózások az olasz könyvtárakban. (I. közl.) <i>Hegedüs István</i>	192
Oklevelek Gyöngyössi István életéhez. (II. közl.) <i>Nagy Ivan</i>	202
Kazinczy Ferencz egy kiadatlan levele. <i>Demek Győző</i>	215
Döbrentei irodalmi munkásságához. (II. közl.) <i>Rexa Dezső</i>	217
Régi kritikák. <i>Dr. Kapossy Luczián</i>	222
Petőfi kérvény-minutája a szabadszállási követválasztás ellen 1848-ban. (Hasonmással.)	230
A debreczeni színpad műsora 1811-ben. <i>Bayer József</i>	232

Ismertetések, bírálatok :

Lánczy Gyula , A magyarság az Árpádok korában. — Riedl Frigyes , A magyar irodalom főirányai. — Wolff Béla , Az első magyar dramaturg. <i>Demek Gy.</i> — Dr. Murajda F. Nándor , Döbrentei »Erdélyi Muzeumának kritikai iránya. <i>Demek Gy.</i> — Magyar Kritika . Szerk. Benedek Elek . — I. M. Gy. — Benkó Imre megjegyzései. — Binder Jenő , Egy magyar Lázár dráma	236
Vegyesek. <i>D. L.</i>	249
Ad vocem, ...	251
Irodalomtörténeti Repertorium. Hellebrant Árpádtól	253

—

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős

Szerkesztő lakása. *Halas*.

»ÁRPÁD ÉBREDÉSE« KELETKEZÉSÉNEK TÖRTÉNETE.

Midőn Pest vármegye elvállalta 1834-ben a Grassalkovich-féle ajándék-telken az ideiglenes Magyar Színház fölépítését, bizonyára sejtelve sem volt arról, mily roppant felelősséggel járó terhet vett magára. A közlelkésedés magát is mámorba ejtette és e féltálm-féltálm-ben nem is gondolt arra, mily ágas-bogas vállalkozás közigazgatási uton ilyenbe fogni. Helyes gondolat volt, hogy az ügyek vezetését külön kinevezett. Theatralis deputatióra bizta, ez meg a kebléből szabad cselekvő-körrel bíró subdeputatiót rendelt ki; mert ezzel elejét vette legalább a hosszadalmasságnak, elrendelvé, hogy a vármegye hozzájárulása utólagosan kérendő ki. El kell ismerni, hogy azon sokféle gondnak közepette, melyet a megélhetéseért küzdő budai színésztársaság és a Pesten épülő ideiglenes Magyar Színház okozott, a Theatralis deputatio emberül megállta helyét. Subdeputatioja szerződéseket köt, mesterembereket szorgalmaz, s ha kell, büntetéspénzzel, sőt megyei karhatalommal fenyeget. A tetőzet palával vagy cserépszindelylyel való befedésének kérdését ép oly fontosnak tarja, mint az épület homlokzatának díszítését. Még a körültekintő ovatosság sem hiányzik nála s nemcsak más mesteremberek véleményét kéri ki, midőn az épület kőműves-, asztalos-, lakatos-, cserepes-munkálatairól van szó; hanem művészi kérdésekben sem zárkozik el a mások tanácsától s így pl. nem kisebb embernek, mint az akkoriban nagyhirű Ferenczy Istvánnak kéri ki a tanácsát, midőn arról van szó, vajjon a tervbe vett szobrok, relieffek megfelelnek-e a művészet magasabb követeléseinek?

Ha volt is valami igaz abban a mondásban, melyet az első — később elég hirhetté vált — primadonna, Schodelné asszony bizalmas leveléből, mint a »közvélemény« egy töredéke felfogásá-

nak jellemzéseként elfogadhatunk, hogy »Földváry baute in Schmutz und Koth das jetzt stehende Theater« . . . . annyi bizonyos, hogy a megkezdett úton, bármi sáros, bármi göröngyös volt is az, minden gúnyra tekintet nélkül kellett a vármegyének kitűzött célja felé haladnia. Nagyon jól tudta, hogy a fölsülésből nemcsak a saját székelyene fog következni, de egy nagyobb baj is, az, hogy a magyar színészetnek dülőre juttatott ügyét bizonytalan időkre odázza el, midőn ellenesei nemcsak a német-pártból kerültek ki, de abból a másikból is, mely részint a komédiázást magyar emberhez nem illő foglalkozásnak tekintette, részint a szükséges és hasznos, de még szintén meg nem lévő dolgokat (mint népnevelés, szegény-intézet, közkórházak) előbbre valóknak kezdte most hamarjában gondolni a szórakozásra szánt s így nem első sorban sürgetősnek vélt intézetekénél s ezek közt ezuttal a kérdés alatti állandó színháznál.

Széchenyi nagyobb arányú tervét tekintve, helytelenítenünk kell a vármegyei kezdeményezést s rövid három év a legnagyobb magyart igazolta — de az is kétségtelen, hogy fele úton többé meg nem állhatott Pestvármegye. Az épület tető alatt állott; butorzatát megrendelték s a vérmes reményűek már azt hitték, hogy 1836 vége felé meg is nyithatják az ideiglenes színházat. A budai városi tanács már alkuba kezdett, hogy nem írhatna-e ki pályázatot várbeli színházára, ha netán a magyar színészek végre állandó tanyához jutnak Pesten; mert az ilyesmiről jó eleve kell gondoskodni, és az utolsó pillanatban nem kapnak jó — német társulatot?! Buda városa kérelmét azonban okos vigyázatból nem teljesítették, amihez joguk is volt, mert Pestmegye 1838-ig kötötte le magának a budai színházat s így megkellett nyugodnia a tanácsnak abban, hogy továbbra is várassa közönségével a német színészeket, a magyarokat pedig tengődni engedje.

Pestmegye 1837 augusztus 1-ére tűzte ki a Magyar Színház megnyitását azon reményben, hogy csak annál elkészültebben fogadhatja majd az aggságoskodókat fényesnek ígérkező színházában, melynek kimondott *ideiglenes* jellege sok tekintetben menteségül, de minden bizonynyal dicsekvésök jogos tárgyául is fog szolgálni.

A sokféleire kiterjedő gondoskodás egyik bizonyítékának vehetjük, hogy már 1836 végével szóvá teszik a megnyitás ünnepélyét s ennek egyik legfontosabb tárgyát: a megnyitó darabot. A Thea-

tralis deputatiónak 1836 november 22-éről kelt jegyzőkönyve szerint első sorban arról volt szó, vajjon nem volna-e jó jutalomdíj kiírásával eredeti darabról gondoskodni? Ha meggondoljuk, hogy a darab megírására, megbírálására és betanulására $\frac{1}{4}$ év volt hátra, ma csak megmosolyogjuk ezt a táblabíró-észjárást s legfeljebb azzal mentjük, hogy a kisebbség akarta így, mert a többség abban állapodott meg (az idő rövidege szóba sem kerülve), hogy sokkal alkalmasabb volna »egy a tárgyat minden oldalról kifejező Prologus« az olyan alkalmi darabnál, mely a köztapasztalás szerint úgy sem szokott nagy érdekű lenni! Ma már nem tudjuk megmondani, hogy a Földváry elnöklete mellett jelen voltak közül kiké az előbbi, kiké az utóbbi indítvány dicsősége — de meglehet ezt bocsátani, mert Benyovszky Péter, Nedeczky Ferencz, Patay József, Nyáry Pál, Zlinszky János táblabírák ép oly kevésbé voltak literatus emberek, mint az egyetlen főúr gr. Teleki Sámuel. Azt sem vehetjük egyébnek a pillanat zavaránál, hogy egy eféle prologus megírására, a deputatiónak egyik jelen nem lévő tagját, *Fáy Andrást* akarták fölkérni.¹ Csupán egy bizonyos: hogy a prologus lényegével nem voltak tisztában a mi deputationalis, derék táblabíráink, miután az előadni szándékolt darab ügyében még ekkorig mitse határoztak. A Prologus alatt ők olyan Előjáték-félet értettek, mely szép szavakkal, minden, e tárgyra tartozót elmondjon drámai formában, eltérőleg a tulajdonképi Prologustól, mely természeténél fogva előlegesen, az előadandó cselekmény kellő középpontjába helyezi a hallgatóságot. Szerencsére Fáy helyett olyanra esett a választás, a ki költői lelke kohójában a legalkalmasabb formába tudta önteni mindazt, amit egy alkalmi darab, egy prologus s egy előjáték, az addig dívó irodalmi közfelfogás szerint megkívánt.²

¹ A szó szerinti szöveg így hangzik: »Emlékezetben hozatván az is: hogy a Színház megnyitása alkalmával adandó darabról előre kellene gondoskodni s talán nem lenne céliránytalan: ha arra jutalomdíj tételnék? A többség abban egyezett meg, hogy az e végre készítendő, különben is tapasztalás szerint nem nagy érdekű darab helyett, sokkal jobb lenne egy a tárgyat minden oldalról kifejező Prolog, s annak elkészítésére a küldöttség egyik érdemes tagja, szépművészetekbeni jártasságáról az egész hazában ismeretes T. bíró Fáy András úr a legközelebb tartandó ülésben megkéretni rendeltetett. (Pestvm. levéltárából).

² L. Arthur Pougin Dictionnaire historique et pittoresque du theatre. Paris 1885. 622—3. lap és Blum Herlosson Marggraf Theater-Lexicon 6-ik kötet Altenburg Leipzig, 1842. 132—3 lap.

Nincs tudomásunk arról, hogy Fáy mit felelt nála járt társainak. A Pestmegye levéltárában 1836 végéről (decz. 16-áról) meglevő deputationalis jegyzőkönyv egy szóval sem említi az ügyet, lehet azért, mert Fáy ezen az ülésen sem volt jelen; de lehet azért is, mert Fáy a novemberi gyűlés után rögtön kijelentette, hogy e megbizást nem vállalja el. Az azonban nagyon valószínűnek látszik, hogy midőn ismert szerénységével s tán ereje elégtelenségének tudatában elutasította magától e megtisztelő megbizást, ő volt az, ki társai figyelmét fölhívta a leghivatottabbra — Vörösmartyra. Előttünk csak az eredmény áll, a maga hivatalos formájában, amint azt a Theatr. deputatio 1837. évi január 15-iki jegyzőkönyve legvégén, ránk hagyta: »Elhatároztatott ez alkalommal: hogy az új Magyar Színház kinyitásakor szavalandó Prolog készítésére Tettes tudós *Vörösmarty Mihály* úr kérettessék meg. Melynek következésében, az érintett végre a tisztelt úr különös levél által rendeltetett megkéretni.« . . . E rideg szavaknál többet mond már az a levél, melyet a Deputatio megbizásából *Nyáry Pál* írt Vörösmartynak. Ebben, hihetőleg az ülés visszhangjaképen, határozott kifejezésére jut az első legelsejének járó köteles hódolat, mely, midőn a megtisztelő megbizatást tudatja, sejteti azt is, hogy megbizói is érzik azt a megtiszteltetést, mely annak elfogadásából a megbizókra s az általuk képviselt ügyre is háromolni fog. E levél keresetlen őszinteségű szavai bizonyítják, hogy Zalán futása, Csongor és Tünde írója mellett nem akart senki vetélkedő társként szerepelni egy oly ünnepély alkalmával, midőn költői kifejezést kellett adni annak az eszmének, vajjon mit is jelent a magyarra, országa idegen nyelvű és szellemű fővárosában, az első Magyar Színház megnyitási ünnepélye, mely után 50 év óta sovárgott a nemzet?¹

¹ E levél eredeti fogalmazványa megvan Pestmegye levéltárában s szó szerint így hangzik: »Tekintetes Nemes Nemzetes és Vitéz *Vörösmarty Mihály* úrnak a Magyar Tudós Academia rendes tagjának, tisztelettel, Tekintetes Úr!

Tekintetes Pest Vármegye Színészeti Választmányja mai napon tartott ülésében, melyben az épülő Magyar Színház kinyitását folyó évi augusztus 1-sőjére határozá, szükségesnek találván: hogy azon ünnepélyes alkalommal egy a tárgy érdemét kimerítendő Prolog szavaltassék; a *Haza tudós férfjai hosszú során végig menve; azoknak tudományos kifejlésünk jelenlegi korszakát díszítő koszorujából az érintett Prolog készítésére Önt választá, s megkéretni rendelle.*

Miről a midőn Önt kötelességeim egyik legkellemetesbikének megfelelőleg ezennel hivatalosan értesiténem, megkülönböztetett tisztelettel maradok Pesten január 15-kén 1837. alázatos szolgája.

Pest vármegye alább közölt levele 1837 január 15-én kelt, de hogy mikor küldetett el, annak nyomára nem akadtam s így nehéz eldönteni, mi volt az oka annak, hogy Vörösmarty csak mártius 13-án felelt e levélre.¹ Tán önmagával küzdött, hogy elfogadja-e e terhes megbizatást, ily rövid időn belül s csak akkor felelt, midőn már a formával tisztában volt s a részletek nem okoztak többé gondot költői lelkének? Tán betegsége akadályozta, vagy távol volt ekkor a fővárostól? Ezt bajos ma eldönteni. Leveleinek hangjából azonban kiérezhető, hogy a tárgy érdekli s lelkében megrezdültek a rokon húrok; tudja hogy mily fontos föladat elé állították s rajta is lesz, mint igéri, hogy a közönség várakozásának »csak valamennyire is megfelelhessen«. Itt közöljük ez érdekes és eddig ismeretlen levelet, hogy szerény hangjával is bizonyítsa, mily távol állott Vörösmartytól, hogy önhitté váljék, midőn az elkövetkezendő nemzeti ünnepély alkalmából, vita nélkül őt tartották az íróvilág legméltóbbjának arra, hogy a mult bánatának, a jövő örömének költői szavakat kölcsönözzön s feledtesse a jelenben mindazt ami elmellőzés csak érte a multban s erősítse meg e nemzet hitét reményekkel kecsegtető jövőjében.

De beszéljen maga a levél, melyet sor- és betű-híven itt közlünk.

Pest, 13. márt. 1837.

Tekintetes Jegyző Úr!

Nagy megtiszteltetésül veszem, hogy a T. színészeti Választmány a Magyar Színház felavatásakor szavalandó prologus' készítését reám bizni méltóztatott. Sok és nagy az, mit egy ilyen fényes alkalommal, az első magyar színház megnyitásakor a' fővárosban, annyi keserű küzdelem és csalódások után gondolni és elmondani lehet, 's igen fogok örüvendeni, ha e részben a T. Választmány', előttem igen nagybecsű bizodalmanak, 's a' közönség' várakozásának csak valamennyire is megfelelhettek. A mit midőn a T. Választmánynak tiszteletemmel jelentetni kérnék, maradok

*A' Tekintetes úrnak
alázatos szolgája*

Vörösmarty Mihály.²

¹ Eredetije Pest vm. levéltárában.

² A levél czíme: Tekintetes Nemes Nyáry Pál úrnak T. N. Pest vármegye Aljegyzőjének. Pesten.

Ezen levél alapján, Gyulai P. azon állítása hogy Vörösmarty Árpád ébredését »úgy látszik, hirtelen, néhány nap alatt írta« (V. összes művei új kiadás IV. k. 452. lap) lényegében módosulni fog.

Nem volna minden érdek nélkül való azt is tudni, vajjon mely időpontban nyújtotta be Vörösmarty Pest vármegyéhez kész műveit: Árpád ébredését. Ennek nyomára szintén nem akadunk s csakis hozzávető számítással mondhatjuk, hogy ez aligha eshetett június végénél későbbi időre, mert hiszen szerepkiírás, betanulás s a színházi törvények 23-ik pontjában megkövetelt »olvasó-emlékezeti- s előadási-próba« szintén elég időt igényelt, midőn a megnyitás napjaul augusztus 1-ét tűzték ki. Csak az bizonyos, hogy kellő időben nyomtatásban is megjelent (Pest, 1837. 8r. 27 l.) s a pénztárnál árusítván, eladásából szép összeg jöhetett be. Ide vall legalább a Teatralis deputatio 1837. évi december 12-iki, csonkán ránk maradt jegyzőkönyvének ezen kijelentése: »Emlékezetbe hozatván, hogy Vörösmarty Mihály úr, a Színház kinyitása alkalmára készített előjátékára *az erkölcsi jutalmon kívül, miszerint ezen Választmány magát a tisztelt Úr lekötelezettjének* érzi, mind ez ideig semmi egyébbel megtisztelve nincs, részére az említett előjáték eladott példányai árából 100 pengő forint rendeltetett Igazgató Úr által kifizettetni, megbízatván egyszersmind Igazgató Úr, hogy a még meglévő példányoknak által vételére valamelyikét a Helybeli Könyvtárosok közül felszólítván, s az iránt, hány percenttel lennének készek átvenni őket, meghalgtván, a tapasztalandókról tegyen jelentést.«

Átnéztük a Teatralis Deputatio összes jegyzőkönyveit, de nem találtuk följegyezve, mit tapasztalt Bajza igazgató úr, a könyvtárosokkal alkudoztában. Hihetőleg olyas valamit, amit szégyelt a deputatio jegyzőkönyvében megörökíteni . . . .

Árpád ébredése, nem ugyan augusztus 1-én, hanem 22-én nagy hatást csinált a megnyitó előadáson és az irodalmi kritika is elismeréssel fogadta. Vörösmartynak volt bátorsága sok keserű igazságot leplezetlenül kimondani, s hogy az irigység, gúny, megvetés, kajánság szellemei, sajnos, még mindig ott éltek köztünk, semmi se bizonyította jobban, mint az a sületlen travestia, mely Balásfálvi Orosz József lapjában ily czímen jelent meg: *Árpád nász nagysága* . . .¹ Szerencsére az utókor csak hálát érezhet a Teatralis deputatio iránt, hogy alkalmat adott Árpád ébredése létrejövetelére, de viszont csak megvetéssel gondolhat vissza a Hírnök ünneprontóira, kik nem átalották az Árpád nász nagysága cz. férczműre a nyomdafestéket pazarolni.

BAYER JÓZSEF.

¹ Lásd a Hírnök 1837. évi 33-ik számát, október 24-éről. Árpád ébredése bírálatát l. Figyelmező 1837. II. 129. l. Árpád ébredése és Árpád nász nagysága cz. tárczacikkem részletesebben szól ez ügyről. Fővárosi Lapok 1887. aug. 22-iki szám.

BALASSA VERSEK-E?

Az a reménység, hogy *Balassa Bálint*nak eddig ismeretlen versei még napvilágra kerülhetnek, épen olyan régi, mint az a vágy, hogy ilyenekkel *Balassa* költészetét gazdagíthassuk. Mióta a radványi codex e remény valószínűségét olyan váratlanul s annyira megerősítette, mind több hitelt adunk amaz irodalomtörténeti hagyománynak, mely írott s emlékezetben hagyott adatokra támaszkodva, *Balassának* ismeretlenül maradt költeményeiről szól. Egyebet nem említve, gondoljunk csupán arra, hogy »fajtalan éneki«, a hogy a szerelmi s világi verseket a XVI—XVII. századokban nevezték, a Zrínyi könyvtárában is megvoltak, Szabó Károly pedig nem sokkal a teljes kiadás megjelenése után, már újabb, ismeretlen verseket talált s tett közzé.¹ Mi természetesebb tehát, hogy az a vágy, bár ismeretlen Balassa-verseket találjunk, mindannyiszor kísért, valahányszor régebbi verses gyűjteményeket lapozgatunk. Tartozunk Balassának ezzel a figyelemmel, irodalmunk történetének ezzel a kötelességgel, s így nem akarjuk véka alá rejteni, ama hét költeményt, melyre *Jolsvai* János deák kéziratában bukkanunk. Róluk egyelőre csak annyit sejtthetünk, hogy azok valami-képen érdeklik *Balassát*, így van-e, majd kiviláglik, de az a kérdés, hogy csakugyan Balassa-versek-e? minden bizonynyal megérdemli a vele való foglalkozást.

Jolsvai János deáknak említett kézírata a N. Múzeum könyvtárában van. Kis könyvecske, mely 1638-ban, minden valószínűség szerint Széchyné számára készült. »Jeles és Istenhez buzgó imádságok, melylyekkel bizonyos időkben szokta az keresztény ember Istenét szolgálni. Irattak Murány várában . . . MDCXXXVIII-ban Jolsvai János deák által,« ez a könyv címe, mely összesen 228 lapot foglal magában s végén, a prózában írt, protestans szellemű, s nem minden érdem nélkül való imádságok után, a 191—218. lapján van az említett hét vers. A könyvecske nagy gonddal van kiállítva, *Jolsvai* betűi a nyomtatásnak szépen formált s éles metszésű betűivel versenyeznek, margója figyelmetesen be van keretezve, két czimlapját csinos

¹ M. Polgár, 1879. 194—6. k.

lombozatu és vonaldíszű keretek ékítik. E díszes és gondos kiállítás csak hatalmas, előkelő pártfogót illethet. 1638-ban Széchy Mária édes anyja, Széchy Györgynek elmaradott özvegye, született Homonnai Drugeth Mária volt az úrnő Murányban, ki férjének 1625-ben, orgyilkos kéztől eredt, váratlan halála óta maga vitte gazdaságát, nevelte gyermekeit s kormányozta nagy kiterjedésű birtokait s őrizte Murány vára kulcsait 1643-ban bekövetkezett haláláig. Jolsvai János, ki 1638-ban Murányban írta a maga könyvecskéjét, ezek szerint Drugeth Mária kenyerét ette. Neki készíthette tehát azt az imádságos könyvet, talán hálából, valamely vett jótéteményért, talán kötelességből, mert udvari deákja volt. A kéziratnak négy évvel később, 1642-ben, ugyanazon kéztől származó második czímlapja szerint, Széchy Györgyné ajándékából e könyv Budaházi János tulajdona lett, s e czímlap, bizonyossá tesz egyfelől abban, hogy eredetileg Széchné számára készült, mert a ki elajándékozta, az-é volt, a ki elajándékozhatta, annak készült, másfelől abban, hogy Jolsvai 1638—1642 között Murányban élt és dolgozott.

E munka egyik tanúja annak a nemes szellemnek, mely Széchné alatt Murányban uralkodott. A magyar úriasszonynak ez a kiváló példája, szinte típusa, férjének korai halála után magára vette a családnak minden gondját, a mi bizony súlyos és nagy terhet s felelősséget jelentett ama zivataros és bizonytalan időkben. Bécs és Kolozsvár között, az osztrák s az erdélyi politika, a katolizáló és a protestantizmust védő küzdelmek között meg tudta állani s javait meg tudta őrizni. Szerencsésebb politikus volt, mint férje, szolgálatait és hűségét följajnlotta Bécsnek, de csak védelem és pártfogás fejében; megtartotta birtokait s birtokain és várában szabadon gyakorolta ősei hitét s pártfogásában megtartotta a protestantizmust. Udvarában két protestáns papot is tartott, egyet tót udvar ~~népeinek~~, egyet családjá számára, Bartholomaeides többet föl is sorol, kik egyben érdemes munkásai voltak irodalmunknak is, melynek Murány a XVII. század folytában egyik meleg fészke volt. Széchy Mária, legalább említés szerint, maga is énekszerzőink közé számítható, s Gyöngyössi Istvánnak csupán nevét kell említeni, hogy ama benső összeköttetés, melyben Murány és az irodalom, voltak, azonnal emlékünkebe szálljon. Máriának ez előszeretete, valószínűleg ama gyermekkori benyomásokon alapul, melyeket a családi házban nyert. Itt a magyar pap foglalta el az első helyet, Drugeth Mária maga jól forgatta a tollat, hiszen magyar levelének tömörségét mi is elismerjük,¹ a mellett mindig megőrizte vallásos kedélyét s a nemesebb szellemhez való vonzódását. Méltán írja róla egyik káplánja, az eperjesi Madarász Márton 1643-ban jan. 7-ikén kelt s neki ajánlott művének² elősza-

¹ Magy. Hölgyek Leveli 297.

² Lőcse, 1643.

vában: »Oka pedig . . . hogy a Nagyságod kegyes nevének írtam be, semmi nem egyéb, hanem a Nagyságod, vallásunkban való dicséretes és sok nagy Ur férfiakat és asszonyokat pirongató állhatatossága, és a keresztyéni kegyességnek ennyi ideig való keserves özvegységében, tisztán élésében és hiti-vallásán való ifjakkal Akadémiában való taníttatásában mind e mai napig meg nem szűnésében ájtatosan való gyakorlása.« Irodalmunk pártfogói között s a protestans hit védői sorában Drugeth Mária családjából nem egyet találunk s Mária a házi tüzhelynél gyúlt e nemesebb lángot Murányba is magával vitte és táplálta. E vonás és az a tény, hogy Murányban az élet s a leányok nevelése kizárólagosan magyar volt, hogy családi körét erős kézzel vezette, birtokait megtartotta s az országos politikától semlegesen tisztán az övéinek élt: Széchyné emlékét minden időben kísérni fogja. Ebbe az udvarba nagyon jól beleillett Jolsvai János deák, kinek ez egy munkáján kívül, sem más munkájával, sem nevével nem találkozunk az irodalomban. Tagja volt ama rendnek vagy czéhnek, melybe magát sorozta, s mint egy író deák, ki úrasszonya számára magyar imádságokat ír és magyar verseket másolgat, érdemes alakja XVII. századi művelődésünknek. Könyvecskéje s Madarász műve között aligha nincs valami közelebbi összefüggés. Ez utóbbi Sennert Dániel elmékedéseit fordítja, ő meg imádságokat irogat. Mint aféle ügyes udvari deák alkalmasint megsejtette kegyes patrónája óhajtságát, kit ez idét már a hitnek kétségei bántottak, kinek épen úgy szüksége lehetett Sennert elmékedéseire mint, Jolsvai imádságaira, s a hét penitenciás zsoltárra, melyet könyve végére tűz.

Sajátjai-e az imádságok, nem tudom, de a hét zsoltár fordítása aligha való tőle. Ezek egyike két íróra utal Balassa Bálintra és Nyéki Vörös Mátyásra, a mennyiben ama hét zsoltár között ott van az LI psalmusnak egy átdolgozása, melyet Szilády Áron a maga Balassa kiadásában a LXXXIX vers gyanánt közöl s az ahhoz irt jegyzetében s *Előszavában* Nyéki Vörös Mátyásénak vél. E költemény a Béza Th.-féle átdolgozás után készült »Végtelen irgalmú« kezdődő vers, mely a penitentiali zsoltárok között a negyedik, s melyet a Balassa-kiadásból s főként katolikus énekes könyveinkből már régebben is ismerünk. De ugyancsak katolikus énekes könyveinkből ismerjük a többi hatot is, úgy hogy nem e zsoltárok, hanem lehető írójuk körül kell tapogatoznunk.

E hét penitenciás zsoltár a VI., XXXII., XXXVIII., LI., CII., CXXX. és a CXLIII., melyeknek Jolsvai kéziratában található átdolgozásaik, kezdő soraik szerint a következők:

1. VI. zs. Meg ne feddj engemet . . . És meg ne ostorozz . . .
2. XXXII. zs. Boldogok, az kiknek . . .
3. XXXVIII. zs. Meg ne feddj engemet . . . És meg ne verj . . .
4. LI. zs. Végtelen irgalmú . . .
5. CII. zs. Uram, hallgasd meg szómat . . .

6. CXXX. zs. Sok háborúságban, Szivem . . .

7. CXLIII. zs. Hajtsd meg füleidet . . .

Közülök a negyedik azonnal Balassát juttatja eszünkbe, míg a többi után való keresgélésünkből meg tudjuk, hogy ez a hét penitentiás zsolttár, úgy a mint van, csupán szövegbeli változásokkal, megvan a XVII. századi katolikus énekes könyvekben, és pedig a Cationale Catholicumnak első (1676) és második (1719) kiadásában, a 638—644., illetőleg az 541—549. lapjain, továbbá a Cantus Catholici második (1675) és harmadik (1703) kiadásában, a 157—164., illetőleg a 213—219. lapjain. Azonkívül a XXXII. zs. átdolgozása a Cant. Cath. 1674. 445. lapján, s a VI. zsolttár, Meg ne feddj stb. az Ács Mihály Zöngedező Menyei karának . . . lapján, míg az LI. zs. átdolgozása megvan Rimai J. Epicedionjának XVI. századi Bártfai kiadásában, a Balassa Rimai-féle Istenes Énekek több kiadásában s végül Sziládynál a Balassa-kiadásban a 142. lapon. E költemények így, egybe foglalva, a mint vannak, legelőször 1638-ból, Jolsvai deák kéziratából ismeretesek, azután a XVII. század végén megjelent katolikus énekesekből, közülök egy már a XVI. századi Epicedionból. Szerzőjük eddig ismeretlen, csupán az LI. zsolttáré ismert, illetőleg vitás. Mert bár Balassáénak tartottuk, de Szilády egykorú tanút idéz arra, hogy Nyéki Vörös Mátyásé. Rimai Epicediumának a debreczeni kollégium csonka példányában egy XVII. századi kéz e verseket, melynek fölírása ott is így hangzik: »Ezt a psalmust a Béza verseiből ő maga (Balassa) fordította ki, csak halála előtt való betegségsége« a következő jegyzetet csatolta: »Bizon nem [szerzette] mert Vörös M[átyás] Nagi Gióri ka[nonok] szerzette, Ba[lassa] soha nem is lá[tta]«,¹ mint Szilády az énekhez írt jegyzetében (325. l.) közli. Szilády ez egykorú tanú hitelére támaszkodva, nem tartja lehetetlennek Vörös Mátyás szerzőségét, sőt a *Bevezetés*ben Balassa szerzőségét »alighanem tarthatatlannak« mondja. Ez eddig nyílt kérdés, melynek eldöntése most már nem csupán azért érdekes, hogy azzal a psalmussal Balassa költszetét vagy Nyéki Vörös Mátyásét gazdagíthatjuk-e, hanem azért is, mert e zsolttár révén már hat költeménnyel gyarapítjuk Balassát, vagy Nyéki Vöröst. Miután e hét penitentiás zsolttár egyike nem is egy, hanem két író nevével van egybekötve és szerzője maig vitás maradt, nem elégedhetünk meg azzal, hogy azokat félretéve, oda soroljuk ama nagy számú énekek közé, melyek ismeretlen szerzőiktől elszakasztva, mint a XVI—XVII. századi ének költészet zöme, megbolygatás nélkül elpihentek. Mert bennök szoros összetartozást látunk, nem csupán külsőségeik szerint, hanem alagondolatuk, hangulatuk és költői megjelenésükön kívül, amaz egység alapján, mely a bennök kifejezett dogmában nyilvánul. E szoros egybefüggés mind a hét költeményt egy író munkájának

¹ A [—] való kiegészítése tőlem ered.

mutatja, s ha eldönthettük, hogy a vitás éneknek ki a szerzője, minden valószínűség szerint megtaláltuk a többi hat ének szerzőjét is.

Egybe tartoznak-e ezek a zsoltárok csakugyan, azaz van-e bennök annyi s oly szoros rokonság, hogy annak alapján egy írótól eredők lehessenek, és peddig attól, a kié a vitás LI. zsoltár?

Nem szabad elzárkóznunk bizonyos külsőségek elől, melyek a zsoltárok megjelenésében föltűnnek. Ilyen, hogy mind Jolsvainál, mind később a katolikus énekeskönyvekben, együtt, mintegy összetartozó sorozatban, egy cím alatt: »Szent Dávid hét penitencia tartó Soltári« szerepelnek, s így szerepeltek bizonyára ama kéziratokban is a honnan Jolsvai, vagy az énekeskönyvek szerkesztői másolták, illetőleg gyűjteményükbe felvették. E jelenségnek mélyebben fekvő oka van, mint az énekek hangulatában, költői alapjában, illetőleg alapgondolatában. Valóságos dogmai, változhatatlan hitágazati jelentősége, melyet az egyház mindenkor őrzött s melyet kötelezőnek ismert. E hét zsoltárt az egyház egyik szentségének a penitencia-tartásnak vagy bűnbocsánatnak liturgiai képviselőjévé tette, mint olyanokat, melyekben a bűnbánat és vezeklés gondolata a legjobban van kifejezve. Ezek dogmai egy ségben vannak s mind annak kifejezésére szolgálnak, a mit a katolikus egyház a bűnbánat erényének nevez, a bűnnek beismerését, az igazolásra való törekvést az istenért s az istenben való hitet és bizodalmat. E szerint meg van bennök a belső kapocs, a költői indíték egysége, a bűnbánat, a büntudatból fakadó bűnösség fájdalma s az istenben való hit reménye, meg van hangulatuknak és költői céljuknak közössége. A katolikus egyház a penitencia-tartást szentségei közé sorozta, annak gyakorlását hiveinek köteletségévé tette s úgy a lelkipásztornak, mint a közönségnek törvényeket szabott, annak a szentség kiszolgáltatását, ennek a vele való élet megszabó intézkedéseiben. A hét zsoltár énekeltetése által tanítását liturgiájában is kifejezésre juttatta.

Ezen az alapon nem fog föltűnni, hogy a protestánsok énekeiseiben e hét zsoltárt egy sorozatban összegyűjtve nem találjuk. Mert a protestáns fölfogás nem ismeri a bűnbánat-tartást, csupán a bűnbánatot, nem tekinti szentségnek, csupán a megjobbulásra vivő útnak. A két egyház fölfogásának e különbségét énekes könyveik is éreztetik, míg a katolikusok együtt adják azokat, a protestánsok mindeniket meghagyják a maguk helyén, a zsoltárok eredeti sorrendjét tiszteletben tartva. Föltűnő lehet, hogy ez énekeknek szóban forgó átdolgozásai csak elvétve fordulnak elő az alábbiakban, de e jelenség nincsen magyarázat hián. A XVII. században Sz. Molnár Albert zsoltárai, majd az öreg Graduál fordításai visszaszorították a másféle zsoltárátdolgozásokat, vagy csak a régi, kedvelt átdolgozásokat tartották meg. Így jártak ez átdolgozások is, s miután azelőtt egy protestáns énekes könyvbe sem jutottak bele, a későbbiekből is kimaradtak, mert azok, a mint az egyhá-

zak fölfogása minden irányban határozottan megvolt állapítva, a föltétlenül protestáns szellemű énekek között már nem foglalhattak helyet. Ez átdolgozások egy sorozatban dogmailag is ellentétben voltak az új vallás tanításával s a megfelelő zsolttárok külön-külön még régebbi s elfogadott fordításokban vagy átdolgozásokban már úgy is ismeretesek voltak. Talán közre játszott ebben az is, hogy e sorozat átdolgozóját vagy fordítóját emlékezet szerint ismerték, s akár Balassát, akár Nyéki Vörös Mátyást tekintették szerzőjének, volt okuk ezt föl nem venni, hiszen Balassa hite hagyott, Vörös Mátyás pedig katolikus pap volt. Míg e gondolat öntudatosá tehetette a katolikus szerkesztőket, kiket sem a dogmai, sem az esetleges ismert szerzőt érintő mozzanatok nem akadályozhattak abban, hogy e hét zsolttárt föl vegyék, addig a protestáns énekes könyvek szerkesztőit a dogmai alapon kívül, az énekek írójának személyi vonatkozásai is visszatartották.

Pedig e zsolttár átdolgozások külön-külön megállottak, vagy csekély módosítással, megállhattak volna a protestáns gyűjteményekben. A zsolttárok éneklése, írása vagy átdolgozása a protestantizmusnak állandó kísérője, és jellemzője, Franciaországban zsolttárosoknak hívták a protestánsokat s nálunk is a zsolttáros költészet művelése egybe forrott az új vallás fogalmával. Fordításokban Székely Istvántól és Gálszécsitől kezdve mind maig nagy buzgalmat fejtettek ki, s míg a katolikus énekes gyűjtemények úgy szólván csak szemelvényeket adtak szent Dávid költészetéből, a protestánsokban meg találjuk mind a 150 zsolttárt. Szenczi Molnár Albert előtt és után a jelenkorig hányan s menyi szerencsével merítették az ó testamentumnak e gazdag forrásából? Hiszen a zsolttáréneklés a protestáns liturgiának alkotó eleme, s a zsolttár-költészet ennek következtében az új hit irodalmának egyik legjelentékenyebb eredménye. Ha általában így állunk a zsolttárokkal, az általános szempont nem zárna ki, hogy ez a hét zsolttár a maga helyén föl vehető nem lett volna. De közelebbről nézve eme zsolttárokat, nem találunk elegendő alapot arra, hogy miért voltak kirekesztve, mert ezek a Dávid zsolttárok megfelelőinek inkább átvételei, mint átdolgozásai. Bennök nem csupán az alaphang egy, hanem a gondolatok egymásutánja, sőt a legjellemzőbb kifejezések és képek is, és így nincs annak oka, hogy ez átdolgozások dogmailag más megítéltetésben részesüljenek, mint a milyenben részesült a zsolttárok könyve, illetőleg a szóban forgó hét zsolttár. Igazoltnak látszik tehát az a föltevésünk, hogy, a menyiben ezeket az átdolgozásokat öntudatosan mellőzték, azok írója miatt mellőzhették.

Nehéz dolog lenne azt bizonyítani, hogy e hét vers nem egy kéztől való, míg annak ellenkezőjét kimutatni alig kerül fáradságba. Első sorban gondoljunk arra az egységre, mely már e hét vers czimében van, hogy t. i. mind a hét a penitentiartató zsolttárt dolgozza fel; másodsorban a feldolgozás módjára, hogy szerzőjük gondosan követi Dávid király költeményeit, nem csupán alapgon-

dolatában, hanem még a legjellemzőbb képek átvételében is; harmadszor arra, hogy e versek menete, szólama (dictio) s verselésüknek külső formája mindenben egy kézre mutat. E versek tehát egybe tartoznak, mint egy sorozatnak egymásba átjátszó tagjai, forrásuknak rokontermészetű feldolgozása, külső alkatuknak azonossága, s a bennök végig vonuló alapgondolat s annak kifejezéseül szolgáló hangulat közössége által. Mint egy bűn-valló és bűnbánó léleknek, marczangoló öntudatát, emésztő aggodalmait és istenben való rendületlen hitét kifejező külsőségeikben is rokon költemények, egy íróra mutatnak, egy író-t sejtetnek.

Ki volt ez az író? Mint említettük, régebbi irodalmunknak két alakjára kell gondolnunk, arra a kit az Ll. zsoltár szerzőjének tartanak, Nyéki Vörös Mátyásra és Balassa Bálintra.

Nyéki Vörös Mátyás életéről és irodalmi munkásságáról ez ideig kevés adatunk került a nyilvánosságra. Csak éppen annyi, hogy korát meghatározhassuk, működéseit nagy vonalakban föl-tüntethessük. Saját kezétől származó könyvek tábláira irt bejegyzéseiből 1602-ből találkozunk nevével, a mikor magát Majori Cancellariae Hungariae Locariusnak mondja. Ez időtől 1611-ig folyt életéről nincs értesülésünk, de miután 1611-ben győri kanonokká lett, ez évtől szerepel a győri kanonokok lajstromában, azt kell hinnünk, hogy egyháza szolgálatában érdemes munkát végzett s ennek elismeréseül kapta a győri püspök Napraghy Demeter idejében kanonoki kinevezését. Győrnek egy 1617-iki ház lajstromában is szerepel a neve, mint Szent-Lászlóközi háztulajdonosé, s ugyanez évből (1617) van egy-könyvébe való bejegyzése, mely szerint ő akkor »Cruciger Soproniensis et Canonicus Jauriensis« volt. Mint győri kanonok írta *Dialogus*¹ című munkáját, melynek utolsó versében:

»Hogy az megtestesült isten születését
Uj hálaadással jött uj esztendejét
Ezer hatszázhuszban szentelnék szent nevét
Nagy Győr városában érék ennek végét«

maga tanúsítja, hogy 1620-ban még Győrött volt. 1626-ban ugyancsak egy könyvbejegyzésében Parochus de Gócsnek (?) mondja magát. Meddig maradt Győrött s mikor ment ki Gócsra, nem tudjuk s így azt sem tudjuk, hol írta amaz imádságos könyvecskét, melyet a N. Múzeum könyvtára nem régiben megszerzett.² Az 1611. nagyszombati zsinat határozatainak első részében, azt olvassuk, »hogy az ország több vidékein a plébánusuk tudatlansága vagy éppen nem léte miatt a nép a protestáns papokat keresi föl« s így a zsinati végzés megbizta a püspököket, hogy a papi pályára

¹ Dialogus, azaz: Egy kárhozatra szállott gazdag test és léleknek siralommal teljes egymással való keserves panaszolkodó beszélgetések. Bécs 1625. 4 r. 22 sztlan levél. (Szabó K. I. 545. sz.).

² Imádságos könyv: 16 r. 92 levelet tartalmazó kézirat 1625. tájáról (54. Oct. Hung.)

készülő ifjak neveltetéséről gondoskodjanak, addig pedig maguk is hirdessék isten ígését és káptalanjaik tagjaival láttassák el az üresen álló plébániákat. Aligha tévedünk, ha Vörös Mátyásnak Gócsra való kirendelését e zsinati végzésen alapulónak tartjuk. Talán itt, parochiájának elvonulást ígérő nyugalomban írta imádságos könyvét, mely 1625 táján készült, a mikor magát »szegény bűnös embernek« vallja, ki »az irgalmas Uristenhez, irgalmasság kérő esedezéseit és imádságát« írja. E könyvecskében latin és magyar nyelvű dolgozatok vannak. A boldogságos szűz tiszteletére czélzó latin dolgozatok s irgalmasság kérő imádságai. Közben néhány latin beszéd, köztük egy a született gyermek Jézushoz, az 1625 évknek szerencsés elkezdéseért, mind végig való üdvösséges folyásaért, azután néhány magyar szövegű hálaadás, kegyelemkérés és egy könyörgés magyarul az én hugomnak Ilonkának az hitben való állhatatos gyarapodásáért a szeplőtelen Szűz Máriához.« Ez az ő huga, kiről a fol. 1^b *Notandum* alatt megjegyzi; altera soror mea Helena, nata est secunda Martii anno 1599. in pago Temerd (Komárommegyében) ex generosa Domina Rexonia (?) Ladány. Ugyanott följegyzi azt is, hogy »soror mea Judith, filia Domini Fratris Stephani Radvány, nata est ex Domina Sophia Huszár . . . in pago Nagy Eolybeo (Ölbő Komárommegyében) anno domini 1607 etc.« e két bejegyzés alapján, mindkettő Komárommegyére mutatván, valószínűnek tartjuk, hogy az a Michael Veros, Comaromiensis, kit a bécsi egyetem magyar bursájába 1588-ról beírva találunk (Fraknoi, XVI. sz. isk. tört. 235. l.), a mi Vörös Mátyásunk s nem lehetetlen az sem, hogy valami rokona ama Veres András, ki mint tatai alkapitány 1651-ben, hirdettette ki nemeslevelét.¹ Ha ez a föltevés valószínű, akkor a mi Vörös Mátyásunk nem tartozott a nemesek közé, a mit bizonyítani látszik az is, hogy a Komárom-megyei kétségtelen nemesek között ebből az időből nem ismerünk Vereseket. Micsoda összetartozást sejtünk sorornak nevezett testvérei Judith és Ilona között s ő közöttte — ezt nem merjük feszegetni. Ha Ilona valóságos testvére volt, akkor anyja Ladányi-leány, apja szerint eredetére nézve még mindig baranyai lehetett, a minék magát egy 1633-ban kiadott oklevelében vallja, de lakóhelye szerint komáromi volt. (Akad. Ért. 1856.)

Élete további sorsáról megint egy munkája tudósít. A Tinnabalum Tripudiantium,² melynek: A négy végső dolgokról irt verses elmélkedése negyedik részét befejező szakaszok elsejében így ír:

»Ezt a kicsiny munkát vékony értékében,
Rendelé magyar szó folyással versekben
Ezer hatszáz huszonkilencz esztendőben
Szombat városában való lételeben.«

egy lelki vitézlő, Toldy szerint Nyéki Vörös Mátyás. Írójának

¹ Gyulai B. Komáromváros és megye történetéhez.

² Pozsony 1636. (Szabó K. I. 664 sz.)

érdeme, hogy e magyar szófolyással versekbe rendelt tanító költemény egy század alatt hat kiadást ért. 1638—40-ben pápóczi prépostnak s 1642-ben ugyanott a boldogságos szűzről nevezett Szent-Ágoston rendi perjelnek találjuk őt.¹ Ez időből valók könyveibe tett ama bejegyzések, melyek őt praepositus S. Salvatoris de Pápócz gyanánt ismertetik és hihetőleg későbből való a vicarius Jauriensis bejegyzés. Pályáján való haladásáról ezek a szórványos adatok tanuskodnak s azt mutatják, hogy mindvégig fokozatosan ment előre az egyházi rend lépcsőin. 1611—1641-ig, harmincz esztendő telt a győri káptalanban, mert a pápóczi prépostságot 1366-ban Kálmán püspök a győri káptalanba kebelezte be, s a prépostnak a karban az örkanonok után szabta meg a maga helyét, s a Szent Adalbert rendi perjelt közvetlenül a a pápóczi prépost elé helyezte. Vörös Mátyás e szerint még az utolsó években is emelkedett rangban és hihetőleg tiszteletben is. Ezenközben Nagy-Szombatban is volt 1629-ben, mint láttuk, de hogy miképen jutott oda — nem tudjuk. Ha elfogadjuk Toldy állítását, őt kell tekinteni a Tintinnabulum szerzőjében ama lelki vitézlőnek.

Irodalmi munkásságát még négy, kéziratban maradt Mária-hymnuszsal kell kiegészítenünk, melyeket a Győri Tört. és Rég-Füzetek (1861) közölt, s ezen a réven meg kell igazítanunk Balogh A. tévedését, ki őt 1588-ban élt XVI. századi írónak hiszi. E tévedés onnan eredt, hogy a Mária-himnuszok egy, 1588-ban kiadott könyv tábláján és lapjain maradtak meg, mintha az efféle bejegyzések szükség szerint egykorúak lennének e könyv kiadásával. Nem természetesebb-e, hogy Nyéki Vörös Mátyás később írta bele a maga verseit, s hihetőleg 1625—1641 között, a mikor már mint pápóczi prépost, a Mária-kultusznak úgyszólván hivatalos énekese volt. Mert Pápócz, a magyarországi Mária-tiszteletnek egyik kiválóbb helye volt, hol, mint a Mennyi korona² mondja: »nagy áetosságok voltak, de az háborúk miatt elpusztulván az klastrom, megkisebbedett ugyan az áetosság, de nem szűnt meg teljességgel.« E klastromot 1365-ben Magyar Pál mesternek elmaradott özvegye, született Gelsei Margit asszony építette, mely már 1366-ban a győri káptalanba bekebeleztetett, s ugyanő 1367-ben tett újabb alapítványával ott a Boldogságos szűz tiszteletére prépostságot is rendelt. Az a tény, hogy Vörös Mátyás itt prépostságot nyert, úgy látszik befolyással volt irodalmi működésére, vagy talán épen írói működése, melynek nyomai Mária-énekeiben mutatkoznak, lett volna befolyással arra, hogy azzá legyen? Ez a kérdés egyelőre bizonytalan. Hihető, hogy a két körülmény egymást erősítve, összejátszott, s hogy így őt a Máriatiszteletnek egyik munkásává avatták. Ez irányú munkásságának eddig ismert gyümölcsseinél tanító-

¹ Rupp: Magyarország helyrajza.

² H. n. 1696.

költeményeiben hivebb emlékeztető oszlopot állított magának, melyen a *Dialogus* és a *Tintinnabulum* címei vannak maradandóbban bevésvé. Maga az a tény, hogy amaz három, emez hat kiadásban jelent meg 1711-ig terjedő könyvészetünkben, eléggé beszédes, de az, hogy ez utóbbit némelyek Pázmánynak, némelyek Kohárynak tulajdonítják, még beszédesebb.

Mindabból, a mit Vörös Mátvás irt, egy erős moralistára kell következtetnünk, a ki azonban a keresztyén erkölcsi fölfogást saját korának a mind jobban erősödő katolicizmus és dogmái szerint magyarázza. Irataiban hű és következetes hirdetője a világi gyönyörűség mulandó voltának. Mindenütt a túlvilági életre figyelmeztet, hogy korholja a bűnösöket, megtérésre indítsa az eltevelyedetteket és elrettentsen a büntől a pokolnak szörnyű képeit mutogatván s istennek tetsző életre csábítson a menyországnak örökkön tartó diadalmával. Elve, a mit a *Tintinnabulum*ban olvasunk; hogy:

»Hasonló az élet téli verőfényhez,
Vizi buborékhoz és kristály üveghez,
Szalmatűz lángjához s romlandó cseréphez»
Estveli árnyékhoz, egy napi vendéghez. (1636. kiad. 22. lap).

a mit prózában úgy oldhatnánk föl, mint a Vanitatum Vanitas magyarázatát. E tételének megénekelésére két nyomtatott művében készült. A *Dialogus*-ban Szent Bernátnak csodálatos álmát foglalja a versekbe, tanulságos példaképen, a mint egy koporsójából kiszállott test s a hozzátartozó lélek bűnbánattól lesújtva kárhozatra jutnak, a *Tintinnabulum*ban a négy utolsó dologról elmélkedik. Megmutatván, hogy milyen csalárd a világ, arra tanít, hogy az embernek nem kell a csalárd világhoz ragaszkodnia, hogy az emberek ne akarjanak hívságosan élni, mert a ki magasra tör, nagyot esik míg a ki lent marad, nagy bátorságban van, mert minden, a mit a világ nagyra böcsül, semmivé leszen. Hogy tehát mindenki gondoljon az utolsó dolgokra a halálra, az utolsó ítéletre s a túlvilági életre. Mennyi példával s milyen hosszasan bizonygatja ezt a maga »Csengettyűjében,« példáit a bibliából, a történelemből, a természet világából, sőt még a magyar históriából is szedegetvén. Ha e versekben nem volna gyakran sok jó közmondása, népies szólama, eredeti szókincese, s mindenek felett maguk e versek nem volnának pattogók: bizony nagy fáradság volna végig hallgatni e folytonosan egy híron variáló erkölcsi éneket. S még így is, mennyire laposak és nehézkesekek e meg nem szűnő sorozatnak egyre ismétlődő tételei, szentencziái és tanításai. Vörös Mátvás nem volt poéta, csupán verselő, még pedig ékesgető, jó magyarságú verselő, a kit kora talán e vonásai miatt szeretett meg. Őt mindig elborítással fenyegette a mondani valók áradatja, ha verset irt, ha prózát. Halmozottan, bőséges beszéddel, hosszú mondatokkal és széles kifejezésekkel terheli meg stíljét, mely mint az ár, fölvett min-

dent, gyöngyöt és kavicsot, tiszta forrásvizet és iszapos hullámokat. Szinte sajnáljuk, hogy ez a törzsökös magyarságú író nyelvének gazdagságát, elméjének gyakran felvillanó fényét egyhangú tanításaiba és hosszan folyó, laza mondataiba temette. Egyénisége megítélésekor ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy ez az ember mindenizében tiszta és érintetlen magyar volt. Magyar véreinek szenteli verseit, magyar eseményeket sorol elő példáiban s nem egy helyen érdekes kortörténeti részleteket sző bele értelmeibe. A magyarságnak egyik kitűnő vidékéről való s Győrött élte le földi vándorlásának javát s abban az időben, a mikor Győr még nem németesedett el. Innen magyarázzuk nyelvének eredeti tisztaságát, szólamainak törülmetszett voltát s közmondásainak nagy számát a minék még maig megvan a maga jó hatása. Hihetőleg ennek kell tulajdonitanunk, hogy munkái annyi kiadást értek.

E benyomásoknál sokkal kedvezőbbek azok, melyeket rá, egyéniségére vonatkozólag műveiből s adatainkból merítettünk. A győri püspöki könyvtárban meg van könyvtárának egy töredéke, mindenik kötetben az ő szépen vont írása, a N. Múzeumban lévő kézirata a csupa gondosság és figyelem nyomát mutatja. Imádságainak eredeti szövegét későbbi javításokkal toldásokkal és változtatásokkal csiszolta s e második írás már öregebb ember kezét ismerteti meg. Mint olyan ember, ki Bécsben tanult s ott az európai műveltségnek részesévé lett, írataiban is szélesebb kört, gazdagabb világot, a történelem s a klasszikusok ismeretét árulja el, s mindazt bizonyos magyaros színnel vonja be. Már utaltunk arra, hogy érzésében és nyelvében, gondolkodásában és kifejezésében mennyire magyar volt s őt bátran számíthatjuk a XVII. századnak tiszta magyarjai közé. Erzéseinek gyöngédségéről szól imádsága, melyet Ilona hugának a hitben való megerősödéseért szerzett s izlésének fejlettségéről az a kis kéziratos könyvecske, melybe a Rosariumot s imádságait írta. Folytonos emelkedését egyházi szolgálatában való kiválóságának kell betudnunk. Hiszen maga mint nem rangbéli szülők gyermeke, csupán egyéni érdemeire és hivatalos működésére támaszkodhatott, melyek valóban nagyon becsesek. Ájtatossága, buzgósága és erkölcsi fölfogásának az egyházi mérték szerint való teljessége, tanítói hajlandósága és hitében mutatott mély elmerülése ötlenek élénk munkáiból. Eme vázlatos jellemzést egészítsük ki még azzal, hogy iratai szerint demokratának kell őt tartanunk, a krisztusi tanítás értelmé szerint, kinek minden ember testvére a ki a rangokat, előjogokat lenézi. Hányszor ismétli a füstös nemes levelek hiába valóságát.

Ha a vitás LI. zoltár szerzőjét ebben a »szegény, bűnös emberben« keressük, s emberi jellemét és költői vagyis írói működésének sajátosságait fontolóra vesszük: alig találunk abba nelegendő alapot arra, hogy amaz ének szerzőségét az ő javára dönthessük el. Ama zoltár, s azok, melyeket vele összekötöttünk, egy erősen költői lélek kifejeződései, még pedig őszinte bűnbánattól s mély

hitből fakadók. S ha ez alapvonás meg van is Nyéki Vörös Mátyásban, hiányzik belőle a liraiságnak az a mértéke, a melyet ama zsoldtárok föltételeznek. Őt tanulmányai, elmékedései és hajlama az erkölcsi igazságok szószólójává, de nem lírikusává tették. Mindenben inkább az oktató, mint az éneklő szerepét mutatja. Költeményeiben általában inkább eszméltető és fejtegető, még kisebb darabjaiban is inkább moralista és lelkipásztor, mint költő és lírikus. Elmékedéseiben ugyan eleget foglalkozott ama gondolatokkal, melyeket a penitentia-tartó hét zsoldár alapjaként ismerünk, de abba a hangulatba, melyből azok fakadtak, alig tudhatta magát beleringatni, s ha tehette is, nem tudta volna úgy kifejezni. A halál és az utolsó ítélet tárgya a Tintinnabulumnak, a bűnös test és vétkező lélek gyötrődését festi Dialogusában, Imádságos könyvében a bűnből való megtisztulásért, a bűn setétségéből való kiszabadításért könyörög s bűneiről igaz vallomást is teszen, sőt *Csengettyűjében* a penitentia-tartást is fejtegeti, de csak úgy érintőleg. De mind e helyeken inkább keresztyéni hitének mélységéről, elmerült lelkének alázatosságáról, papi buzgóságának őszinteségéről s ájtatos kedélyének nyíltságáról győz meg, mint lírai képességéről, mely mind ezt a pathosz erejével áthatva, költőileg kifejezni vagy éreztetni tudná. Azokban az énekeiben, melyek Mária tiszteletéről szólnak, még legközelebb jár a himnusz költőhöz vagy zsoldár-íróhoz, de ezekben inkább pápóczi prépost, kinek hivatalánál fogva a Boldogságos szüzet versben és énekszóban egyaránt dicsérnie kell, szólal meg, mint az a lírikus, ki a penitentia-tartásnak kemény s kinzó vallomásait s istenben való mély hitét, keresztyén buzgóságát olyan erősen fejezte ki.

Irói talentumának e különböző vonása mellé még néhány körülményről kell megemlékeznünk, ha meg akarjuk erősíteni ama föltevésünket, hogy az említett zsoldtárok szerzője nem a nagygyőri kanonok.

Vörös Mátyás 1641-ben mikor pápóczi perjel volt, legkevesebb hetvenhárom éves volt, ha ugyan nem öregebb. E hosszú életnek irodalmi emléke ez idő szerint két nyomtatott munka, egy kis kézirat s néhány Mária-ének. Úgy látszik nem volt nagyon munkás író, hivatali elfoglaltsága, talán a káptalannak zivataros évei, talán egyéni hajlandóságai is inkább a gyakorlati föladatok elé állították s nem adták meg neki a beható munkára alkalmas időt és nyugalmat. Arról meg épen semmi emlék nem maradt, hogy az egyházi költészettel általában, zsoldár fordítással különösebben, foglalkozott volna. S ha hitelt adunk Rimai Epicedionja amaz állításának, hogy az LI. zsoldárt Béza verseiből fordították, nehezen tudnánk magunknak megmagyarázni, hogy a vallásához annyira hű, papi fogadalmában oly erős kanonok miképen tekintette volna példány képül a híres hugenottát. A kedvelt zsoldár fordító s a kálvinizmusnak merész vallás-bölcsésze s Kálvinnak a genfi papságban utóda s ennek zsoldár fordításai alig ihlethették a nagy győri

kanonokot. Mindezek után kétségbe vonjuk ama XVII. századi bejegyzés hitelét, mely az Ll. zsolnárt Nyéki Vörös Mátyás szerzésének mondja s azt hisszük, hogy annak följegyzőjét a nyomtatásban megjelent munkák népszerűsége egyszerűen félrevezette. Vele, a hirtelen, tehát nem teljes hitelű bejegyzővel szemben egy teljes hitelt érdemlő tanút nevezünk meg: Rimai Jánost, ki többször említett Epicedionjában határozottan megmondja, hogy azt a zsolnárt még halála előtt maga Balassa fordította Béza verseiből.

Ha Rimai maga nem volna elegendő, hivatkozunk az Istenes énekek többi XVII. századi kiadásaira, s arra a köztudatra, mely e vers szerzőjét Balassa Bálintban kereste és találta meg; hivatkozunk ama belső okokra, melyek magában e versben találhatók, sőt miután mind a hét penitentiás zsolnárt egy kéztől valónak tartjuk, eme versek és Balassa költészetének belső összefüggésére.

Az a hangulat, melyből e hét zsolnárt fakadt, Balassa lelkét, már jóval halála előtt elfogta, s azon holtáig uralkodott. Tanúi ennek a LXII. LXIII, LXIV, LXVI, LXXXIII, LXXXV s főként a LXVII énekek. Balassa életében, életének ma már meglehetősen ismert folyásában, minden meg van arra, hogy e hangulat fejlődését s a penitentiás zsolnárokban való kicsinosodását megérthessük. Szerencsétlen körülmények között hánykódó élete, gyermekkorának szomorú emlékei, elhibázott házassága, rokonaival való sokszoros pörlekedései majd elmarasztaltatása, vagyoni romlása, idegenbe való elbújdosása eléggé érthetően magyarázzák reményességének elvesztését, a világban való csalódását, kétségbeesését és lemondását. S míg eleintén az istenben vetett hit őszinteségével fohászodik, hogy mindent eltúr, csak orczáját ne kelljen piritva látnia, míg később belátja a megtérés hasznát és fölfogja értékét, utóbb már csak az Istenben bíz, neki ajánlja föl lelkét és tőle várja bűnei bocsánatát. E hangulatait éreztető költeményektől csak egy lépés választja el a hét penitenciái zsolnárt, melyekben megadja magát sorsának, fölemeli lelkét istenéhez s a legteljesebb bűnbánat hangján szólal meg, mindenben istene kegyelmére bizván magát, mindent a bűnbocsánatot hirdető kijelentéstől vár. Balassa hogy katolikussá lett, mindjobban közeledett a katolicizmushoz e tényt életében Campianus fordítása, költészetében a penitentiás zsolnárok éreztetik a legjobban. Ismerve Balassa költészetének őszinteségét, s figyelmezve e hét zsolnárra, el kell ismernünk, hogy mindazt, a mi bennök van, rajta kívül senki sem mondhatta volna el több joggal. A mit ellenségei üldözéséről, azok maguk viseléről, saját nyomorúságáról mond, mind őszinte vallomás, mely egy vagy más formában már egyéb verseiben is alakot öltött, melynek okát életrajzában pontosan megtalálhatjuk. Balassa versbe foglalta a szent Háromság dogmáját, mért ne foglalhatta volna össze a bűnbocsánat dogmáját ama hét zsolnárt eléneklésével, melyet a katolikus egyház erre rendelt, s mért ne gyarapíthatta volna költészetét eme zsolnárokkal, mikor addig is annyit fordított? S ho-

gyan kerülhette volna ki a maga nagy nyomorúságában éppen ezeket a zsolnárokat, melyeket a koronás zsolnáíró éppen az ő bajában szenvedők megnyugtatóására szánt! Szegény Balassa, neki már csakugyan utolsó menedéke volt az egy igaz, mindenható s bünbocsátó Isten, egy cselja lehetett hitében boldogan, büneitől megmenekedve, lelkében megnyugodva Istenéhez térni. Ezt éreztetik eme zsolnárok s éppen azért nem csupán számot jelentenek, a mely verseit gyarapítja, hanem egy életrajzi adatot, mely nélkül életének ismerete, szinte csonka volt. Az a sok bú és bánat, azok a nagy szenvedések és hosszú üldöztetések, melyekbe boldogan kelő napja lebukott, az a keserű és fájdalmas hang, melybe szerelmi dalaival vidám és tiszta csengésű akkordjai elfűltek: maig szinte befejezetlenül hatottak ránk. Ma e költemények által, melyeket halála előtt írt, életének és költészetének utolsó adatát birjuk: egy megnyugtató tudatot, hogy a hit ereje fölemelte és lecsendesítette lelki viharait; egy mélyen rezgő végakkordot, hogy lírájának elhaló hangjai a hitnek örök fejedelmét illették.

Penitentiát tartó VII zsolná.

I. Ps. VI.

1.

Megne fedj engemet
Uram felgerjedett
Haragodnak tüzeben.
És meg ne ostorozz
Bűneimnek gonosz
Érdemejért mérgebben;
De könyörülj rajtam
Mert megnyomorodtam
Membűzhetd sebeimben.

2.

Megrekedett folyta
Feldagadott habja
Lelkem csendes vizének.
Meddig hallgatsz Uram
S nem könyörölsz rajtam
Helytt nem adsz kérésemnek.
Fordulj hozzám immár
Mert lelkem téged vár
Adj erőt betegednek.

3.

Mert a föld gyomrában
Pokolnak torkában
Nem említnek téged,
Nincs ott az ki vallja
Nincs ki magasztalja
Dicsívén szt. nevedet.
Mert voltak s megholtak,
Világból kimultak
Érzik itéletedet.

4

Megszáradott bennem,
Óhajástól szívem
Szemem könnyullatástól
Mert éjenkint ágyam
Nyugodalmas házam
Ázik sok siralmimtól.
Tőled elvételtem
S csak bé nem nyelettem
Ellenségim torkától.

5.

De már gonosztévők
Ártatlan vérszopók
Fussatok távol tőlem,
Mert a magas menybe
Isten eleibe
Hatott siralmas versem.
Meghallgatott engem,
Pirulj ellenségem
És távozzál el tőlem.

6.

Dicsőség Atyának
S az ő szent Fiának
Dicsőség szent Léleknek
Az három személyben
És egy természetben
Egy igaz istenségnek.
Miképpen kezdetben
Most és jövődöben
Dicsőség az Istennek.

II. Ps. XXXI.

1.
Boldogok, az kiknek
Undok vétkeiknek
Sebét az Úr befédte.
Mint idegen bűnnek
Tulajdon vétkének
Büntetését nem vette.
De sőt jóvoltából
Bűneit lelkéből
Az Isten letörlötte.

2.
Én pedig vétkemet
Födözvén sebemet
Bánatban elszáradtam
Mert éjjel és nappal
Szent kezéd ostorral
Súlyos terhet hagy rajtam.
Azért sok kínomban
Tövis közt ültömben
Már csak meg nem fonnyadtam.

3.
De te hozzád térek
Bocsánatot kérek
Előtted vallást tészek
Sebeim rútsága
Bűnöm undoksága
Vádlója magam lészek.
Az te jóvoltodból
Tudom szerelmedből
Bocsánatot hogy vészek.

4.
Valaki tehozzád
Bűnből hogy kihozzad
Sirván imádkozhatik.
Még az vizözönnek
Felindult tengernek
Habja közt is bizhatik.
Látván sok inségből
Ellenség kezéből
Dávid hogy kihozaték.

5.
Azért öszvérökhöz
Bűnösök, lovakhoz
Hasonlók ne legyetek
Mert ha szép intésnek
Isten kérésének
Nem enged keménységtek.
Hám, fék, zsablya s ostor
Délczeg lovat megtör
Bűnötökben elvesztek.

6.
Ostori azoknak
Soha el nem fogynak
Kik hevernek az bűnben.
Kik pedig az Úrban
Biznak, bátorságban
Lesznek teljes éltékben.
Azért örülljete
És dicsőködgyetek
Igazak az Istenben.
Dicsőségek.

III. Ps. XXXVIII.

1.
Meg ne fedj engemet
Uram felgerjedett
Haragodnak tüzeben
És meg ne verj engem
Kér nyomorult ügyem
Haragodnak mérgében.
Mert megsebesítenek
Nyilai mérgednek
Szomorodott szívemben.

2.
Nincs épség testemben
Olly nagy röttegsben
Haragod miatt estem.
Csontjaim velejét
Kivonták erejét
Bűneim, jól érzettem.
Mert fejemen felül
Hatott sok vétkektől
Tisztán megterheltem.

3.
Megnyilatkoztattak
Ismét megújultak
Béforradott sebeim.
Ugyan kü rothattak
És ki fakadoztak
Ez (?) nélkül nyert fekélyim.
Fejem lefüggesztvén
Kiért gyászban élvén
Könnyben úsznak szemeim.

4.
Ágyékom genyredtség
Testem sok betegség
Kínjaival úgy megtölt
Hogy vad oroszlányként
Ordít, és az nagy kint
Viselvén, csak meg nem holt.
Szemeid jól látják
Szüvemet mint rágják
Nincs testemben egy ép folt.

5.

Meghervadt bús szívem
 Megváltozott szívem (színem)
 Homály fogta szememet.
 Mert mind ellenségim
 Mind régi barátim,
 Szidnak, pöknek engemet.
 Szemben szépen szólnak
 Hátam megett rágnak
 Törbe csalják fejemet.

6.

De én néma voltam
 Fületem bédugtam
 Békességgel szenvedtem,
 Csak tetűled vártam,
 Uram, benned bíztam
 Erted mindent felvettem.
 Ne szenvedj, hogy lássák
 Örömmel, kik várják
 Vesztemet, mert elestem.

7.

Ostort, pálczát méltán
 Szenved bűnös hátam
 Gonosz szolgád, megvallom
 Jótétért haragját
 Rágalmazó szavát
 Ellenségimnek hallom.
 De te jóvoltodból
 Lelkemet sok kínból
 Vidd ki, bűnben ne halljon.

IV. Ps. LI.

1.

Végtelen irgalmú
 Óh te nagy hatalmú
 Isten légy már kegyelmes
 Eönts ki mindenestől
 Jódat rám köbledből
 Mert lám, mely veszedelmes
 Bűnöm miatt lelkem
 Ki titkon rág engem
 Mert nagy sebbel sérelmes.

4.

Ha érdemem szerint
 Reám eresztesz kint
 S jaj szegény hová legyek?
 Ha teljes éltemben
 Estem sok vétkekben
 Bizony pokolra megyek!
 Mert még létem előtt
 Lelkem megförtöztött
 Oh Istenem már meggyek?

2.

Mosd el rólam immár
 Kít lelkem alig vár
 Mosd el bűnöm rútságát.
 S együtt az rút hirrel
 Mint rút búzt enítsd el
 Fertelmem büdös szagát
 Ismérem vétkeket
 Kiért Nap engemet
 Röttent, mutatván magát.

5.

Még anyám méhében
 Esém nagy vétkekben
 Erdemlém haragodat
 De Te, ki vétket bánasz
 Igazt szeretsz, kívánsz
 Mutatván jóvoltodat:
 Hogy életre adál
 Azonnal oktatal
 Mint érteném titkodat.

3.

Csak néked vétkeztem
 Bűnt ellened töttem
 Ó Kegyelmes Vr Isten
 Kít semmi ravaszág
 Nem csalhat, s álnokság
 Rőjtve előtted nincsen.
 Mert az nagy kék égből
 Mint királyi székéből
 Látod mit mivel minden.

6.

En rút háladatlan
 Azért foghatatlan
 Isten, hozzád kiáltok
 Tisztíts isopoddal
 Irgalmassággoddal
 Mert la ki nagy kint vallok
 Hogy undok vétkeimből
 Megtisztulván belől
 Legyek szebb, hogysém vagyok.

7.

Legyek fejérb hónál
S öröm mondásoddal
Tölts bé az én fülemet
Vigasztald lelkeket
Küldvén örömedet
Ne szárazd kü velömet
Csontomból bánattal
Ne nézz rám haraggal
Mosd el inkább vétkeket.

8.

Terempts ismég bennem
Teremptő Istenem
Tiszta szívet kegyessen
Füdd belém is megint
Hogy nagy szívem szerint
Lelkem igazt szeressen
Engem, romlott szegényt
Rossz érdemem szerint
Haragod el ne vessen.

9.

Ne fossz meg lelkedtől
Sőt idvösségetől
Mondj örömet már nekem.
Szentelő Lelkeddel
Had épüljön még fel
Mint az előtt bús lelkem.
Hogy sok tévelyettek
Te hozzád térjenek
Követvén bizvást engem.

10.

Az kövér áldozat
Jó kedvet nem hozhat
Jól tudom Uram néked
Mert ha az kellene
Örömet tisztelne
Bús fejem azzal ígged.
Töredelmességgel
Buzgó könyörgéssel
Szóllok azért tenéked.

11.

Imé kioldoztam
S te elődbe hoztam
Fene ötte sebemet
Kit csak Te gyógyíthatsz
Életre fordíthatsz
Szánd keserves fejemet.
Bűneim kínjával
Testem fájdalomával
Ne gyötörd életemet.

12.

Ha előbb nem hattad
Sőt hozzád fogadtad
Tehát mostan se hadd el
Jóvoltodból szegényt
Jó szokásod szerint
Sion falát támaszd fel
Hogy mind áldozatot
Adgyak új halakot
Ki neked leginkább kell.
Dicsőség.

V. Ps. CI.

1.

Uram, halld meg szómat
Nézd nagy siralmomat
Adj helyt imádságomnak
Orczád el ne fordítsd
Haragodat elhintsd
Halld meg szavát szolgádnak.
Éltem, mint füst elmúlt
Sörpenyőben megsült
Csontim elszáradtanak.

2.

Mint lé kaszált zöld fű
Az meg epedt bús szű
Elhervadt bánatjában.
Ereje testemnek
Veleje csontomnak
Elszáradt kiállításban.
Mint Pellikán madár
Mely csak pusztában jár
Büdosom az pusztában.

3.

Mint éjjeli varjú
Farkasok közt az juh
Napfényt bátran nem látom
Mert sokan kergetnek,
Fejemre esküsznek,
Kiért kedvetlen voltom:
Ízít kenyeremnek
Érzi mint hamunak
Könnyel elegy italom.

4.

De méltán ostorozz
Haragodban, mert rossz
Éltemmel, érdemlettem:
Engem fölemclél
Viszontag levétel
Mert ellened vétkeztem.
Kiért éltem elmúlt,
Mint árnyék és megfúlt
Mint kaszált fű bús testem.

5.

Te, ki örökké élsz
 És senkitől nem félsz
 Nézz kegyessen Siónra,
 Elromlott kőfalát
 Rakd meg szép bástyáját
 Téríts ismét útadra.
 Mert most pusztasága
 Indítja rútsága
 Szolgáidat sirásra.

6.

Akkor megrémülnek
 Tőled félni kezdenek
 Uram minden nemzetek.
 Pogányok áldoznak
 Tisztességet adnak
 Siónban felségednek.
 Látván könyörgését
 Megalázott szívét
 Hogy kedvelted népednek.

7.

Ezek megiratnak
 Kiért jóvoltodnak
 Hiveid hálát adnak.
 Mert meg nem utáltad
 De égből megláttad
 Siralmait foglyaidnak.
 Kik megszabadulván
 Szent nevedet áldván
 Sok népet hozzád vonsznak.

8.

Nagy irgalmú Isten
 Kinek vége nincsen
 Kítől méltán büntettem.
 Erőm jobb korában
 Van fogyatkozásban
 Megrövidült életem.
 Ha vissza szólítasz
 Engem ki most tartasz
 Félbeszakad életem.

9.

Az földet kezdetben
 Te teremted menyben
 Csillagidat fundáltad
 Ezek mind elkopnak
 Az idők nem ártnak
 Néked, mert nagy hatalmad
 Az te szolgálidnak
 Fiai maradnak
 Bátorságban alattad.

VI. Ps. CXXX.

1.

Sok háborúságban
 Szívem nagy bánatban
 Elmerült siralmában
 Kiált szent nevedhöz
 Kér, ereszd füledhöz
 Könyörgését búvában
 Hallgass kérésemre
 Ne nézz bűneimre
 Uram fogadj kedvedbe.

2.

Ha gonoszságinkat
 Sok álnokságinkat
 Érdem szerint bünteted
 Nincs oly, ki eltérje
 Haragodat s nyerve
 Idvösségét előtted;
 De az bűnest hozzád
 Hogy könnyebben vonnád
 Biztatja igéreted.

3.

Azért benned bizom,
 Mert te vagy támaszom
 Uram, nagy jóvoltodból
 Én szabadulásom
 Bőséges váltságom
 Te vagy ördög torkából
 Izraelt vétkéből
 Undok álnokságból
 Te mented ki fogságból.

VII. Ps. CXLIII.

1.

Hajtsd meg füleidet
Kérem felségedet
Halld meg könyörgésemet
Kemény ítéletre
Ne vidd nagy veszélyre
Szegény bűnös fejemet.
Mert nincs senki oly szent
Kit bünnel bé nem kent
Gyarlóság s meg nem ejtett.

2.

Látod ellenségem
Földre nyomott engem
Szomjúhozza véremet
Sötét barlangokban
Mint elevent sirban
Szoritottak engemet.
Csak régi jó voltod
Atyánkhoz irgalmad
Bátorítja szívemet.

3.

Kiterjesztett kezem,
Elszáradott szívem
Mennyei harmatot kér.
Halld meg kiáltását
Oltsd meg szomjúságát
Mert nincs már testemben vér.
Mint egy száraz kútban
Kietlen barlangban
Irgalmat csak tőled kér.

4.

Uram irgalmadat
Mutasd jóvoltodat
Benned bizó szolgálhoz.
Igazgass útamat
Minden szándékimat
Téríts akaratomhoz
Éleszd szent lelkeddel
És vidd hatalmaddal
Lelkemet felségedhöz.

5.

Bizom jóvoltodhoz
Nyavalyából kihoz
Bűnömből kitisztulok.
Verd meg kemény szíved
Ellenségim vétékét
Kik miatt én bút vallok.
Noha bűnös vagyok
Ugyan tied vagyok
Uram, néked szolgállok.

6.

Dicsőség Atyának
S az ő szent Fiának
Dicsőség szent Léleknek
Az három személyben
És egy természetben
Egy igaz Istenségnek
Miképpen kezdetben
Most és jövődőben
Dicsőség az Istennek.

ERDÉLYI PÁL.

II. BACSÁNYI IRODALMI MUKÖDÉSE.

— Második és befejező közlemény. —

Értekezésemnek ebben a részében Bacsányi irodalmi működésével fogok foglalkozni.

Először a tudóst, azután a költőt rajzolom s így az egész ismét két részre oszlik: az első Bacsányi tudományos működésének, a második költészetének méltatása.

Bacsányi a legműveltebb magyar írók egyike. A latin, német és francia nyelv tökéletes tudása három hatalmas szellemi kincstár ajtaját nyitja föl előtte.¹ Életének jó részét külföldön tölti, Bécsben és Párisban folytonos összeköttetésben van az írói körökkel, a mely körülmény szintén hozzájárulhatott izlése és műveltsége fejlesztéséhez. Rendkívül sokat olvas és sokfélélt Horatius verseitől kezdve a francia politikai röpiratokig. Hosszú jegyzéket állíthatnék össze a világirodalom kitűnőségeinek, költőknek és tudósoknak neveiből, melyek munkáiban és irataiban számtalanszor előfordulnak. Nemcsak olvas, hanem igen sokat excerpál is, nagyobb részeket ír ki magának, sőt legtöbbször egész cikkeket másol le (különösen az *Allgemeine Zeitung*ból és a *Journal de Francfort*ból), Schiller és Goethe levelezését pl. egészen leírja. Ezek a másolatások természetesen igen sok idejét fölemésztették, melyet önálló munkára szánhatott volna. Hogy milyen alaposan és figyelemmel olvasott, arról a tömörked széljegyzet és javítás tanúskodik könyveiben. Természetesen nem nézhettem át 1121 kötetből álló s a Múzeum könyvei közé beosztott könyvtárát, hanem azért nem egy könyve megfordult a kezemben s mindegyikben sok jegyzést találtam. Ezek többnyire nem nagy fontosságúak, inkább futó benyomások és sokszor személyeskedő malitia eredményei (különösen a magyar könyvekben). De nemcsak jegyzeteket tesz, melyek néha csak egy-egy aláhuzásból, felkiáltó- vagy kérdőjelből állanak, hanem határozottan *corrígál*, sokszor még az írásjelekre is kiterjedő pontossággal. Érdekes ebből a szempontból *Kis János* verseinek tele-

¹ Angolul nem tud, mint irataiból következtethetjük, hasonlóképen olaszul sem sokat. *Révai* szerint »intelligens deinde et Italicae«. (Planum, 1790. 69.), de ennek alig találjuk valami nyomát.

jegyzett kötete, melyet Pap Ferencz ismertetett részletesen.¹ A kben érdekes jegyzetek értékét az erős elfogultság nagyon leszállítja.

Bacsányi inkább receptív tehetség, mint productív. A milyen tömérdek dolgot olvasott és tudott, épen olyan keveset alkotott önállóan s a mit alkotott, azon sem látszik meg nagy műveltsége. (Különösen későbbi munkáin.) Idézni igen sokat idéz, de ez nem elégséges a szellemi téren való nagy jártassága bizonyítására. A sok idegen hatás nem tudja egészen kicsiszolni, átalakítani gondolkodás módját s a nélkül, hogy eredetiségének ártana, színezni egyéniségét.

Fő jellemző vonása Bacsányi tudományos működésének az *éles kritika* s a *komoly oktatás*, mely nem egyszer fajul nagyképi leczkéztetéssé. Mindkét jellemvonás Bacsányi egyéniségében leli magyarázatát. Bacsányi nemcsak sokat tud, hanem azt is nagyon jól tudja, hogy sokat tud, önérzete erős s ez az önérzet rendkívüli egyenességgel és szókimondással párosul nála. Így egyrészt hivatva érzi magát arra, hogy másokat oktasson, másrészt arra, hogy bíróként lépjen fel másokkal szemben és ítéljen. Ez tette bölcselő és tanító költővé, ez tette értekezővé és kritikussá. Az erős kritizáló hajlam különösen jellemzi kezdettől fogva. A *Museum* korában már *őszinte* kritikákat mond a beküldött dolgozatokról, így pl. *Horváth Ádám* verseiről, megróván bennük »az egy versből másikba való átcsapást«, meg a sok jegyzetet és idézetet.² *Földi* verseiről is mond rövid itéletet.³ Valószínű, hogy másoknak is írt ilyen kritikai leveleket. *Kisfaludy Sándort*, kit a legnagyobb magyar költőnek tart, valamint kedves *Anyosát* is megbírálja, sőt feleségének verseiben is talál kifogásolni valót. Jellemző erős kritizáló szellemére, hogy szokszor *a hozzá intézett leveleknek* helyesírási hibáit javitgatja(!)

Önmagával szemben nem kevésbé szigorú kritikus; kéziratait át meg átjavítja s többször írja le, sőt mások itéletét is kikéri, így *Arankáét*,⁴ *Virágét*. »Ne kedvezz nékem teljességgel — írja *Virágnak* ⁵ — tetőled nem dicséretet, hanem krizist, — *kemény krizist* kívánok.«

Ezt az általánosan tájékoztató, rövid bevezetést kívántam előrebocsátani előkészítésül a következőkre, vagyis Bacsányi tudományos működésének, illetőleg prózai műveinek tárgyalására.

Bacsányi prózai munkái időrendi szempontból két csoportra válnak: a *Museum-korabeliekre* (1778—1793), melyekhez az 1798-ban írt *Anyos-életrajzot* és »Beszédet« is számíthatjuk, és a *későbbiekre* (1821—1837). Irányukat tekintve pedig feloszthatók: *értekező* vagy *ismertető* és *polemikus* művekre. Ez utóbbi felosztást fogom követni, nem hagyva figyelmen kívül az időrendet sem.

¹ Kis J. versei és Bacsányi. E. Phil. Közl. 1892. 651.

² Kaz. Lev. I. 289.

³ Kaz. Lev. I. 263.

⁴ Toldy kiad. 238.

⁵ Toldy kiad. 260.

Az értekező dolgozatok elseje *A fordításról* című, melyet a bécsi *Magyar Műsába* írt (1787)¹ s újra kiadott a *Magyar Museumban* (1788).² Értekezésének bevezetésében, mely maga is kerek kis értekezés, visszapillant szellemi életünkre, azután a nyelv művelésének fontosságáról szólván, a fordításra tér át. A fordítás nem könnyű dolog, »a fordítónak, bár nem annyi értelemmel is, legalább annyi jó ízléssel kell bírni, valamint a munka szerzőjének«. A szerző szabadon alkot, a fordító kötvint van s a »könyvszerzőt épen úgy kell néki ezen az idegen nyelven beszéltetni, a miként beszél vala, ha maga benne írt volna«.

A mondottakból arra az eredményre jut, hogy »ha tehát az író az első rendű nagy elmék közül való, nagy igazságtalanság lenne fordítójának legalább utána az első helyet nem engedni«. Itt Bacsányi buzgalmának hevében túloz, mikor a fordítót majdnem a szerző mellé emeli, az azonban igen helyes megjegyzés, hogy a fordító ízlésének meg kell közelítenie a szerző ízlését. Bevezetését avval fejezi be, hogy a fordítás nehéz és fontos dolog lévén, szükséges, hogy bizonyos szabályokhoz alkalmazkodjék. Ebben az értekezésében tehát néhány szabályt fog adni *Gatterer*, göttingai tanár, nyomán. »Tanácslások ezek inkább, — úgymond — mint törvények: javasítások oly hazafiakhoz, kik velem együtt a nemzetnek hasznát keresvén, hazájok magyarinak kedvéért hasznos könyveket anyanyelvünkre fordítgatnak.« — Az értekezés első részét a »közön-séges regulák«, második részét a »különös regulák« teszik. A *közön-séges regulák* általános szabályai a fordításnak: a fordítónak tudnia kell a saját anyanyelvét s azt, a melyből fordít; értenie kell, a mit fordít; ízlésének kell lenni; az író eredetiségét is fel kell tüntetnie fordításában; »tulajdonképen csak magához hasonlót kell az embernek fordítani« — ez különösen helyes és figyelemre méltó megjegyzés —; a régi írók fordításában a legjobb kiadásokat kell használnia a fordítónak; végre szabatosan kell fordítania, úgy hogy a fordítás az eredetinek »hív és igaz mása« legyen. Ezután következnek a *különös regulák*, melyekről bővebben szól. Legelőször ismét a szabatoságot, hűséget emeli ki, aztán a gondolatárnyalatokra tér át. »Vagyon minden gondolatnak tulajdon színe, tulajdon árnyékozatja (Schattierung) és tulajdon érdeme,« ezeket is vissza kell tükröznie a fordításnak megfelelő, vagy legalább hasonló kifejezésekkel. »Idegen szókat, melyek nálunk polgári jussal még meg nem ajándékoztattak« kerülni kell, »nem lehet mindazonáltal a fordítónak vétekkül tulajdonítani, ha az eredetírásban található új dolgokat és gondolatokat új szókkal fejezi ki. Ez korántsem

¹ Szept. 5., 8., 12-i számok (559—577 l.).

² I. negyed 6—19. »a szükséges változtatásokkal«. Ezek a változtatások valószínűleg helykímélés szempontjából történtek, mert csak megrövidítésből állanak. Lehet kben, hogy ezzel tömörebbé, egységesebbé akarta tenni dolgozatát. Toldy az első, teljes kiadást közli (T. kiad. 113—127.) s helyesen, mert bővebb és érdekesebb. En is ezt használtam ismertetésemben.

rontja, sőt *gazdagítja nyelviünket*. De a nyelvnek művelésében különös *gondos vigyázással* kell lennünk. « Némelyek nem újítanak így, hanem *deák* szókkal rakják meg írásaikat, mivel azt hiszik, hogy másképp meg sem értenék őket, sőt elég vakmerők azt állítani, hogy nyelvünk nem alkalmas »a jelesebb tudományokra«. Szól ezután a lefordíthatatlan »szóejtésekről« és nevekről, a hibás szókötésekről (soloecismusokról), a barbarismusokról, megemlítvén itt, hogy *szabad más művelt nyelvből kölcsönöznünk, csak ne ellenkezzék a kölcsönzés a nyelv szellemével*; dicsérendő példaként említi e tekintetben *Báróczy* és *Bessenyei* fordításait. Megemlíti ezután a művelt nyelveket a fordítás szempontjából s kiemeli, hogy milyen nehéz ezeknek fordítása magyar nyelvre, mely velük semmiféle rokonságban sincs. Szól a nyelvszépségekről, melyekhez a fordításban legalább megközelítőleg híveknek kell maradnunk, s ha nem lehet nekik megfelelő szépségeket találnunk, legalább hasonlókat kell keresnünk. Mint kiváló és jellemző nyelvszépségeket, a közmondásokat említi. Szól még a »kerekbeszéd« (periodusok) fordításáról s végül egy igen csattanós igazságot mond ki, hogy t. i. »a nyelvnek különbsége, az értelmesség, és jó hangozat az egyedül, a mi fordítónak szabadságot adhat a változtatásra.« Rövid befejezés kerekíti ki az egészet. Itt kissé leczkéző hangon beszél, sőt erősebb hűrt is penget: »Vagynak olyanok, kik szájokat magyarul csak tátani se tudják jól, mégis könyveket, még pedig a mi nagyobb boszúság, versekben fordítanak. Ezeket a szemtelenekeket korbáccsal kell Parnassus alól elverni, hogy annak lakosait ordításaikkal ne háborgassák.« Ez már egészen a későbbi értekezések nyersesége.

Bacsányi ezt az értekezését *Gatterer* után írta. *Gatterer* e munkáját nem sikerült megtalálnom. Toldy sem ismerte, sem Bayer Ferencz, ki eddig a legbővebb tanulmányt írta Bacsányiról. De ha nem ismerjük is az eredetét, láthatjuk, hogy Bacsányi értekezése nem fordítása *Gatterer*ének, hanem átdolgozása. A fordítás elvei *Gatterer*éi, hanem a példák a magyar irodalomból, a kitérések és közbevetett fejtegetések Bacsányi tollából erednek. — Értekezésében a *hű fordítás* mellett kardoskodik. Erre a felfogásra szükség is volt, mert addig a fordítók korlátlan szabadságot élveztek s rendesen átdolgoztak inkább, mint fordítottak, a mi pedig, különösen a műfordításban elég hiba volt. A műfordításról külön nem szól, de az is bele van értve tanulmányába. A *műfordításbeli szigorú alaki hűséget nem köveleli*. Erre mutat megjegyzése, hogy jobban szerette volna, ha *Horváth Ádám* Vergiliust négyes versek helyett kétsarkúakban fordította volna. Az eredeti formát jobban szeretné ugyan, de a magyar forma ellen sem tesz kifogást.¹ Azután Ossziánt *prózában* fordítja s azt mondja, hogy a fordításról adott szabályai szerint járt el.² Nagy figyelmet fordít a magyar

¹ Toldy kiad. 117.

² U. ott. 141.

nyelvre is és ez nagy érdeme. Szerinte a szerzőt úgy kell beszéltetnie magyarul a fordítónak »a miként beszél vala, ha maga benne írt volna«. Egészen más tehát a felfogása, mint Kazinczynak, ki az idegen írónak és nyelvnek eredeti sajátosságait minden tekintetben át akarja vinni a magyar nyelvbe s nem átalítja ennek kedvéért a magyar nyelv szellemét fölládozni. Bacsányi óva int az idegenszerűségektől s az újításokkal szemben is tartózkodó állást foglal el s csak azokat engedi meg, melyek nem ellenkeznek nyelvünk szekezetével. Kazinczy a »minden nyelvek ideálját« emlegeti, Bacsányi féltékenyen őrizi a romlatlan magyar nyelvet. E tartózkodása később engesztelhetetlen haraggá fokozódik a merész nyelvújítók ellen. — Mindenesetre nagy érdeme Bacsányinak, hogy a fordítások e korában megírta a fordítás elméletét s igazán megszívlelendő szabályokat adott az e téren buzgólkodóknak és érdeme hogy nyelvünk életrealóságát s művelésének fontosságát oly hatatos szavakkal védte a latin nyelvvel szemben.

Bacsányi értekezése üdvös mozgalmat idézett elő az írók között a fordítás ügyében. Sokan helyeselték szabályait, sokan más véleményben voltak.

Horváth Ádám a Magyar Músa 1787. nov. 21-i számában reflectál Bacsányi cikkére, de csak személyes okból, az ő Vergilius fordítását illető megjegyzésére. A szabályokkal, melyek neki már későn jöttek, nem foglalkozik. *Péczei József* 1789-ben a *Minde-nes Gyűjtemény* I. negyedében »A fordítás mesterségéről« cz. cikkében D'Alembert nyomán szabja meg a fordítás szabályait s a fordítóknak a legnagyobb szabadságot engedi. »Nem érhetünk mi arra — úgymond — hogy a görög, deák, ánglus, franczia, német jó munkákat végtől végig leforgassuk. Húzzuk ki tehát azoknak velejeket, vagy essentiájokat, s a mi legfelségesebb benne, azzal gazdagítsuk literaturánkat.« Látjuk, hogy homlokegyenest ellenkezik Bacsányi felfogásával. Nevét nem említi s nyíltan nem polemizál vele, csak czéloz rá. *Rajnis József Magyar Virgilius-ának* »Toldalékában« (1789) nyíltan bírálja Bacsányi dolgozatát s ugyanabba a hibába esik, mint Péczei; t. i. a fordítást összetéveszti az átdolgozással, sőt követéssel is. Szerinte Virgilius Homerosnak és Theokritosnak fordítója! Erről különben alább bőven szólok. *Kreskay Imre a Magyar Museum* II. kötetében (»Kreskay Imre a Magyar Museum íróihoz«) dicséri Bacsányi reguláit és tökéleteseknek mondja, csak ott »szorosabbacsckák« szerinte, »ahol a verseknek magyarázatját illetik«. Ő a magyar verselés *lényegének* a rímet tartja, s így ha magyarra fordítunk verses művet, rimes versben kell fordítanunk. — Bacsányi nem szól sehol a versalakról, Kreskay talán azon szavait értette a versalakra, hogy azt, a mi az eredetiben van »hacsak lehetséges, ugyanazon renddel« kell kifejeznie a fordító-
nak. Különös, hogy Bacsányi figyelmen kívül hagyja ezt a kérdést Kreskay cikkéhez írt jegyzetében, melyben újra röviden körvonalazza elveit a fordításról. (88. l.) A fordítás, különösen a műfordítás

elméletének további fejlődését illetőleg *Radó Antal*nak »A magyar műfordítás története« cz. tanulmányára (Bpest, 1883) és *Heinrich Gusztáv*nak »A műfordítás elméletéhez« cz. székfoglalójára (A Kisf. T. Évlapjai 1883—4.) utalok. — Ime látjuk, hogy Bacsányi menyire fölötte áll kortársainak a fordítás lényegének felfogásában. Álláspontja helyes és megegyezik mai álláspontunkkal. Nagy köszönettel tartozunk neki, hogy elméleti fejtegetéseivel vitát keltett és megindította a mozgalmat, mely a fordítás, különösen a műfordítás elveinek tisztázására vezetett.

Második értekezése a Magyar Museumhoz írt *Bevezetése*, melynek történetét már életrajzában láttuk.¹

Három részből áll: az első rész pillantás multunk szellemi életére, a második a külföld szellemi életére, s a harmadik jelenünk képe. A deák nyelv káros hatására ebben a dolgozatában is kiterjeszkedik. Látszik, hogy fontosnak tartja s ebben igazat adhatunk neki, mert a latin nyelv többet ártott nemzeti művelődésünknek, mint minden háború. Kevésbé érdekes és értékes az a részlet, melyben a külföld négy nagy nemzetének irodalmáról szól. Csak nagy neveket sorol el minden tanulság nélkül, úgy hogy conclusiója erőszakolt, mikor így szól: »Igy mentek tehát szomszéd nemzetek arra a magasságra, a holott most őket tündökleni látjuk.« A fejlődést kellett volna röviden bemutatnia, de ezt nem tette. A tudós társaság eszméjét, melyet Bessenyei fölvetett, melegen védi. A magyar szótárnak eszméje is jeles. Ezt különben már Földi is érintette a magyar verselésről szóló értekezésében. (M. Músa. 1787.) Tényleg ismernünk kell a nyelvanyagot, melyből alkotni akarunk. Bacsányi nyelvünket létező anyaggal akarja felfrissíteni s nem szereti a mesterséges újítást. — Kerek kis mű ez, melyet a meggyőződés, nemes törekvés és lelkesedés hangja tesz vonzóvá. Szép zászlóbontás volt s a siker nem is maradt el.

Ugyancsak a *Museum* első negyedében jelent meg *Ányos Pálról* című rövid ismertetése (62—72. l.), mely az ifjan elhunyt költő emlékét újítja fel. Nem értekezés ez, hanem csak néhány megjegyzés, melyekkel az Ányos verseiből közölt mutatóványokat kísérik. Itt mutatja be először Ányos híres elégiáját is (*Egy boldogtalannak panaszi a halavány holdnál*), melyet különösen magasztal.

Erről a kis dolgozatról nincs sok mondanivalóm. Mindenesetre érdeme Bacsányinak, hogy Ányosban felismerte a tehetséges költőt s oly buzgón iparkodott őt megismertetni a közönséggel, emlékét megőrizni. Tudta, hogy irodalmunk felújulásának korát éli, tudta, hogy ilyenkor minden nemes törekvés elismerésre méltó, ilyenkor nem szabad a csendben dolgozó, szerény munkásokról sem elfeledkezni, tudta, hogy ha Ányost méltatja s munkáit megőrzi az elfeledtetéstől, csak érdemet jutalmaz s ezzel másokat is tette buzdít.

Nagy érdeme Bacsányinak *Osszián* fordítása és ismertetése

¹ Magy. Museum I. 1788—89. III—XXIV. l. (névtelenül) és Toldy kiad. 128—138.

is. Az első részlet (*Osszián utolsó éneke*) szintén a Magyar Museum első negyedében jelent meg (38—50. l.)¹ egy br. Orczy Lőrinczhez intézett levél kíséretében, mely rövid bevezetés a fordított részlethez. »Csak ezen kis darabból is kitetszik valamennyire — úgymond — hogy érdemes Osszián a fordításra, s azon nagy tiszteletre, melylyel Európa költeményeihez viseltetik.« Ezután Ossziánnak rövid és jó jellemzését adja talán valamelyik külföldi forrás után (szavai idézőjelben vannak) s maga is tesz hozzá valamit. A Museum harmadik negyedében ismét közöl egy kis részletet Ossziánból (*Oskár halála*) (197—200.),² még pedig hexameterben fordítva. »Talán legjobb volna — úgymond — az egész Ossziánt ily nemű versben fordítani.« Ezt a nézetét azonban megváltoztatta, mert saját példányában a következő széljegyzetet tette utána: »Balvélekedés volt az s nemsokára megesmértem, mely igen csalatkoztam.«³ — Említi, hogy prosodiai fejtegetéseket is akart adni ebben a negyedben, de értésére esvén, hogy más két tudós is foglalkozik ezzel, elállott szándékától, csak azt jelenti ki, hogy a *h*-t mássalhangzónak tartja s nem hehezetnek. — A harmadik mutavány a Museum II. kötetének (1792) harmadik negyedében jelent meg (*Kárthon*) néhány felvilágosító jegyzettel (279—303. l.) Még egy részletet hozott az *Erdélyi Muzeum* (V. f. 1816. 91—99. l.).⁴ Ezt Kazinczy közölte Bacsányinak Virág Benedekhez írt leveléből, kivéve »minden változtatás nélkül«⁵ Bacsányi rövid életrajzával. Ez *Az imiszthonai háború* cz. ének szabad jambikus sorokban fordítva. Ezt még 1798-ban fordította Kazinczy szerint.

Bacsányi nagy kedvvel és lelkesedéssel fordította Ossziánt. Fordítása többféle kiadás után készült, de eleinte főleg németből fordított *Harold* kiadása után (*Die Gedichte Ossians*. Mannheim. 1782.) *Fábián Gábor* szerint már 1785-ben elkezdte fordítani.⁶

1802. jun. 16-án ezt írja Kazinczynak:⁷ »Ami engemet magamat illet: könnyen megtörténhetik, hogy én, amíg élek, semmit sem adok ki nyomtatásban. Tudhatja az úr, hogy én a celebritást soha sem kerestem; annyival kevésbbé vagyok tehát most barátja. Ossziánt azonban el akarom készíteni, akármikor adassék ki azután, habár nékem a porom sem volna fenn.« Ezután a különböző Osszián kiadásokról szól, melyek mind birtokában vannak. (A N. Muzeum könyvtárában tényleg meg vannak.)

Párisban is folytatta az Ossziánnal való foglalkozást, mint ez könyvkereskedő barátjának, *Blanchard*nak leveléből kitünik, mely-

¹ Toldy kiad. 140—148.

² Toldy kiad. 148—150.

³ Vasárnapi Ujság. 1869. 703.

⁴ Toldy kiad. 164—171.

⁵ Erre B. a N. Muzeumban lévő saját példányába azt írja, hogy: »hazugság!« és tényleg sok helyet kiigazít, melyeket, úgy látszik, Kazinczy megváltoztatott.

⁶ F. G. Osián énekei. I. XVI. l.

⁷ Toldy kiad. 260.

ben ezt mondja: »Je vous avais vu constamment occupé de vos études favorites de votre Ossian.¹« Érdekes, hogy neje Osszián travestálására gondolt. »Ha több élcz volna benned, mint értelem — írja neki — Ossziánodat travestálnod kellene. Blumauer is bizonyára épen olyan jól tudta volna az Aeneist fordítani, mint travestálni«, de inkább travestiát írt, mert ismerte korát.² A komoly Bacsányi azonban azt válaszolja, hogy a travestia ellenszenves előtte s a nagy talentumokhoz méltatlan, Schiller is elítélte.³

Vajjon folytatta-e fordítását ezután is, nem tudjuk. Hagyatékában csak az »Iniszhónai háború« és a »Szelmái dalok« töredékes fordításait találtam. Úgy látszik, abbahagyta egészen. Tán szerencsétlen körülményei okozták, habár ez nem valószínű, hiszen Linzben folytonosan foglalkozott irodalommal; különös és megmagyarázhatlan dolog volna tehát, hogy épen Ossziánt tette volna félre, melyen majdnem három évtizeden át dolgozott. Valószínűbb, hogy az kedvetlenítette el, hogy *Kazinczy* 1815-ben megjelent Osszián fordításával elébe vágott. De ez sem kielégítő magyarázat. Bárhogyan találgatjuk is ezt a dolgot, mindig különösnek kell tartanunk. De ha nem fordította is le az egészet, mégis nagy érdemet szerzett magának azzal, hogy ő volt a legelső, ki Ossziánt Magyarországon ismertette s a külföldi nagy Osszián-mozgalomnak hazánkba is utat nyitott. Magasztalásai és mutatóványai felköltötték az érdeklődést e csodaszép költemények iránt s közönségünk megismerte Ossziánt. De nemcsak a közönség figyelmé fordult felé, hanem az íróké is, kik szintén belemélyedtek Osszián »ködös, homályos énekeibe« s fordítani kezdték. 1790-ben az *Orpheus* februáriusi füzetében id. *Ráday Gedeon*, már mint 77 éves agg, fordít egy részletet prózában (*Eviralla*). *Báróczy* is tervezte fordítását,⁴ sőt *Kisfaludy Sándor* is gondolt rá. »Noha fordítani nem szeretek — írja Ruszék apáthoz 1816. apr. 14-én — Ossziánt magyarra tenni mégis mindig nagy kedvem volt, csak a békeségés türés hibáztott.«⁵ *Döbrentey* tényleg fordított egy részletet.⁶ 1815-ben *Kazinczy* kiadja *Ossziánnak minden énekeit* prózában.⁷ 1833-ban pedig *Fábián Gábor* adja ki *Osian énekeit* »az eredeti gael mértékben.« — Osszián hatása igen észrevehető volt költészetünkön ebben az időben, úgy hogy *Kisfaludy Károly* ki is gúnyolja az »osszianistákat« (*Hős Fercsi, Andor és Juczi, Ossiamisták*).

Bacsányi prózai és verses fordításai igen szépek. Nyelve költői, jellemző és színes, mely gyönyörűen adja vissza az Osszián énekek borongó fenségét, elegikus hangulatait és zordon erejét.

¹ Akad. kézirat.

² Lev. férjéhez 1816. máj. 26. U. ott.

³ Lev. nejehez 1816. jun. 1—2. U. ott.

⁴ Kaz. Lev. I. 239.

⁵ Kaz. Fer. Eredeti Munkái. 1842. Levelek. 2. k. 226.

⁶ Szinnyei. Magyar Írók I. 1038.

⁷ Szépliteratúrai munkái VI. VII. köt.

Igazán a gondolatokhoz simuló nyelv, mely éppen ezért kifejező és hatásos. Fordításai mély költői lélekről tanúskodnak, mely megértette egészen az ossziáni költeményeket, mely beléjük tudott merülni. Fordítása van olyan, mint Kazinczyé, ki pedig több, mint két évtized mulva fordítja s így már fejlettebb nyelv áll rendelkezésére. Nem tettem tüzetes tanulmány tárgyává a két fordítást, de csak némi összehasonlítás után is úgy láttam, hogy körülbelül egy színvonalon állnak. Néha egyik jobb, kifejezőbb, máskor a másik s legtöbbször egyformán szépek, azért Bacsányi tollát csak a Kazinczy iránt való elfogultság vezette, mikor ezt írta a Kazinczy főnnebb említett Osszián kiadásának első lapjára:

»Ces traits nobles, hardis, sublimes tour à tour
 Sous un pinceau grossier s'effacent sans retour.
 Malheureux! en touchant à l'oeuvre du génie,
 Il ne traduit pas, mais il le calomnie!«

A *Museum* második negyedében jelent meg *Bessenyei Györgyről és annak munkáiról* cz. ismertetése (I. 106—133.)¹ Bacsányi e dolgozatának is az a célja, a mi Anyosról írt kis ismertetésének: érdemek elismerése és méltatása.

Valószínű, hogy az irodalom nyugalomba vonult harczosát is kezdték már elfeledni, ezért volt szükség Bacsányi cikkére, mely érdemeit méltassa. Ezeket az érdemeket teljes mértékben felismerte Bacsányi. Neki és társainak tulajdonítja irodalmunk föllendülését, nyelvünk megújulását s így kijelöli helyüket irodalmunkban, a mely helyet aztán irodalomtörténetünk egészen biztosított nekik. Még egy érdeme dolgozatának, hogy a kritikáról is szól benne s nagy fontosságot tulajdonít neki. Azt lehet mondani, hogy mintegy szoktatni akar a kritikához, mikor annak szükséges voltát fejtegeti s az odiumot el akarja róla háritani. Ez szükséges is volt olyan korban, mely a még szokatlan kritikától idegenkedett. Hogy milyen nehezen szoktunk hozzá a kritikához, érdekesen bizonyítja *Kölcsey*, aki még 1833-ban is (!) azt mondja: »Nincs nálunk sem inkább gyűlölt, sem kevésbé értett szó, mint ez: *kritika*.« (*Bajza*: Kritikai Lapok II. f. 3. l.)

A *Museum* második kötetében jelent meg nyílt levele *Nagy-méltóságú G. F. M. úrhoz* (1790), B. jegy alatt. (159. l.)²

A szabadelvű Forgách Miklós grófhoz van intézve e szép levél, mely lelkesen védi a magyar nyelvet. »Soha egy egész nemzet idegen nyelven tudományra, közönséges világosságra s bölcseségre nem juthat. A nemzeti nyelvnek elhagyatásával elhagyattatnak a nemzeti erkölcsök, szokások, a nemzetnek egész tulajdona, megkülönböztető bélyege.« Azért állítsuk fel a tudós társaságot, mely virágzó nemzeti nyelvű irodalmat teremtsen, így majd az ország területén élő más nemzetiségek is belátják nyelvünk elfogadásának szükségét és hasznát. E munkában Forgáchra nagy sze-

¹ Toldy kiad. 172—182.

² Toldy kiad. 223.

rep vár, ezért intézte hozzá ezt a buzdító levelet. — Ez a kis czikk Bacsányi legszebb, legegységesebb alkotásainak egyike, mely legjellemzőbb tanúbizonysága a hazai nyelvért való lángoló buzgólkodásának, s melyről Kazinczy is elismeri, hogy »sok jó és helyes tanácsot foglal magában.«¹

Még egy értekező, illetőleg ismertető czikke jelent meg a *Museum* második negyedében B. jegy alatt: *A védelmezett magyar nyelv Báróczitól.* (217—229. l.)² Báróczy munkáját ismereteli tartalmilag csak azért, hogy maga is ismételten elmondja nézeteit a magyar nyelvről s izgathasson a nyelv művelésének érdekében.

Még két kis dolgozata van Bacsányinak a *Museum*-ban. Az egyik id. *Ráday Gedeon* grófról írt rövid megemlékezése a gróf halálakor (Baróti és Virág gyászversei után).³ Szépen és meleg hangon szól Ráday nagy érdemeiről, különösen kiemelve azt, hogy »ő volt hazánk főbbrendű fiai közül a legelső, a ki nemzetünk felszerelésére tárgyazó igyekezetünket megkedvelvén, már ezelőtt négy esztendővel közinkbe állott; — olyan időben, a mikor sok nagy születésű magyar — szomorú emlékezet! — magyar lenni s magyarul beszélni általlott!« A másik *Elegyes dolgok* címűt viseli⁴ és néhány reflexiót tartalmaz az akkori viszonyokra vonatkozólag; a *nevelés fontosságáról*, a *vallási türelemről*, a *színeszet fontosságáról* s az *újságírásról*.

Bacsányi értekező és ismertető munkáinak sorát *Ányos Pál élete* s a *Beszéd* fejezi be. Az előbbi a *Magyar Minervában* jelent meg bevezetésül Ányos összegyűjtött költeményeihez.⁵ Két részből áll. Az első részben elmondja Bacsányi, hogyan gyűjtötte össze Ányos költeményeit s ezzel egyszersmind késedelmezését is kimenti. Ezután következik tulajdonképpen az életrajz és a rövid jellemrajz. Érdekes ez is és elűt némileg a chablonos életrajzoktól, a mennyiben Bacsányi már bizonyos figyelmet fordít a lélektani motívumokra. Ennek ugyan még kevés nyomát találjuk életrajzában, mindazáltal nem tagadhatunk meg tőle bizonyos művészi törekvést. — Ányos költeményeihez írt jegyzeteiben itt-ott czélzásokat és csipkedő megjegyzéseket tesz az akkori irodalomra. Már ekkor elfordult a nyelvújítók törekvéseitől, hogy később engesztelhetetlen haraggal támadjon ellenük. Ez az irányzat még jobban kitűnik *Beszédéből*, mely kézirati töredék 1798-ból.⁶ Tartalom és stílus tekintetében Bacsányi legjobb munkáinak egyike. Polemikus czélzásai ellenére hangja aránylag nyugodt és komoly. Az első

¹ Kaz. Lev. II. 249.

² Toldy kiad. 217—224.

³ M. Museum II. 400—402. B. jegy alatt.

⁴ U. ott 414—422. B. jegy alatt.

⁵ Minerva. I. Ányos Pál munkái. Bécs, 1793. — Toldy k. 225—231.

⁶ Irodalmi beszéd Bacsányitól. Figyelő 1875. 3. 4. sz. Kiadta Károly György Hugó. A kézirat B. hagyatékában *Beszéd.* 1798. czímmel.

részében nyelvünk szebbítőit, újítóit bírálja, kik nem hivatottak a nagy munkára s azért nyelvrontók inkább, mintsem újítók. Ezután tér át beszédének tulajdonképeni céljára, mely a komolyabb és jelesebb elmék búzdítása a munkára. Sokan nem tesznek semmit, a kik legtöbbit tehetnének, pedig minél több szellemi kincset gyűjtött valaki, annál többel tartozik hazájának. Itt azután egészen szónokias modorba csap át, maga tesz ellenvetéseket, melyeket megczáfol, szólván a hírnévről, önzetlenségről, a nemzeti nyelv ügyének nagy fontosságáról, az akadályokkal való bátor szembezállásról. Sikerült, nemes tartalmú, kerek kis mű ez a »beszéd«, melyet természetesen sehol sem mondott el Bacsányi; szónoklat formájában írt értekezés az egész. Károly Gy. Húgó idézett cikkében avval is foglalkozik, hogy vajjon elmondta-e és hol mondhatta el ezt a beszédet Bacsányi. Ennek a fölösleges fejtegetésnek eredménye természetesen negatív.

*

Ezek után áttérek *polemikus* munkáinak tárgyalására. Ezekben is sok az értekező elem, de vannak határozott polemikus és kritikai részleteik is, melyek megkülönböztetik őket a fönt tárgyaltaktól s más színezetet adnak nekik. Három ilyen munkája van Bacsányinak, mind a három nagy s együtvéve jóval terjedelmesebb, mint az eddig ismertettem értekező cikkei összesen. Az időbeli sorrendet tekintve egy a *Museum* korabeli; t. i. Rájnisval való polemiája, a másik kettő későbbi, a jelen század huszas éveiből. Kéziratai közt ezeken kívül még két polemikus értekezést találtam, melyekről az említettem három után fogok szólni.

Tehát legelőször a *Rájnis* polemiával foglalkozom. Bacsányi dolgozata felelet Rájnis támadására, mely *Magyar Virgilius*ának *Toldalékek*é jelent meg a Szabó ellen intézett »Sisakos, paizsos, kardos mentő írás« után (1789). Ebben megtámadja Szabónak a M. Museumban megjelent *Milton* fordítását s magát Milton Elvesztett paradicsomát »e szerencsétlen munkát«, aztán Bacsányi fordításról írt értekezése ellen kel ki, »mely a Magyar Museumnak első negyedét szennyesíti«, és kimondja, hogy a hű fordítás »rabi fordítás« s a »jeles fordítás« szabad átdolgozás s például hozza fel erre Vergiliust, mint Homeros és Theokritos *fordítóját*.

Bacsányi erre a támadásra egy 59 oldalas védőirattal felelt, mely a *Museum* első kötete 3. negyedének *toldalék*aként jelent meg (271—330.).¹ Címe tulajdonképen nincs, a *Milton, s a fordítás mestersége ügyében* címet Toldy adta neki.

Az értekezést három részre lehet felosztani. Az elsőben Szabót és Miltont védi Bacsányi, a másodikban a fordítás szabályait, s a harmadikban részletesen bírálja Rájnis dolgozatát. Rájnis személyeskedéseivel nem foglalkozik bővebben, Miltont azonban már hosszasan védelmezi. Szerinte Rájnis kritikája a józan embe-

¹ Toldy kiad. 182—216.

reket nem ijesztette el Milontól: »Mert jól tudják ám ők Longinussal azt, hogy egy poéta hibázhat, és mégis nagy; a másik ellenben nevezetes hibák nélkül is, igen közepszerű lehet. Tudják ők azt is, hogy Milton egyike a legnagyobb poétáknak, kik valaha az emberi nemzetet énekeikkel gyönyörködtették, oktatták és boldogították.« Milton tárgyválasztása fenségesebb, mint Homérosé, vagy Vergiliusé. Hibái vannak, de vannak Vergiliusnak is »annak az Augustus udvarában oly igen kipalléroztatott, kényes érzésű, s méltán elannyira becsültetett római csinos költőnek«. Az ezután következő részt a fordításnak szenteli. A mit Rájnis oly fölösleges terjengősséggel magyaráz, azt igen jól tudja, hiszen hogy írhatott volna e nélkül a fordításról. A további hiába való vitatkozás elkerülése végett újra kifejti nézeteit a fordításról. Szól a fordítás hasznáról s a jó fordító érdeméről. Őt reguláinak kiadására a rossz fordítások indították. Nem szabályok teszik ugyan az írók jelessé, »de tagadhatatlan az mégis, hogy a természet, ha hozzá mesterség járul, nagyobb fényre mehet«. A szép tudományok nem fejlődhetnek és virágozhatnak valamely nemzetnél, ha izlését nem fejleszti s a költészet és művészet alapsajátságait nem vizsgálja. Nem elég az ösztönszerű izlés és ítélet, mely csak közepszerűségre vezet. Ezért van szüksége a kritikára, mely az izlést tökélesíti s az ítéletet biztossá teszi. A szabályok szolgálai követését utálja, úgymond, s azért nem is adott nagyon szoros szabályokat, nem szabta őket sem a költőkre, sem a történetírókra, filozofusokra stb., hanem csak *általában szólott a fordításról.*

Itt elmondja a már ismert, közönséges regulákat körülbelül ugyanazokkal a szavakkal, mint első cikkében, de a főszabályval bővebben foglalkozik; t. i. »hogy a fordításnak az eredeti írás másának kell lenni.« »Ha a fordításból valami kimarad, csonka lesz a munka, ha valami hozzáadódik, az a fordító elméjének szüleménye lesz, ha a gondolatok egymástól elszakasztatódnak s máshová tétetődnek, akkor ismét a szerző gondolatainak módja, rendi, láncza (mely az íróknak egyik nevezetesebb különböztető jelök), felbomlik és megváltozik.« A fordítást olyannak tekinti, mint a kópírásban a másolást. A fordítás illetén felfogásából következik a többi különös regula, melyeket ismét világosan formuláz.

Értekezésének harmadik részében ismét áttér Rájnis *Toldalékára*. Megtámadja Scaligerből vett mottóját, mely Vergilius tulajdon magasztalása és kifejti, hogy Vergilius nem fordította Homérost és Theokritost, hanem csak kölcsönzött tőlük, követte, imitálta őket. Megkülönbözteti a fordítást az utánzástól, szabad átdolgozástól, s végül Rájnis személyeskedését rója meg.

Ez a gondolatmenete Bacsányi nagy értekezésének, mely nemcsak terjedelmét, hanem tartalmát tekintve is kiválik a többiek közül.¹ Először mint polemikus munka, teljesen megállja helyét.

¹ Bérczy Jenővel nem érthetünk egyet, ki azt mondja, hogy »mint egy házi pórpátvar egyik jelene, az irat nem nagy érdekel bir«. *Bacs. Ján.* 28.

Érvei meggyőzők, Rájnis rosszakaratú és heveskedő támadását pontonként czáfolja meg. Válaszának hangja egészen mérsékelt, nyugodt, néha éles, de sohasem türelmetlen, vagy elfogult. Mint *Horányi* mondja: » . . . non minus erudite atque acute, quam etiam modeste adversarium refellit.²« Egészen elüt ez a dicséretes mérséklet a később megjelent két munka épés és elfogult, kritikálásától. — A polémia azonban csak keret, melybe az író értekező részleteket foglal, nem volt célja a személyeskedés, inkább irodalmunknak akart használni. — Miltont védve egyszersmind méltatja és felhívja rá a közönség figyelmét, mint Ossziánra. Milton fordítása is az ő érdeme, mert ő *buzdította erre Szabót*, mint maga mondja. — Ime, hogy akarja több jeles kortársával karöltve lassankint megismertetni a magyar közönséggel a külföldi irodalom legkiválóbb termékeit. Kár, hogy nem folytathatta ebbeli működését, mely kétségkívül sokat használt volna a magyar irodalomnak, tekintve költői tehetségét és szigorú fordítási elveit. — Helyes széptani nézeteket is hangoztat ebben a munkájában s különösen a kritika jogosultságát és fontosságát bizonyítja meggyőzőn, mint Bessenyeiről írt cikkében. Fontos rész továbbá a fordításról szóló, melyben még egyszer kifejti szabályait, hogy a felmerült kétségeket eloszlassa. Világosan megkülönbözteti a fordítást az utánzástól és az átdolgozástól. Mennyivel fölötte áll e tekintetben Rájnisnak, ki Virgiliust Homéros és Theokritos fordítójának tartja! Szóval Bacsányinak ez az értekezése legtartalmasabb és a kor színvonalán álló műveltségről tanuskodik, már t. i. a külföldi irodalmi műveltségének színvonalán, mert magyar íróтарыait sokszor fölülmulja tisztult izlésével és biztos ítéletével.

Válasza bizonyára nagy hatást keltett abban az időben s legtöbben neki adtak igazat. »Hatalmasan megadta Rájnisnak a Museum 3-ik darabjában. Szeretném ha minél hamarabb láthatnád« — írja *Kazinczy* (1789. szept., 19.) Horváth Ádámnak.³ Rájnist érzékenyen érintette Bacsányi válasza, de azért, úgy látszik, ezután is leveleztek egymással, mint ezt Rájnis felelete mutatja Bacsányinak megjegyzéseire, miket ez munkáira tett.³ Tehát magán uton folytatták a polémiát. — Valóban csodálkozhatnánk azon, hogy a »*επιβόλος*« Rájnis⁴ nem támadta meg nyilvánosan ellenfelét, ha nem tudnánk, hogy tényleg készült egy nagyszabású támadásra és szorgalmasan dolgozott vitairatán, melynek ezt a címet adta: »Apulejus Tükre, melyben a Kassai Próteusnak képét és annak sokféle tsúfos Tünéseit láthatni.« 27 »jelenésre« osztotta, de csak 25 készült el belőle, itt félbehagyta, valószínűleg Bacsányi elfogatásán megilletődve. Nem is jelent meg életében, csak 1820-ban ismerteti a kéziratot *Fejér György a Tudományos*

² Nova Memoria 1792. 325.

³ Kaz. Lev. I. 469.

³ U. ott. II. 146—151.

⁴ U. ott. II. 209. Földi János nevezi így.

*Gyűjteményben.*¹ Fejér szerint »az ellenfélnek megczáfolása ürügyével közbevegyített sérves csipősség, a kicsinységeken is hangosan űzött koczódás, az ócsárló kifakadások . . . ezen munkának közvilág elejbe való egész terjesztését . . . tilalmazzák«. Ezért csak két jelenést közöl belőle, melyek legkevésbé személyeskedők, de ezek is oly izetlenek, hogy nem volna érdemes bővebben foglalkozni velők.

A másik két polemikus munkát, melyeket említettem, három évtized választja el ettől. Bacsányi a hazai irodalom viszonyait linzi száműzetésében is figyelemmel kísérte, a mennyire messziről, közvetve lehetett, de az így szerzett ismeretek és tapasztalatok, mint e két munkájából kitűnik, nem voltak elégségesek arra, hogy az új irodalmat alaposan és tárgyilagosan megítélhesse. Maga is mondja egy későbbi értekezés-töredékében:² »Idegen földön élek. Hazámnak tudós fiaival már sok esztendőktől fogva nem társalkodhatom, nem beszélhetek. Semmi szövetségben nem vagyok, nem lehetek velek. Igen kevésel és csak néha s igen ritkán levelezek. És, a mi több, szinte már a síromnak szélén állok. Így és ilyen állapotban töltvén életemnek utolsó napjait, csak messzéről nézem és látom s többnyire csak olvasásból, nyomtatott könyvekből, folyóírásokból, újság levelekből és hírből-hallomásból tudom, tapasztalom: miképen vélekednek, miről miképen ítélnek, mit akarnak, mit kívánnak, óhajtanak, várnak és remélnek, s általában miképen igyekeznek . . . most a magyar tudósok.« Csak a dunántúli írókkal volt némi összeköttetésben, Kisfaludy Sándort tartotta a kor legjobb költőjének, legsűrűbben a derék, de kissé korlátolt *Juranics*-csal levelezett, ki testestől-lelkestől híve a dunántúliaknak s leveleiben *Kisfaludy*, *Virág*, *Guzmics*, *Horvát Endre*, *Horvát István*, *Takáts*, *Döme Károly* nevein kívül ritkán találjuk más író nevét említve s ha találjuk, nincs köszönet benne. Érdekes pl., a mit *Vörösmartyról* mond: »... csak oivastad volna az idei Aurórába Veresmarti *Tholdiját* és *Hedvigét*, senki meg nem értheti, oly bolond, én nem is hozattam meg, nem méltó.«³ Mindez nem nagyon mozdította elő a tiszta látást és elfogulatlanságot. Éreznie kellett Bacsányinak magának is (ha nem vallja is be), hogy az új irodalmi törekvések idegenek rá nézve s ezért fordult oly heves szeretettel a régiek felé. Ez a szeretet s az újabb irodalomban való tájékozatlanságból eredő elfogultság jellemzi e munkáit, melyek ezért nem oly becsesek, mint a Museum-korabeliek, de mindennek daczára meg kell emlékeznem róluk, habár terjedelmükhöz képest csak röviden is. A korától elmaradt s elfeledett öreg költőnek munkái ezek, melyek nem hatottak többé, noha némi visszhangot azért mégis keltettek.

E két munkájával vett részt Bacsányi a *nyelvújítási harc*-

¹ 1820. VIII. k. 3—51. l.

² Kiadatlan. Akad. Kéziratt.

³ Jur. levele 1830. márcz. 8. U. ott.

ban. Kazinczy Gábor a neologus elfogultságával és epésségével jellemzi Bacsányi ebbeli működését: »Mint író, az ambitio álmainak rózsakorában a nyelvreform bajnoka; midőn érezné, hogy e téren is magasabb erők szárnyalják túl tehetségeit: vissza akará sodrani a mozgalmat . . . a reakció előcsatára lenni, csak hogy vezére legyen a hátráló seregnek.«¹ A tény az, hogy *Bacsányi híve volt az újításnak*, nemcsak fiatal korában, hanem később is — *de csak a józan, mérsékelt újításnak*. Már legelső értekezésében ezt hangoztatja, mint láttuk, s azután is mindig e mellett nyilatkozik, mint az alábbiakból kitűnik. S ezt az állást foglalták el az antiquariusoknak, maradiaknak csúfolt orthologusok mind. A nyelvrontást kárhozzatják, de nem ellenségei az újításnak, sőt maguk is sok új szóval élnek (Kisfaludy Sándor, Verseggy stb.). Nem a sértett ambitio tüzelte Bacsányit az újítók ellen, hanem a sok visszaélés, melyet elkövettek a nyelv művelésének örve alatt. Ezek a visszaélések egyrészt a rettenetes szófaragásban nyilvánultak (Barczafalvi Szabó, Helmeczy, Bugát stb.), másrészt az idegenszerűségeknek a magyar nyelvre való erőszakolásában (Kazinczy). Bacsányit igen erősen foglalkoztatta a nyelvújítás kérdése, a mi nemcsak értekezéseiből tűnik ki, hanem jegyzeteiből és levelezéséből is. Egy papiroson (hagyatékában) ezt találjuk írva: »Barczafalvi Szabó, Kazinczy, Bugát, Helmeczi, Schedel, Bajza et comp.« Ebből az tűnik ki, hogy ő is egy kalap alá vette az összes nyelvújítókat (mint annak idején a *Mondolat*), pedig sok ellentét és különbség volt köztük, hiszen tudjuk, hogy Kazinczy maga megtámadott több túlzó újítót, pl. Barczafalvit, Toldy pedig Bugát újításai ellen kelt ki. Egy másik jegyzetében így jellemzi a nyelvújítást:

- »A nyelvújítók köz bélyege.
 A vakmerően széleskedő
 Szűk értelem setét homálya,
 S a sok herélt, szejgett, csavart
 Otromba szók üres dagálya.« (Kiadatlan.)

Egy levél fogalmazványában pedig ezeket olvassuk: »Valamivel ezelőtt, már több századoktól fogva, a régi római classicusok nyelve helyett *patvarista-deáksággal* éltek, úgy most a Pázmányok, Káldiak, Gyöngyösiek, Faludiak, Haller Lászlók, Ányosok nyelve helyett vagy *konyhamagyarságot* ajánlanak s gyakorolnak, vagy újdón új faragású szókkal és kifejezésekkel s holmi czifra, tarka-barka czigány-foltokkal kevélykedve bolondoskodnak s azt vélik, azt állítják és hirdetik, hogy a Döbrenteiek, Schedelek, Bugátok, Helmecziek, s ki tudja hány hasonló más üres koponyák, a magyar nyelvnek és litteraturának megannyi fényes napjai!« — Itt említem meg azt is, hogy Bacsányi, mint az orthologusok általában, *y-ista* volt (s így írt: atya, aggya, fellyebb stb.), Ka-

¹ Új M. Múzeum 1851—2. I.

zinczy sokszor emlegeti leveleiben, hogy Bacsányi az öreg Szabó Dávidot is y-istaságra csábította, állítólag avval argumentálván előtte, hogy a »jottizmus protestáns mód«. ¹ A bösz jottista és ypi-
lonista harcban azonban nem vett részt. ²

De lássuk magát a két értekezést.

Az egyik egy 76 oldalra terjedő önálló füzet, mely 1821-ben jelent meg Trattnernél. Címe: *A magyar tudósokhoz*. I. Faludi Ferencz, s több más magyar költők munkájának kiadásáról. II. A nemzeti nyelvről és poézisről és a mai nyelvrontók törekedéséről. Bevezetőleg elmondja, hogy Trattner jeles magyar költők műveinek sorozatát indítja meg, s a sorozatot *Faludi* verseivel kezdi, melyeket ő ad ki. (*Erre ő vette rá Trattner*t, mint Faludi kiadásának előbeszédében elmondja.) Az irodalom barátait tudósítja erről s kéri segítségüket munkájához. Ez a felszólítás azonban csak csekély része munkájának, tulajdonképen csak alkalom, hogy »egyes litteraturabéli dolgokról« véleményt mondjon. Kívánja ezt a »nyelvrontók zabolátlan merészsége« és az akadémia hiánya, továbbá szükséges ez a fiatal elméknek is, kik tanács és bölcs kalauz nélkül szűkölködnek. Szóllottak már néhányan e dologban, ő se maradhat el, ki a *Magyar Museum*ban annak idején a nyelv és irodalom ügyéért küzdött. — Nyelvünk, irodalmunk fejlődésének fő és sokáig tartó akadály a közömbösség, maradiság volt. Most jobb idők járnak, a jövőben is remélhetünk, de azért még korántsem éljük irodalmunk aranykorát, mint némelyek állítják. Ez helytelen és káros nézet. Verselő és költő közt nagy a különbség; igazi költőnk igen kevés van. Hagyjuk tehát abba költőinknek Horatiussal, Ovidiussal stb. való összehasonlítgatását és valljuk be inkább, hogy még hátra vagyunk. Ha pedig haladni akarunk, meg kell becsülnünk régi költőinket. — Faludi verseinek összegyűjtése igen fontos, ő egyike azoknak, kiknek a magyar nemzet legtöbb hálával tartozik. Faludi nemcsak kitűnő prózaíró, hanem kitűnő költő is, a pásztori költészetben senki sem versenyezhet vele. Hasonlóképen *Gyöngyösi* is, kit most becsmérelnék az epigonok, atyja volt a nemzeti jobb verselésnek s »nemcsak minden más régi valázó szegény verselőt könnyen meggyőzött s egészben elfelejtetett, hanem önnönmagát a Szirénának valóban nagy elmével s igaz poétai tűzzel, lélekkel bíró, de versei gyarlósága miatt már ma nem igen gyönyörködtethető szerzőjét is messze meghaladta légyen«. Megjegyzendő, hogy ez csak a verselésre vonatkozik (habár általában érthető így, a hogy el van mondva), mert ő Zrinyit »nagyobb elméjű« költőnek tartja Gyöngyösinél, mint az egyik kéziratban maradt értekezéséből kitűnik. Egyébiránt ennek az értekezésnek egy jegyzetében is így nyilatkozik a Zrinyiásról. Csodálatosnak mondja, hogy oly rövid idő alatt írta Zrinyi s nagy

¹ Kaz. Lev. Kif. K.-al és körével. 50.

² Érdekesen ismerteti ezt az évtizedekig tartó küzdelmet Takács Sándor: Péteri Takács József életrajzában (6. fejezet).

elismeréssel szól compositiójáról és jellemfestéséről. »Még inkább nevededik pedig csodálkozásunk, úgymond, ha költeményérek belső szép tulajdonságira, s mind az egésznek elintézésében és a részek felosztásában s elrendelésében, mind a személyek és poétai karakterek okos és mesterséges rajzolásában s helyes és kellemetes kitéstésében nyilván megmutatott művészi talentomára s bölcseségére tekintünk.« Értekezésének végén szidja a »nyelvrontókat« s a »békákként rekegő mostani poétákat«.¹

Imé Bacsányi nagy értekezése főbb vonásaiban. — Legelőször a rendszer hiányát érezzük benne, semmi elrendezés, kitéréssek, visszaugrások és ismétlések teszik zavarossá és meglehetősen bonyolulttá. Azután hiányzik belőle a mérséklet, mindjárt ingerült lesz az író és epés szavakban tör ki minden ok nélkül. Legfőbb hibája azonban, hogy nem jól ismeri az új irodalmat s mégis hivatottnak tartja magát ennek az irodalomnak megítélésére. Itélete túlzott és elfogult különösen Kazinczy iskolájával, a nyelvújítókkal szemben. S a milyen elfogult az új költők iránt, épen olyan a régiéek iránt is, csakhogy megfordítva. Faludit, Gyöngyösit egekig magasztalja. A régiség tisztelete, mely azelőtt érdeme volt, mintegy elfajult, túlzottá lett nála. Azelőtt az új mellett a régít is tisztelte és becsülte, most *csak* a régít dicsőíti s csak ennek alapján reméli irodalmunk fejlődését. Az ifjúkorában oly szabad szellemű és sokoldalú író öreg korában rossz kedvű »laudator temporis acti«-vá válik.

A régóta hallgató író e megszólalását barátai nagy örömmel üdvözölték. *Juránics* szerint sokan örülnek neki; Pesten jártában azt tapasztalta, hogy a tudósok »nagyon hajolnak« Bacsányi »igyekezetére« és »idegenek a nagy nyelvbéli újításoktól«, de azért mérsékelje hevességét.² *Bitnitz Lajos* ezt írja neki: »Nem kétlem, mély tudománnyal és velős, néha csipősen érdeklő észrevételekkel bő munkád józanabb gondolkozású tudásaink előtt mindenütt oly kedvet fog találni, mint a milyen örömmézzel tőlünk fogadtatt.«³

A neologusok természetesen boszankodtak a támadáson. Kisfaludy szerint *nagyon magára haragította a neologusokat evvel a munkájával*.⁴

Schedel Ferencz egy rövid jegyzetben csipkedi meg a »Linczből vitorlás hajón érkezett, s Pesten nem rég kinyomattatott hirdetés« s Bacsányit Kazinczy Zoilusának nevezi.⁵ *Kazinczy* erre örvendve írja *Schedel*nek (1822. máj. 15.): »Bacsányi kikapá a magáét. Linzben, felső Ausztriában, azt hívé némely levelezőinek,

¹ Evvel Kazinczy »brekeke, brekeke, brekeke, kloax, tuú, tuú« refraines *Békáira* czéloz.

² Jur. lev. 1822. jun. 22. Akad. k.

³ Bitnitz lev. 1824. ápr. 9. U. ott.

⁴ Jur. Lev. 1823. ápr. 26. U. ott.

⁵ Schedel: Isokrates erkölcsi intései. Pest. 1822.

hogy ha ő fújja meg a kürtöt, összeroggyanak a Jericho kőfalai; s így nem esik roszszul, ha a mindentudó embert egy kis tüsz-szentésbe hozzátok. Amit neki lap 60. mondál, igen bölcsen van mondva . . . Én a tudományos csatázást nagyon szeretem, szeretem olykor a szabdalkozásokat is, de csak ha nemesek és elmések: amit Bacsányi a Faludi Programjában mondogata, némely citátumokon kívül nagyobb részt vagy haszontalan, vagy elmétlen, vagy paraszt.«¹ A *Tudományos Gyűjteményben* ² *Szerényi Vilmos* (Szentmiklóssy Alajos) bírálta meg. Faludi kiadását helyesli, habár az időrend kedvéért jobb lett volna Gyöngyösit kiadni előbb. Igaz az is, hogy irodalmunk még nem érte el aranykorát, de épen azért csodálatos, hogy Bacsányi »miként merülhet *Gyöngyösi István* és *Faludi Ferencz* munkáinak oly rendkívül való s minden mértékét meghaladó magasztalásába«. Igen érdemes költők ezek, de műveik nem tökéletesek és classicusak, pedig csak ezek maradandók. Az sem helyes, hogy Bacsányi többre becsüli Gyöngyösit Zrinyinél. (Ez a kifogás alaptalan, mint a főttebbiekből kitűnik.) Helyteleníti továbbá éles és kiméletlen támadásait a nyelvújítók ellen. Érvei régiek, azokra már rég megfeleltek a nyelvújítók. Végül azt mondja, hogy ezzel a munkájával »sokakban azon tiszteletet, melylyel hajdan neve iránt viseltettek, nagyon alászállította«. — Ilyen fogadtatásra talált az öreg Bacsányi munkája hazájában.

Bacsányi fáradozásai nem maradtak siker nélkül, a menyinyiben három év mulva tényleg megjelentek Faludi versei.³ A kötet felét értekezése foglalja el: *Faludi Ferencz életéről s munkáiról és a magyar nyelvről és versszerzésről*. Ez körülbelül legterjedelmesebb munkája (128 kis nyolczadrétű oldal). A 12 pontra osztott értekezésben elmondja Faludi életét Révai után, szól a megelőző kiadásokról, majd a magáéről, mely a nagyszombati eredeti kézirat után készült (Toldy is ezt használta később). Igen csekély változtatásokat tett rajta, melyeket hosszasan megokol. Szól Faludi néhány értelmi és verselésbeli hibájáról, azután jeleségeiről. Méltatja prózáját kiemelve dicsérendő és mérsékelt újítását ellentétben a mai »tudatlan nyelvrontókéval«, méltatja verseit s azoknak válogatott s minden cifraság nélkül ékesen és tisztán hangzó magyarságát, a szók mesterséges elhelyezését, a versnek ebből származó menetét, mely hol lassú, hol sebes, tüzes, indulatos, de mindig a tárgyak minőségéhez alkalmazott. Azután prosodiai es verstani dolgokról beszél, Gyöngyösit is méltatván. Szerinte kár a versformák miatt harczolni. Mind jó az, csak »igaz poétai beszéd« legyen. Végül igen szépen és emelkedett hangon buzdít a jó költők becsülésére, szól a költői szabadságról, a lantos költőkről s a képzeletről, melyet az értelemnek kell korlátoznia. Verstani megjegyzései közül érdekes, a mit a szonetról mond. Szerinte

¹ Kaz. Lev. Kisz. K.-al és körével. 20.

² Tud. Gyűjt. 1822. III. 91.

³ Faludi Ferencz versei. Pest 1824. Trattnernál.

a szonett nem fog meghonosodni nálunk és mesterkélés marad, mert »szoros regulái ellenkeznek nyelvünk szabad és kényes géniusával«. A leoninus »iszonyú izetlenségét« is határozottan elítéli. Kiemeli továbbá a hiatus és elisio helytelenségét a magyar versben, de ezután roppant tévedést követ el, mikor a Zrinyi-stanzát metricus akarja tagolni és classicus verslábakra szedi szét. Ebben különben a magyar alexandrin choriambizáló tulajdonságának halvány sejtelmét láthatjuk.

Míndez így röviden elmondva és összefoglalva tulajdonképen csak az éremnek egyik oldala, az értekezés tárgyilagos része, a másik része elszórt kifakadásokból áll a nyelvújítók, kritikusok és új költők ellen. Bacsányi folytonosan szidja őket s minden alkalmat megragad, hogy haragját kitöltse rajtuk. De szidalmi és rosszszalásai, melyek kacskaringós mondataikkal és szemenszedett epithetonaikkal a vallási vitairatokra emlékeztetnek, egészen felszínesek s nem hatolnak soha a dolog mélyére. Jellemzésül néhányat idézek a »díszítő jelzők« és címek közül, melyekkel megtiszteli az új írókat: »vaktában itélő tudatlan és merész kritikusok« és »más ilyen rendbéli kis bírák«, »a nemzet jeles poétáinak vakmerő becsmérlői«, »büszke versfaragók«, »fennyen kérkedő szegény metristák«, »szegény törpék«, »vakoskodva tévelygő lármás kritikusok« stb. stb. Egészen elkábul az ember feje a folytonos szitkozódástól és fáradtan teszi le Bacsányinak ezt a munkáját, igazat adva Toldynak, ki azt mondja róla, hogy »nem volt egyéb, mint egy nagy, szenvedélyes és részben epés invectiva az akkor harcztéren állott új iskola ellen, iskolamesterhez inkább, mint szépészhez illő.¹« Különben, a mi a durva hangot illeti, az az elkeseredett nyelvújítási harczban nem ritkaság a neologusok részéről sem. Elég e tekintetben a Mondolatra írt *Feleletre* utalnom.

Ez a második értekezés már nem keltett olyan hatást, mint az első. »Eluntam a birkóztatást velek s magokra hagyom, — írja *Kazinczy* Kis Jánosnak (1824. szept. 23.) — kivált, midőn oly faragatlan és epesáros emberekkel van dolgom, mint a Faludi Verseinek kiadója Linczbén, felső-Austriában. Nem átalom kimondani, hogy nekem az az ő ampullált beszéde, és az a mesterezés, melyet úgy viszen, mintha trípószon ülne, épen úgy kiállhatatlan, mint az Aspásia prózája.«² *Schedel* pedig ezt írja *Kazinczynak* (1827. febr. 5.): »Szeretem, hogy sem *Bacsányi kurjongatásai*, sem a szegedi vígjátékok, sem *Vidovics nem recenseáltattak*. Így elhangzanak. Ez reconvalescentiánkra mutat.«³

A teljesség kedvéért még meg kell említenem, hogy Bacsányi a *Szépliteratúrui Ajándékban*, a Tudományos Gyűjtemény melléklapjában, 1825-ben megjelent »poétai elmélkedésehez« hosszas *jegyzéseket* csatol (121—135. l.), melyekben ismert nézeteit hangoz-

¹ Faludi F. minden munk. Nemzeti kv. 1853. XVIII.

² Kaz. Fer. Eredeti Munk. Levelek II. 324.

³ Kaz. Lev. Kisf. K.-al és körével. 66.

tatja. Nagyrabecsülését fejezi ki Kisfaludy Sándor iránt, ki megérdemli a »magyar Petrarka« nevet és üti a »kérkedő, hivatlan nyelválléroknak a vak vezért vaktában követő gyáva seregét« s egyszersmind buzdítja a tehetségesebb költőket. A *Múzárion* (Élet és Literatúra) IV. kötetének (1829) 7. sz. kis cikkében pedig Kis Jánost támadja meg, ki megjutalmazott »Felelet«-ében a magyar nyelv kellemetes hangzásának bizonyítására Virágból igen szerencsétlen példát idéz.

Kis János »Emlékezéseiben« védekezik Bacsányi túlzott bírálata ellen.¹

Ezzel befejeztem Bacsányi nyomtatásban megjelent prózai munkáinak tárgyalását. Mint említettem, hagyatékában még két értekezés kéziratát találtam, melyek kiadatlanok s ezért záradécul ezeknek rövid ismertetését is szükségesnek tartom, annál inkább, mivel valószínűleg úgysem fognak egyhamar napvilágot látni. A mi hangjukat, előadásmódjukat illeti, egészen hasonló az előbbi kettőhöz, sőt előre mondhatom, tartalmi értékük sem áll magasabb színvonalon amazokénál. Az elsőt, mint jegyzeteiből kitűnik, 1826 és 1827 közt írta, a kézirat datuma 1828. *Trattner* Mátyás buzdította különösen ennek megírására, mint előbeszédében mondja. A Tudományos Gyűjteménybe szánta, de közlése (valószínűleg az öreg Trattner közbejött halála miatt) elmaradt. Címe: *Ertekezések* s tulajdonképeni czélja, noha tárgyát a polemia és kritika teszi, a nyelvújítók ócsárlása. Hosszú, rendszertelen és bőbeszédű előbeszéd után, melyben, noha erősen hangoztatja, hogy nem akar személyeskedni, mégis jobbra-balra vagdalkozik, áttér értekezésének első pontjára, vagy, ha úgy tetszik, az első értekezésre. A polemia és kritika fontosságát bizonyítja s a *jó kritikus* tulajdonságait sorolja el. Ezek: »ép és gyors értelem, kész ítélőtehetség, sok előismeret, többféle hosszas tapasztalás s gyakorlottság, tökéletes nyelvbirtok és nyelvtudomány, helyes és kimívelt kényes ízlés, s mind ezek mellett egyszersmind hazafiúi tisztá jó szándék és eltökéllett akarat, s igaz és bölcs emberhez, buzgó hazafihoz illő állhatatos lelki erő s megtántoríthatatlan nemes bátorság« és ügyes toll, melyet az igazság szeretete vezessen. A második pontban azt magyarázza, hogy a »tudós vetélkedésnek«, »pennacsatának«, »tollharcznak«, polemianak megvan a jogosultsága, de vannak határai is, melyeket nem szabad átlépnünk. Főtörvény e tekintetben a »szelid emberség« s a »díszes illendőség« (urbanitas és decorum). Valóban elmosolyodunk, mikor ezeket épen a személyeskedő, heves és nem egyszer durva író szájából halljuk. Utána is teszi mindjárt, hogy azért a méltatlanul bántalmazott nagy embereknek szabadságukban áll apró becsmérőiket »megsemmisíteni«. Különben ezen nincs mit csodálkoznunk, ha a finom lelkű *Kazinczy* is azt a főlemelő tánczot adja, hogy a »lélektelen író« »ütni, csigázni

¹ Olesó kv. 283. sz. 494.

s agyonverni (nevetve) szabad«. Meg kell itt említenem *Péteri Takács József* nagy értekezését *A recensiókról* (Tud. Gyűjt. 1818. VI.), mely alaposág és rendszeresség tekintetében fölötte áll Bacsányinéak. Lehet, hogy tán ez adta az impulsust Bacsányinak hasonló tárgyú értekezés írására. Vannak eszmék, melyek közösek bennük, a mit megmagyaráz a tárgy rokonsága s az eszmék általános igazsága (pl. a részrehajlatlanság a kritikában). — A harmadik pontban a nyelvújításról szól. *Újítani* szerinte *csak anynyiban szabad*, »a mennyiben ezt a nyelvnek saját természete, különös tulajdonsága, géniusa, külső, belső teljes valósága, mineműsége, s egész épületének sérthetetlen symmetriája megengedi s a szószármaztatásnak azon épült megszeghetetlen, változtathatatlan törvényei megkívánják vagy eltűrik, és az analogiának s a jó hangzásnak és helyes ízetnek ezek szerint vezérlő regulái elszűnvedik, nem ellenzik, nem tilalmazzák«. Az újító legyen igazi tudós és író, az újítás pedig legyen szükséges és szerencsés. — Mindezek valóban kitűnő tanácsok, illetőleg elvek, melyek jobban meghatározzák az újítást, mint a Kazinczy-féle »minden nyelvek ideálja«,¹ a mely fogalom tág körébe igen sok elfér. — Hogy a nyelvújítók itt borzasztóan kikapnak, mondanom is fölösleges. A nyelvújítás Bacsányi szerint helyes és szükséges, csak a »bődult Ikarusok«, »szóherélok«, »nyomorúságos apró reformátorok«, »mondolatos törpék megbocsáthatatlan ostoba vakmerőségét, eszelős, nyavalyás, erőszakos kábaságát illeti a vád és az igen is méltó közönséges panasz«. — Ez az értekezés néhány alapgon dolatának összegezése, mely azonban nem adhat hű képet az egésztől. Itt ki vannak emelve a főeszmék, melyek többnyire általános elismert igazságok, de ezek a szók roppant áradatában mintegy elvesznek. A sok idézet (Vergiliusból, Ovidiusból, Quintilianusból, Senecából, Horatiusból, Fr. Aug. Wolfból, Göthéből, Lessingből, Delavignéből, Le Bruyéreből stb. stb.), a synonymák, jelzők halmozása, mely általában jellemzi Bacsányi stílusát, igen nehézkessé és élvezhetetlenné teszi az egészet. A Kazinczy emlegette »mesterezés« is nem egyszer eszünkbe jut olvasásakor.

Ezzel egyszersmind a következő értekezést is jellemeztük, mely *Ertekezések 1837* fölírást visel és hat részből áll. Ezt is, mint a többit az ifjú írók oktatására, helyes útra terelése céljából írja, még pedig *a lantos költészet*ről. A lantos költészet örök forrása az emberi szív. A poézis (magában tekintve) egy és kimeríthetetlen s megmagyarázhatatlan, noha nyilatkozása, alkotó munkálkodása számtalan, sokféle a népek érzése, gondolkodása, nyelve, lakása, klímája, társadalmi és politikai élete s az egyes költők sajátosságai szerint. Mi a teremtő lélek? Erre az előre haladott physiologia s az agyvelő anatómiája sem tud felelni. — Lantos költő, szerinte poézisra született ember, ki *a természetet* (poétai tehetős

¹ Kazinczy : Orthologus és Neologus. Tud. Gyűjt. 1819. XI.

elmét) *mesterséggel* (művészi tudománnyal, bölcseséggel) párosítja. Belső sugallatból énekel s ekkor nem gondol arra, hogy napvilágot látnak-e művei valaha, de ha kiád valamit honfitársainak *intésére, oktatta való mulattatására*, akkor mind a külső, mind a belső szépségre ügyelnie kell. A helyes kritikát és tanácsot örömmel fordítja hasznára. Ez értekezésének első része, mely elég rendszeres és gondolatokban is elég gazdag, de a következő részekben már ismét elkalandoz, epés, áradozó, személyeskedő lesz. A második részben azt fejtegeti, hogy a tökéletes költői művek örökké élnek s a rosszakaratú becsmérlés nem árthat nekik. Itt folytonosan irodalmi ellenfeleire czélozgat s így egészen világos lesz, hogy a saját verseit érti és a saját kritikusaíra zúdítja a legkevésbé sem hízegő czímek áradatát. A középszerű és rossz versekről viszont azt mondja, hogy nem lesznek maradandók, bár-hogy magasztalják is az elfogult kritikusok. Jellemzőképen megemlítem, hogy ezt az igazságot 106 sorban fejtegeti a nélkül, hogy ennél többet mondana. A harmadik részben a költői adományról s a műgondról mondja körülbelül ugyanazt, a mit már előbb mondott néhány prosodiai általánosságot szöve bele. A negyedikben az ellen az állítás ellen kel ki, hogy az ember középszerűnél egyebet nem alkothat. Az ötödikben és hatodikban a kritikusokról beszél és az Akademiát s ellenfeleit csipkedi, gunyolja, szidalmazza. — Ime, egészen eltért tárgyától. A komoly elmélkedés magaslatáról a szitkozódás posványába sülyedt.

Vannak még más töredékes tanulmányai is kéziratban, melyek tárgy és hang tekintetében teljesen az ismertettekhez hasonlók (csatározások a nyelvújítók ellen és sokszor ismételt általánosságok); s azért fölöslegesnek tartom részletesebb fejtegetéstiket annyival inkább, mivel töredékes voltak és a tömérdek javítás miatt nem is adhatnék róluk egységes képet.

Valóban, ha visszagondolunk régi *Museum*-korabeli munkáira s összehasonlítjuk velük szellemének e kései termékeit, szomorúság tölt el bennünket s méltán kérdezhetjük, miért kellett ennek a sok reménnyel kecsegtető pályának így végződnie.

***

Bacsányinak, mint tudósnak, megismertetése után, Bacsányiról, a költőről, fogok szólni. »Azt akarom, hogy ha csakugyan poétának szült a természet, *jó poéta* legyek, vagy pedig, ha az nem lehetek, inkább — semmi.«¹ Ezekkel az önrizetességre valló szavakkal mondja ki ítéletét a saját költészetéről. Ezekből s más hasonlókból az tűnik ki, hogy ő jó költőnek tartotta magát s alkotásaival meg volt elégedve, hiszen máskülönben nem lett volna költő e nyilatkozat után. De melyik költő nem tartja jó költőnek magát? Hogy igaza van-e, azt azután a kritika és az idő dönti el.

Bacsányi, mint már életrajzában láttuk, néhányadmagával

¹ Levele Arankához 1791. aug. 8. Toldy kiad. 245.

nem csatlakozott a korabeli költői irányok egyikéhez sem, nem vallotta mesterének sem Voltairt, sem Horatiust és Vergiliust, sem Goethét, sem Gyöngyösit, hanem mindeniktől tanult valamit.

A szép főtörvényét nem rendelte alá egyféle specialis hatásnak, hanem arra törekedett, hogy a különböző irányoknak azokat az eszközeit és tulajdonságait tegye magáévá, melyeket a magyar költészet fejlesztésére a legüdvösebbeknek tartott. A classicus irodalmat, a modern nemzetekét, valamint a régi magyar irodalmat tanulmányozta s tanulmányainak eredményeit értekezéseiben és költeményeiben felhasználván, elméletileg és gyakorlatilag gyümölcsöztette. Költeményeiben, mint látni fogjuk, különböző műformákat és versformákat használ s különböző irányok hatását mutatja.

Mielőtt azonban költészetének részletes tárgyalására térnék át, néhány szót kell szólanom verseinek kiadásairól. — Költeményei 1827-ig elszórva jelentek meg a *Magyar Hirmondóban* (1785), *Magyar-Museumban* (1788—1793), *Orpheusban* (1790), *Hadi és más nevezetes történetekben* (1790), *Erdélyi Museumban* (1816), *Tudományos Gyűjteményben* (1825), *Szépliteratúrai Ajándékban* (1821—26). Önállóan jelentek meg: *Két hazafi érzékenységei* tekintetes nemes Abauj vármegye örömnepén (1790; Bacsányi és Baróti verse); *Ode ad inclytos SS. et OO. regni Hungariae* (1796); *Mantua* (1799). 1827-ben jelent meg összegyűjtött verseinek első kötete: *Bacsányi János Versei*. Első kötet. Pesten 1827. A második kötet helyett egy teljesebb új kiadást adott: *Bacsányi János poétai Munkáji*. Második megbővített kiadás. A szerzőnek képével. Budán 1835. Legteljesebb kiadás azonban a Toldyé: *Bacsányi János költeményei* válogatott prózai írásaival egyetemben. Pest 1865, melyben azok a költemények is megvannak, melyeket maga a szerző nem vett fel az 1835-i kiadásba. A mi a versek időbeli sorrendjét illeti, az is meglehetősen meg van állapítva Toldy kiadásában s a költői fejlődés vizsgálatánál nyújt némi támaszt.

Bacsányi költeményeit az áttekintés megkönnyítésére három csoportra oszthatjuk. Az *első* csoportot azok a költemények teszik, melyeket kezdettől fogva elfogatásáig írt, a *második* kisebb csoportot a kufsteini elégiák, a *harmadik* csoportot pedig a kiszabadulásától haláláig írt költemények. Ez az utolsó a legnagyobb, de kisebb időszakokra bajosan osztható, mivel nem tudjuk bizonyosan, hogy mely verseket írt Bécsben, melyeket Párisban és Linczbén.

Az *első* csoportban több u. n. alkalmi költeményt találunk. Az alkalmi verseket mindig bizonyos előítélettel fogadjuk s ezt a tapasztalás eléggé igazolja. Bacsányi e néhány költeménye sem ment az alkalmi versek hibáitól. (*Orczy István halálára. Elégia, Búcsúvétel. Hg. Hohenlohe Károlynéhoz. Báróczihoz.*) Legérdekesebb közöttük az a költeménye, melyben br. Orczy Lászlót ünnepli főispáni beigtatása alkalmával (*Abauj vármegye örömnepén*). Nem

dicsőíti tulságosan az ünnepeltet, hanem a haza sorsával foglalkozik legnagyobbbrészt. Erős vonásokkal festi II. József korát, azt a szomorú kort, midőn

»Titokban sírt a jó hazafi, s hallgatótt,
Mert, ha szólt, pártosnak s bolondnak tartatott.

A régi rend visszatértét nagy lelkesedéssel üdvözli s József újját-sait kárhóztatja, így a nemesség megadóztatását is, a mi a nem nemes és szabadelvű Bacsányitól igen különös. Ezt tán azzal magyarázhatnánk meg, hogy az általános öröm őt is elragadta s így egészen a conservatív nemes szemével nézte Józsefnek ezt a törekvését, melyben csak az ősi jogok eltiprását látta. Sokkal egyszerűbb magyarázata különben ennek az ellenmondásnak a vers alkalmissága, mely a költőt gátolta érzelmeinek és egyéni nézeteinek érvényesítésében s hogy ennek daczára megírta költeményét, annak okát pedig az Örczy család iránt érzett hálájában kereshetjük. — Érdekes, hogy ez a conservatív irányú verse és a *Franciaországi változásokra* cz. híres forradalmi költeménye a M. Museum II. kötetében egymás mellé kerültek. Az említetteket mind hazafias hang jellemzi, mely elnyomja az egyén magasztalásának hangját. Bacsányi mindig a hazára vonatkoztatja a megénekeltnek életét, érdemeit s ez mindig megóvjá őt a hizelgéstől, mely az efféle költeményekben oly gyakori.

Másik, nagyobb részét ennek a csoportnak költői levelek teszik, melyeket a XVIII. századbéli francia költészet hatása alatt írt. A *Levél egy régi várból* »a nemzeti nyelv és nemzetiség ügyében« legszebb költői levele Bacsányinak. Nincsenek benne hosszadalmas történelmi példák és reminiscentiák, inkább a reflectáló elem a túlnyomó. Elegikus borongással s Horatiuséra emlékeztető bölcselkedéssel kezdődik, melyet azonban csakhamar föl-vált a haza sorsán való aggódás, majd a remény és buzdítás hangja. A Virághoz intézett *Serkentő válaszbán* a haza multjával és jelenével foglalkozik. Az egészen hazafias hév ömlik el, de terjengőssége sokat árt neki. A *Hazafiúi aggódás* (Szentjóni Szabóhoz) is szép költemény s meglehetősen bensőséggel hat meg, melylyel a költő barátjához szól s a nemzeti nyelv sorsán való aggodalmát közli vele. A *Barcsai Ábrahámhoz* írt rövid levélben Orczyról, második atyjáról emlékezik meg s az akkori politikai forrongást is érinti. A költői levelek közé kell sorolnunk a *Tartóztatást* is, habár költőinek éppen nem költői. Baróti Szabóhoz van intézve a Rájnissal való polémia alkalmával s célja Rájnis sértegetése. Teljesen prózai, sokszor durva, polemikus hang és túlzás jellemzi, azután a vége ellentmond az elejének. Még egy levele van (Virághoz), a *Búsongás*, mely őt kis részre oszlik. Ezek közül az első a legszebb, legtömörebb, leghangulatosabb:

»Im a tavasz vége még el sem érkezett,
Már is a forró nyár heve következett.

Elmultak vig kedvem kevés szebb órái,
 Lehulltak reményem alig nyílt rózsái.
 Itt az ősz félig ért ritka gyümölcsével,
 Közelget a tél is havával, jegével ;
 S míg fiatal korom napjait számlálom,
 Eltűnik életem, mint egy rövid álom !

Hogy ez »élénken emlékeztetne« Petőfi »Szeptember végén«-jére mint Bérczy állítja,¹ nem találom. Inkább *Barcsai Ábrahám* »A télnek közelgetése« cz. költeményére² emlékeztet, mely az ősznek átmenetét a télbe épen így hozza kapcsolatba a mulandó ifjúsággal, persze terjengősen. Bacsányi nyolcz sora sokkal kifejezőbb és szebb, mint Barcsai nyolcz strófája. — A második részben a halálról elmélkedik, a harmadikat Orczy István emlékeztetének szenteli, a negyedikben jó szándékainak irigy üldözését panaszolja s az utolsóban keserűen jövendőli halálát. Ezt a mély keserűségről és életuntságról tanúskodó költeményt kassai üldöztetése korában írhatta.

Ezekon kívül van néhány jelentéktelen epigrammája és kis verse, melyek közt két szerelmi költemény is van (életrajzban láttuk őket). Végül még három politikai költeményéről kell szólnom, melyek szintén ebbe az első periodusba tartoznak. *Az Európai hadakozásokra* címűben a háború ellen kel ki és Lengyelország méltatlan sorsán kesereg. Tulajdonképen bölcsekedő költemény ez is, csak a vége határozottan politikai irányú. — Messze fölülmulja ezt a következő kettő, mely már egészen politikai, még pedig forradalmi. Bacsányi első forradalmi költőnk, habár, mint életrajzából láttuk, a szó teljes értelmében nem lehet forradalmárnak neveznünk. E két költemény hatalmas fellobbanása a társadalommal elégedetlen érzelem tüzének, mely azonban hamar kialszik elfojtva a józanság, a beletörődés hamujától.

A franciaországi változásokra (1789) cz. költeményében a Bastillet és a hűbéri államrendszert leromboló francia népet s a szabadság felkelő napját üdvözli, midőn a nemzeteket s a zarnokokat figyelmezteti a párisi eseményekre :

»Nemzetek, országok ! kik rút kelepceében
 Nyögtök a rabságnak kínos kötelében ;
 S gyászos koporsóba döntő vas igátok
 Nyakatokról eddig le nem rázhattátok ;
 Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
 Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri,
 Jertek ! s hogy sorsotok előre nézzétek,
 Vigyázó szemetek Párisra vessétek !«

Rendkívüli tömörség és erő nyilatkozik az egészben, minden sorából forradalmi láng csap elő, minden kifejezés éles és súlyos, minden szó mintha kalapácsütés volna : rút kelepce, rabság kínos

¹ Bérczy Jenő : Bacsányi J. 31.

² A Bessenyei György Társasága. 1777. 28.

kötele, gyászos koporsó, vas iga, a felszentelt hóhérok vérét kérő természet s a két utolsó sorban a forradalom vészajtósló sötétsége. »Ily fenyegető hangot nem hallott költészetünk többet — mondja Arany László¹ — míg Petőfi a pozsonyi rendekre még véresebb szavakkal nem riadt.» *Kazinczy ezt tartotta Bacsányi legjobb versének.*²

A másik, *eddig ismeretlen*, költemény méltó párja ennek. Bacsányi kéziratai közt találtam s egész terjedelmében ideiktatom. Címe: *A látó*, tartalma még világosabb s hangja nem kevésbé erős:

Vidulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
Zengj hárfá! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete s hazája;
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.
Oh ti! kiknek szívek örök bűba merült,
Im, reménytek nem várt víg napja felderült;
Im, az igazságnak terjednek sugári,
Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setéség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.
Ama dicső nemzet felkelt im egészen,
Mely a két világnak megváltója léssen,
S melynek már lánczoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép — ha akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait;
S míg köz ellenségink poklokra süllyesztí,
Hozzánk, im ölelő karjait terjesztí:
»Álljon fel az Erkölc imádatandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk Ész, Erdem, Igazság,
Törvény s Egyenlőség s te áldott Szabadság!«
A föld kereksege megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.
A letapodtatott emberi nemzetnek
Csontjaiból épült trónusok reszketnek,
Rémülve szemlélik közelgető sorsok
A vérre sóvárgó koronás gyilkosok,
Ők, kiknek még imént száz-ezrek halála,
Csak egy intésekben, egy szavokban álla;
S kiknek több nagy város tüzes leomlása
Oly vala, mint annyi hangyaboly romlása.
Vidulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág!

Míg előbbi versében csak czéloz és figyelmeztet, ebben már szabadon ujjong s lelkesedve üdvözli a francia nemzetet, mint a világ megváltóját. A forradalom heve elragadja, a szabadság, egyenlőség, igazság, erkölcs nagy eszméi betöltik lelkét s vad fenyegetéssel

¹ A magy. politikai költészetéről. Bp. Szemle 1874. 7. k. 88—131.

² Kaz. Lev. Kisf. K.-al és körével. 102.

fordul a zsarnokok ellen. Amaz a verse tömörebb, ez kissé el van nyújtva, de több benne az eszmei tartalom. Hatalmas forradalmi szónoklatként hat az emberre ez a költemény, melyet az érzelmek heve, a gondolatok szabad röpte, s a dictio ereje Bacsányi legjobb verseinek sorába emel.

A költemények *második* csoportját az u. n. »kufsteini elégiák«¹ képezik, melyek, noha egy kivételével tulajdonképen nem is határozottan elégiák, hangjuknál fogva méltán nevezhetők így. Ezekben már a német lyra felé hajlik.

A *Tünődés* Ányos ismert elégiájára (*Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál.*) emlékeztet. Mindkettő a holdat apostrophálja, a holdnak panaszkodik s a halálra, mint megszabadulásra gondol.² Bacsányi költeménye azonban hasonlíthatatlanul szebb, mert igazabbnak tűnik fel. A mi Ányosnál tán érzélgősségnek tetszik; t. i. a holdnak való panaszkodás, az Bacsányinál egészen másként hat ránk. Itt a helyzet mélységet kölcsönöz az érzelmeknek. A börtönben sinylődő *rab* álmatlan éjszakáját világítja meg a »csillogó ég dicső fényvel mosolygó asszonya«, ki végtelen magányában mintegy társul szegődik hozzá, nem csoda tehát, hogy »óhajtja s várja megjelenését«, hogy »áldja és köszönti« a megjelenőt s neki panaszolja el »szíve keservét«. A szabad természet nyugalmanak ellentéte a börtön nyugalmaival megragadó kifejezést nyer e költeményben, mely emelkedettségével s rendkívüli hangulatosságával hat. Az éj, »a felhőkig érő durva fogház«, a börtön ablakán besütő hold, a börtön csendje s a bújosó éji szél képzetei mind a hangulat egységét szolgálják. Tökéletes elégia, melynek hatását a fenséges komolyságú classicus forma csak növeli. *A rab és a madár* rapsodikus költemény. Egyenetlen jambicus sorai nem korlátozzák tartalmát, mely szabadon csapong mintegy a megénekelte »ékes szavú, szép tollú, drága kis madár« tétova röptét követve. A fogoly követi tekintetével, elmereng dalán, mely felvidítja, lelke vele repül ki a szabadba és a szabadságról álmodik:

»A széles e világ
Minden javánál
Kívánatosb, áldott szabadság
Meg nem becsülhető nagy érdeméről.«

A kis madár röpködéséhez, új- meg új helyzetéhez, meg-megújuló dalolásához fűzve csapongó változatossággal követik egymást a természeti képek, a hangulatok és reflexiók. E költemény még igazabb, még emberibb talán, mint a másik. Abban csak a bánat komor fönsége uralkodik, ebben a kis madár dalával a báj és kedvesség hangja is megszólal. Maga a tárgy is természetes és

¹ Beöthy Zsolt elnevezése.

² Dajka Gábor *Kesergése* is megegyezik az éintett pontokban Ányos költeményével s így B.-ével is.

igaz s épen azért megkapó: az ellentét a szabadság után vágyó rab s a szabad kis madár között. A *szenvedő* rapsodicus hymnus istenhez a »De profundis« hangján kezdve s magas ódai szárnyalással folytatva. A fogoly tépelődéseit, hogy »mért szenved így a jámbor erkölcs s mért győzedelmes a gonosz«, istenben való megnyugvással végzi s könyörögve fordul az Úrhoz:

»Tekints le rám! Atyai kegyelmed fényiből
Bocsásd fejemre csak egy sugárodatot!«

Az isteni kegyelem könyvet fakaszt szivéből: »irgalom pálczája a kősziklából bő vizet ver«, lelke kirepül fogságából, felemelkedik »a halhatatlanok dicső hajlékihoz« s a zsoltár egyszerű fenségének hangján dicsőíti istent és a természetet is felhívja dicsőítésre igazán hatalmas költői erővel zengő szavakkal. Utolsó része: elmélkedése saját és a természet érdemtelenségéről isten dicsőítésére csak hangra nézve sülyedés az előbbihez képest, különben gyönyörű befejezése az egésznek, mely a hymnikus költemények remekeinek egyike. — Egyszerűségével mélyen megható a *Gyötrődés*. A maga szerencsétlensége nem elég, kedves barátja, Szentjóni is ott sínylődik vele együtt. Éjjel hallja, vagy hallani véli nyögéseit, szíve vérzik miatta, de őrei nem bocsátják hozzá.

»Nagy ég! tekintsd nehéz baját,
Küldj néki élető reményt!
Avagy te nyisd meg ajtaját
S bocsásd el, ó Halál, szegényt!«

Igy sóhajt bánatában, s a halál, ez a jószívű börtönőr, meghallgatja és megnyitja barátja börtönének ajtaját.¹ A költő koszorúja egy kis vers költőtársa sírjára (*Egy szerencsétlen ifjú sírjánál*). Silvio Pellico jut eszünkbe, kinek barátját épen így vitték ki mellőle az idegen föld temetőjébe. — Szentjóni kedvesének panasza (*Lina panasza*) s a hozzá intézett *Vigasztalás* zárja be a sorozatot. — Ezeket a költeményeket sugallta neki a börtön. Mély és őszinte lelki megindultságból fakadtak s azért maradandók és Bacsányinak, mint költőnek is főntartják emlékezetét.

Ezekben s forradalmi verseiben éri el tetőpontját Bacsányi költészete, innen kezdve aztán némileg hanyatlík. A *harmadik* csoportban már nem találunk oly mély bensőséget s oly magas szárnyalást. A modern német lyra hatását még ebben is látjuk, de mindinkább a XVIII. századbeli francia költészetére emlékeztető bölcselkedés lesz túlnyomóvá, sőt Gyöngyösi hatását is észrevehetjük a bőven ömlő alexandrinokba foglalt hosszas elmélkedéseken. A gondolatok szépek, emelkedettek, néhány költemény ki is válik a többi közül, de legnagyobb részük az elmélkedő versek gyakori hibájába esik, terjengős, szétfolyó lesz.

A *bujdosók* erőteljes, hyperbolikus nyelvvel, *A magyar író*

¹ Szentjóni 1795. okt. 10-én halt meg Kufsteinban.

szép gondolatával tűnik ki, hogy a magyar írók setétben égő fáklýához hasonlítja, mely »magát megemészttve másoknak világol«. A *Tünődés* és *A bölcsnek állhatatossága* egymást egészítik ki. Az első fölveti a kérdést, hogy szabad-e eldobni életünket, ha minden reményünk elveszett, a másik megfelel rá: »hazafinak s kereszténynek kötelesség az élet.« Igen szép bölcselmi költemény az *Intő szózat*, melynek alapeszméje az, hogy az ember, kit az ész és szív vezérel, felülemelkedik az élet kicsinyes küzdelmein. A gondolatok s a hang emelkedettsége s a szép nyelv becsessé teszik e költeményt, melynek csak hosszadalmassága árt. *A hazai nyelv és tudományosság* nem az eszme újdonságával, mint inkább annak tömör s hatásos kifejezésével hat. *A mester és a tanítvány* címűt legszebb bölcselő énekeink közé kell számítanunk. A magyar költőnek ad igazán szép és megszívlelendő tanácsokat, melyek közül az a legfontosabb, hogy »ne kövesse az oskolák hiú tetszéseit«, hanem kövesse az »ész és tapasztalás örök törvényeit«, indulatainak hevét s elméjének szabad röptét. A tanácsok mellett nemes hivatására is figyelmezteti. Szép gondolatait rendkívül könnyed formában fejezi ki, a mi nagyban hozzájárul a költemény értékének emeléséhez.

Két verscyclus is van e csoportban ezeken kívül: a *Várna és Mohács* és *A magyar költő idegen messze földön*. Az előbbi négy költeményből áll, melyeknek elseje a *Kisfaludy-Himfyhez* intézett epistola. Ebben a barátság meleg hangján szól Kisfaludyról s neki ajánlja ezt a verscsoportot. Az *Első Ulászló Szegeden* cz. egy ősz nemes beszéde Ulászlóhoz a frigszegés ellen. Sok benne az erő és lendület, néha majdnem Aranyra emlékeztető tömör kifejezésmóddal. *Déli György látása* a mohácsi ütközet előtt — sajátságos költemény subjectív s a század első tizedének történetére való rejtett vonatkozásokkal. Sokkal sikerültebb a *Majthényi Barta keserve* »a mohácsi veszedelem után, fogságban«. Elégia, kissé a *Tünődésre* emlékeztet (formája is u. a.), komor éji hangulatát s a haza pusztulásának sötét képeit csak végének elégiai lendülete enyhíti:

Nézd a jövő nap hajnali csillagát.
Nem, nem teszem még én le reményemet:
Feltámad Arpád népe! bizzunk
A magyarok kegyes Istenében!

A magyar költő idegen, messze földön cz. »poétai elmélkedéseket« már linzi magányában írta Bacsányi a maga vigasztalására s mások oktatására. Terjedelmes költeménysorozat ez két részben és 12 rövid énekben. Az első rész öt énekében a lírai elem uralkodik. A természet képeivel párhuzamosan festi hangulatait. A tavasz a szabad természetbe vonja a zajos városból, a szerencsétől békét és magányosságot kér, a hajnal ébredése remény s bizodalmat ébreszt benne, a madarak éneke Isten dicsé-

retére készíti, a sok küzdés és szenvedés után megnyugvás száll szívébe:

» . . . elmém egén oszlik a borulat,
Elhagyta szívemet a komor indulat;
Lelkemben óhajtott csendes béke mulat,
S ha nedves még szemem, nem bús cseppet hullat.

A második, nagyobb rész nem oly sikerült, mint az első. A muzsát apostrophálja és elküldi Magyarországra, hogy tegyen koszorut Kisfaludy Sándor fejére s Baróti sírjára. Az ezután következőket a muzsával mondatja el. Megemlékezik Barótiról, az élő költőket azzal lelkesíti, hogy föllandúlt már irodalmunk s híre Magyarország határain is túlterjed, majd Kisfaludy költői érdemeit méltatja szépen. Itt azután terjengőssé lesz, a népek háboruszkodásáról, a költő hivatásáról, kötelességéről, az elme műveinek maradandóságáról elmélkedik s végül ismét visszatér Kisfaludyra s a másvilágon való egyesülés reményével végzi. — Egészen Gyöngyösire emlékeztető bőbeszédűség jellemzi ezt a hosszú költeményt, mely kevésbé sikerült műve Bacsnányinak. Meglátszik rajta, hogy öregebb korában írta s nem olyan kedvvel és tehetséggel, mint a többit.

Van még néhány latin verse is. Három ódája: *Ode ad inclytos SS. et OO. regni Hungariae* (melyet már életrajzában említettem): *Ad Woltmannum* (kézirat)¹ és *Mantua*. Az utóbbit 1799-ben írta, mikor az osztrákok Mantuát visszafoglalták a francziáktól, talán Müller János, Svájcz híres történetírója, hasonló című röpiratának (*Mantua und die Ausbeute von Borgoforte*) hatása alatt. Ezekon kívül van néhány epigrammája: *Müller, Herder, Ad Hungaros* (kézirat)² *Ad manes Romanorum* (kézirat).³ Ezekről nincs mit mondanom. Elég jó latin versek s biznyságai, hogy Bacsnányi ezen a nyelven is tudott verselni, de nem emelkednek föltül a latin alkalmi versek színvonalán.

Ezen áttekintés után Bacsnányi irányeszméiről kell röviden szólanom.

Láthattuk az eddigiekből, hogy költészetében nem az érzelmi, hanem a gondolati elem a túlnyomó, reflexiók teszik fő alkotó részét; ezért szükséges ezekre is egy pillantást vetnünk, annyival inkább, mert e vizsgálat a költő jellemét és gondolkozás módját is jobban meg fogja világítani.

Vallási felfogása tiszta és fenkölt, istenben való erős hitének számos bizonyosságát adja költeményeiben (elég a *Szenvedőre* hivatkozunk). Egyes vallásokkal szemben nem elfogult s a vallási viszálykodásokat elítéli (*Serkentő válasza*).

A vallásos rajongásnak, vakbuzgóságnak nagy ellensége, a papokat (noha több pap barátja volt) nem szereti, nagyon elfogult irántuk, a mit kassai üldöztetése eléggé megmagyaráz. Ebből az időből való Szentjóbihoz írt levele, melynek nyomtatásban meg nem jelent részében a papokat igen kiméletlenül támadja meg: »a

¹ ² ³ A N. Múzeum levéltárában.

setétség szemtelenül csevegő vad terjesztőinek«, az »ostobaság véres zászlóihoz esküdt vakbuzgóknak« nevezi őket.

Megjegyzendő, hogy ezt a felfogását a papságról megtartotta élete végéig. Talán nem csalódunk, ha ebben Voltaire hatását látjuk, habár gondolkodása e pontra nézve nem azonos is teljesen a Voltaire-ével. — Hitébe néha kételkedés vegyül, mikor a sok bűnt, igazságtalanságot, rosszat látja:

»... Ó kit lenni hisz és imád
E szenvedő szív, mindenek atyja te!
Elnézed ezt? vagy költemény csak
Lételed? agyszülemény? hiú váz?
S mi vagy te Erkölc? nem csupán név, üres
Szó, hang? Igazság! balgatagok süket
Bálványa? Természet! hol a te
Isteni rended, örök hatalmad?
(Töredék. Hagyatékában.)

A szenvedőben már a megnyugvás és az istennek való föltétlen meghódolás hangján szól.

Az emberi lét nagy kérdése is foglalkoztatja. (*Levél egy régi várból.*)

Kételkedése és tépelődése később az örök életben való erős hitté változik. (*A bölcsnek állhatatossága.*)

Az egyenességet, őszinteséget, mely jellemének egyik fő vonása volt, költeményeiben is önérzettel hirdeti és magát az igazság, emberség »hív énekesének« nevezi:

»Ki senki kedvéért, ha nem érdemlette,
Lantja szűz húrjait soha nem illette.«

Az észnek, az »ész mennyei világának« nagy magasztalója. Az ész s a szív sugallatát tartja vezérlőinknek (*Intő szózat*). A béke híve, a háborút, vérontást elítéli (*Az európai hadakozásokra*) s az egyetértést hirdeti, többször kikelve a »pokol rút fajtása«, az egyenetlenség ellen. A józan mérséklet barátja, mint Horatius. *Horatius bölcselete nagy hatással volt Bacsányira*, a mit első pillanatra szembetünővé tesz a Horatiusból vett 15 jelige költeményei előtt. A következőkben összeállítottam azokat a helyeit, melyek Horatiusra emlékeztetnek.

Az »aurea mediocritas«-t többször hangoztatja. Pl.:

»Mindenben illő czélt s határt kell tartanunk.«
(*Tartóztatás.*)
»Est modus in rebus, sunt certi denique fines.«
(*Hor. Sat. I. 1.*)

Abauj vármegye örömnüpepén is mérsékletre inti a nemzetet:

»Még nem vagy a parton. Felhevűll szivedel
Mérsékeld egy kisség érzékenységedet,
Nehogy örömednek gátszaggató árja,
Az óhajtott révből hajódat kizárja,
S megint a veszélyes tengernek mélyére
Repítvén, bocsássa szelek tetszésére.

Élénken emlékeztet ez Horatius *Ad rempublicam* cz. híres ódájára, mely így kezdődik:

»O navis, referent in mare te novi
Fluctus? O quid agis? fortiter occupa
Portum! . . . (Carm. I. 14.)

Horatius sokszor hangoztatott epikureista életfelfogását szintén megtaláljuk nála:

»Szedjük életünk virágait,
Most, mikor még illatoznak.»
(Serkenlő ének.)

Donec virenti canities abest
Morosa . . . (Carm. I. 9.)

»Ah vigadj, s a míg kedves lehet életed, éljed.
Feltűnik a bú, gond, s szomorúság napja bizonynyal
Néked is; elmúlik pirosolló hajnalod álma.
Rajta tehát, vigadj bátran; s a míg lehet éljed
Bölcsen mérsékelt örömek közt *mostan idődet.*
(Lev. egy régi várból.)

» . . . rapiamus, amice,
Occasionem de die, dumque virent genua,
(Epod. 13.)

» . . . carpe diem (Carm. I. 11.)

Az élet rövidségét, s a mindnyájunknak kikerülhetetlen halált ő is úgy panaszolja, mint Horatius, különösen a *Búsongós* első és második részében Horatius több helyére emlékeztetve (Carm. I. 4., II. 3., II. 14.).

Az erkölcsi rettenthetetlenség gondolatában is összetalálkoznak:

»Halomra régi székiből
Omoljon a világ:
Erkölcse szent ösvényiből
Mig él, egyik se hág. (A büjdosók.)

»Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae. (Carm. III. 3.)

A *hazai nyelv és tudományosság*, alapeszméje is horatiusi:

»Nec virtute foret, clarisve potentius armis,
Quam lingua, Latium . . . (Ars Poet. 289—90.)

A *költő* hivatásáról szólván, egy helye szintén Horatiusra emlékeztet:

»Lágyitgasd a *durva hideg keménységet,*
Irtogasd a gonosz, kaján *irigységet,*
Az oktalan, gyáva, buta *kevélységet,*
S ezek rút fajzatját, a vad *gyűlölséget.*
(Poét. Elm.)

»Asperitatis et invidiae corrector et irae.
(Ep. II. 1, 129.)

Ezekben az eszmékben találkozik költészete Horatiuséval. Bacsányi, ki életében oly kevés elismerésre talált, vakon bízik az *utókor*

hálájában és elismerésében. Nem egyszer, de sokszor emlegeti ezt (*Serkentő válasz. Déli György. Poét. elm.*), ezért érdemesnek tartottam e helyen ezt is felhozni, mint jellemző dolgot. Tán egy költő sem csügg annyira ezen a gondolaton, mint ő.

Politikai elveiről életrajzában szóltam, azért e helyütt melőzőm ezeket, csak azt emelem ki, hogy Bacsányi erős demokrata volt egész életében s demokrata elveinek és érzelmeinek többször ad kifejezést költeményeiben, leghevesebben a *Mester és a tanítványban*:

»Ébreszd, tanítsd az elfajult,
A gyáva, büszke, rest,
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest,
Ki nem tekintvén, hol s mikor
És mely időben él,
Dózsólva tölti napjait
S barom gyanánt henyel.

Hazaszeretetével végzem, pedig evvel kellett volna kezdenem. A hazaszeretet ugyan nem elv, hanem érzés, de ez az érzés oly erős volt benne, hogy elveket szült: a hazának élni, a hazáért szenvedni kell. Első versében, mely ifjúkori művének címlapján jelent meg, már ezt hirdeti:

Hazájáért élni, szenvedni s jót tenni,
Halált, vagy rabságot érte fel sem venni:
Barátom! oly dolgok, melyek az embernek
Dicsőség mezején oszlopot emelnek —

s legutolsó versében hazájától búcsúzik. Első és utolsó gondolata a haza volt s e két gondolatot elválasztó hosszú idő alatt is mindig. Ezt tetteiből láttuk s verseiből is bebizonyíthatnánk, de akkor jóformán minden versét idéznünk kellene, mert alig van egy is, melyben a hazáról meg ne emlékeznék. Ez költészetének legszebb vonása.

Lássuk most már, milyen formában jelennek meg eszméi.

Nyelvéről Toldy 1836-ban írt kritikájában¹ azt mondja, hogy az »csupa mindennapi szavak árja«. Toldy bíráló tolla itt egy kissé vastagon fogott, ítéletét nem fogadhatjuk el így. Őt akkor már Vörösmarty nyelvének színpompája kápráztatta el, nagy fényhez szokott szeme a kis fényt sötétnek találta. Elfeledte, hogy Bacsányi korában a költők még küzdöttek a nyelvvel, azért tekintetbe kell vennünk az akadályokat, melyeket le kellett győzniök. Bacsányi derekasan oldotta meg feladatát e tekintetben. Noha nem használta fel a nyelvújítás segítségét, mégis szépen zengő nyelven tudta gondolatait kifejezni. Ez a nyelv kissé ódon ugyan, de magyaros, sokszor színtelenné, egyhangúvá tesz a jelzőhalmozások s egyes fordulatok gyakori ismétlései, de sok finomságot, sőt erőt és fenséget is ki tud fejezni. Különösen jelzői és

¹ Kritikai Lapok VI. 18. Toldy Össz. Munk. VIII. 376.

metaforái újak s meglepően szépek néha. Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Bacsányi nyelve minden hibája mellett nem egyszer föléje emelkedik a korabeli költői nyelvnek.

A költői műformák közül a levelet, ódát, elégiát, dalt, epigrammát, bölcselő éneket és tanköteményt használja. A versformák közül pedig a magyar, classicus és nyugateurópai formákat ilyen arányban:

magyar : classicus : nyug. európai = 1 : 1/2 : 1/2.

Noha a verselésről azt tartja, hogy:

A rythmus csak szolgál,
Szolgálat a dolga!
Ez a versszerzés oly titka,
Melyet aki tudna — ritka. — (Kézirati töredék.)

mégis nagy gondot fordít rá. Technikája igen jó: az alexandrint hexametert gördülékenyen, szépen írja, sőt a rimes-mértékes formákat is meglehetősen hibátlanul (pl. *A mester és a tanítvány*), rime pedig sokszor tökéletesek.

Ez a rövid vázlat meglehetősen fogalmat nyújt Bacsányi költészetéről. Komor költészet ez, jellemző a komor költőre, ki *bölcselkedik* és *tanít* s kinek kedélye ritkán lesz viharossá.

Komor költészet, hasonló a borús, szürke égboltozathoz, melyet néha keresztül hasít egy villám, de a mely a nap derűs fényét nem ismeri.

*

Ezzel végére értem tanulmányomnak. Azt hiszem, nem végeztem hiábavaló munkát. Bacsányi megérdemli, hogy foglalkozunk vele, mert egyike volt legbuzgóbb íróinknak, kik a nehéz időkben fáradhatatlanul harcoltak nyelvünk, irodalmunk igaz ügyéért. Ujító volt, s a jövőbe tekintett, de a multról sem feledkezett meg, mikor a régiak tiszteletére intette nemzetét. Ismerte a külföld irodalmát és lelkesült érte, de a magunkéért még jobban s minden erejével ennek felvirágoztatásán munkált. Tanítani, vezetni akart, érezte magában az erőt és hivatást a nagy munkára. És az erő és hivatás meg is volt benne, csak szerencsétlen körülményein és természetén mult, hogy nem lett irodalmunk egyik vezér-alakja, hanem hazájából száműzve, messze idegenben hagyta fejét örök nyugalomra.

Ne törjünk fölötté pálczát hibái és tévedései miatt, hiszen még ezekben is volt sok jóakarát, hanem ismerjük el érdemeit: a magyar nyelv ügyének felkarolását, a fordítás helyes elveinek megállapítását, a kritika jogosultságának és szükséges voltának hangsúlyoztatását, Anyos, Bessenyei, Faludi méltatását, Anyos és Faludi kiadását, Osszián legelső ismertetését és fordítását, Milton védelmét s néhány gyönyörű költemény szerzését.

Ismerjük el érdemeit, tiszteljük mindig hazájáért dobogó nemes szívét s gondoljunk hálával Bacsányira.

A Bacسانی család leszármazási táblája:

Bacسانی Izsák
neje: Szilágyi Magdolna

Erzsébet férje: Prenner Ferencz ludimagister		Mária férje: Nob. Andreas Csutor		János neje: (esk. 1747. máj. 14.) Sárdi Ilona			György neje: Mészáros Katalin		Mihály neje: Biró Éorbála		(Bacسانی alias Szűcs, valószínűleg ipara után nevezték Szűcsnek is.)				
Katalin sz. 1749. decz. 14.	Anna † sz. 1753. okt. 3.	Marianna sz. 1754. aug. 4.	Éva sz. 1756. szep. 24.	Antal sz. 1758. márc. 29.	Julianna sz. 1760. jun. 27.	János sz. 1762. szep. 14. neje: Lázár Judit.	József sz. 1765. máj. 15.	Katalin sz. 1756. ápr. 28.	Mihály sz. 1757. nov. 29. † 1798. január 15. neje: Czinnel Anna (esk. 1784. január 25.)	Antal sz. 1768. máj. 29.	Borbála sz. 1774. jul. 23.				
György (borbély) sz. 1795. április 6. † 1860. július 27. I. neje: Kovács Katalin † 1848 II. neje: Csébi Anna (esk. 1849. nov. 5.)				Julianna sz. 1798. jan. 30. férje: Nob. Bertalan György		Teréz † sz. 1706. október 5.	Teréz sz. 1809. febr. 11.	Mihály † sz. 1786. nov. 12.	Anna sz. 1788. jul. 14. férje: Nob. Fr. Varga	Julianna sz. 1791. febr. 26.	Mihály sz. 1795. okt. 22. † 1867. jan. 10. I. neje: Schrainer Erzsébet † 1822. II. neje: Bugovics (Süle) Anna	Ferencz sz. 1784. febr. 13. † 1869. decz. 3. neje: Tóth Katalin			
Károly sz. 1820. márc. 1.	Ignác † sz. 1822. okt. 17.	Antal (borbély) sz. 1824. decz. 23.	Erzsébet sz. 1826. okt. 30.	Ignác sz. 1828. decz. 28.	Flórián sz. 1835. ápr. 30.	Ambrus sz. 1837. aug. 21.	György sz. 1841. jan. 2.	József sz. 1843. okt. 10.	István sz. 1821. aug. 17.	Anna sz. 1824. aug. 1.	Katalin sz. 1828. nov. 27.	János sz. 1835. febr. 16.			
(Bacسانی Antal atyja halála után rövid ideig folytatta az ősi Bacسانی házban a borbélyüzletet, s ugy a hatvanas évek elején eltávozott Tapolcsáról. Testvérei részint elhaltak, részint mint iparos segédek ismeretlen helyre költöztek.)															
Ferencz † sz. 1751. nov. 16.		Éva † sz. 1754. aug. 24.		Erzsébet és Katalin ikrek sz. 1757. jan. 10. férje: Nob. Franciscus Pirity			Éva sz. 1760. máj. 11.		János sz. 1763. máj. 9. a költő		Julianna sz. 1766. ápr. 11.		Rozália sz. 1769. szept. 8.		
Anna sz. 1813. aug. 16.				István (asztalos) sz. 1815. december 11. † 1877. augusztus 8. neje: Bugyi Mária (Pestről)				Rozália sz. 1820. nov. 22.				Ferenc sz. 1822. jan. 16.			
Gyula (asztalos) sz. 1846. július 29. neje: Lóbl Mária Janka (esk. 1885. június 8.)						István (pinczér) sz. 1849. márczius 18.			Franciska sz. 1852. aug. 27.						

BARCSAI ÁKOS CSATÁJÁRÓL VALÓ GÚNYDAL.

A nemzeti múzeum levéltárának rendezetlen iratai között egy nyolczadrét nagyságu került a minap kezeim közé. Az irat két-felé van hajtva s a hájtáson levő nyomok arra mutatnak, hogy valamely kötésből van kiszakítva. Az első levél első lapján *Speculum Veritatis* cím alatt az író rövid latin mondatokban váltokozva jellemzi Rákóczi Györgyöt és Barcsai Ákost, ily formán:

G. R. In Regno est Augustus, in Judicijs Traianus, in tabulis Galba.

A. B. In Regno est Nero, in Judicijs Diocletianus, in tabulis Julianus.

Az első levél második lapján következik aztán azon vers, a mely Barcsai Ákosnak Rákóczi György ellen vívott csatájáról szól. A vers tizenhat szakaszból áll s itt következik:

Fidelitas nonnullorum.

1. Mala est militia, szűnelkül s may nélkül,
Nem io hadra készülni eles fegyuer nélkül,
Az fara sem io hagni hegyes körömmelkül.
Szarnyalas sem tanacsos io sugár szarnynelkül.
2. Interim Achacius ad bellum se parat,
Lepus contra leonem fegyvert fogni inperat,
Vincam, vinco vel vincar, Cupauölgin intonat,
Nines hada Rakocinak tele szoual acclamat.
3. Bethlen Janos iouallia elsőben csatazni,
Küküllöuarmegyueul előliaroba menni,
Azt möndgia rosz uitesz, az ki készül futni,
Az mit eo cselezkik, iouallia cselekenni.
4. Toldalaghi aestuat, hogy eo nem probalhat,
Ez mostani taborban ütkezest nem kaphat,
Mert lattia, Bethlen Janos azoknak ügyet adhat,
Az alat úzni kezül, de eo loua nem futhat.
5. Interim fama volat, rosz hírek érkeznek,
Mert Gorbonal vitezit Barcsainak fel verek,
Timor, tremor, felelem ott megh öreghbedek,
Vitez generaloknak szúuök megh lankadek.

6. Consilium placuit, harczhoz készülének,
De Szaladoczki Pallal giakran beszélgetnek,
Hogy Rakoczi érkeznek, mar nem ketelkednek,
Megh csak arnyekatolis az sasnak retteghnek.
7. Bethlen Janos azt mongia, rosziul uan csömörtől,
Neki fel emelyedet giomra az roszt hirtől,
Irtozik, hogy szellőzik Rakoczi hirtől,
Igen felti az bőrit katonak tóritől.
8. Az közüeny Lazar Georgyöt valoba kenozza,
Megh horgadot nekie keze es az laba,
Hogy ne essek az bőre neki az csauaba,
Mert nekijs reszsze volt az sok practicaba.
9. Tholdalagi labai reszketnek az kengyelben,
Azt mongia eo nem hogy volt soha ily veszelyben,
Kerdezi, hogy ha holt megh valaki felteben,
Mert fel, ha rayta esik halal törtetenben.
10. Izzad Kalnoki Mihaly, emelyegh az giomra,
Mert fel, ha eot ra vonnjak az ebek torara,
Rettegh, hogy megh ne iutna variak konyhaiara,
Mert őis sokat cserget io iambor Urara.
11. Dacso Janos irtozik hertelen hal(al)tol,¹
Az niakat bucsüztattia ez hitvan vilaghtol,
Igen felti az torkat az kender kalasztol,
Szabadicsa Isten, mint Judast az istranghtol.
12. Czeren futo Miklostis el ütötte az gatt,²
Mert igen megh szaggatta az Ura szakallat,
Izente, hogy eo biria neki egy faluiat,
Mely miat, en hizem, megh niuytiak az niakat.
13. Szekely Istuan io sziucl uaria iol tött Urat,
Mert tudgia, hogy giakorta szitta megh az annyat,
Aual fizette neki iambor szolgalattiat,
El hizem, megh csibdesik nekijs az tollat.
14. Miko Mikloisis giakran vagta s niúzta Urat,
Szidalommal tiztelte méltosagos³ Urat,
Esztelen bezedekkel illetetuen annjat,
Ki miat megh erdemli hoherok konyhaiat.
15. Bodohazi sok szitkot, atkot ra kialtot,
Az ki iobban szidhatta, annak pénzt adatot,
Sok hallatlan dolgokkal szegeny gialzatatot,
Ki miat mint az cedrus fel magasztaltatot.
16. Az köuerit es nadgiat en most le nem irtam,
Csak az öztöueriuel pennamot koptattam,
Ki oluassa irasom mondgia iambor voltam,
Ezekben hibanelkül mert igazat mondtam.

¹ Az eredetiben *haltol* van.

² *gát*, e sornak nem igen lehet kellő értelmet adni.

³ Az *os* végzet az eredetiből ki van szakítva.

Ezen versben, a melyet a mondatközi írásjelek és a nagybetűk kivételével betűhíven irtam át, erős gúny és több helyütt nem közönséges humor nyilatkozik, s már csak ezen okból is megérdemelné, hogy közöljük. Tárgyának azonban egyuttal történeti érdeke is van; s ez az, a mi leginkább leköti figyelmünket. Szalárdi János Siralmas Magyar Krónikájában¹ az 1659. aug. 25. szept. 24-ki időközről a többek közt ezeket írja: »De mihelyt az ország népe megérté a fejedelemnek (t. i. Rákóczi Györgynek) rájuk haddal való menetelit, nem lévén kedvek az egymással való viadalhoz, ottan nagyon szökni és oszlani zászlójok alól kezdettek vala. Hogy pedig a fejedelem is utánok nyomultan nyomulna, sőt Fejérvár táján majd ugyan úzóbe is őket venni kezdette volna, Barcsai vevén észébe, hogy az ország népének, főképen székelységnek mellőle fele is elment volna, annyival inkább bátorságos nem lehetvén a harcznak elpróbálása . . . az ország népét elbocsátván, maga a kancellariusával Toldalagi Mihálylyal, Barcsai Gáspárral és Andrással s többekkel és udvara népével Dévába sietett vala.«

Az itt közlött vers Barcsai Ákosnak ezen épen nem fényes hadviselését gúnyolja ki, még pedig — a mint az összevetésből kiki meggyőződhetik — meglepő történeti hűséggel.

Igy már most a vers keletkezése idejét is meglehetősen pontosággal lehet meghatározunk. Szalárdi szerint Rákóczi György 1660. jun. 7-én éjjeli 1 óra tájban halt meg (511. l.); versünk pedig még úgy beszél róla, mint élőről, s mint a ki diadalának dicsőségét élvezi. Már pedig 1660-ban török is, német is egyaránt kezdi szorongatni és szerencse-csillaga rohamosan hanyatlík lefelé. Azért tehát a mi versünk keletkezése ezt az időt minden valószínűség szerint megelőzte s az 1659. év őszéről való lehet.

Szerzőjét azonban még csak nem is sejttem.

DR. BARTHA JÓZSEF.

¹ Kiadta Kemény Zs. az Újabb Nemzeti Könyvtár II. folyamában, Pest, 1853. 451. l.

ADATTÁR.

IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRLÓZÁSOK AZ OLASZ KÖNYVTÁRAKBAN.

(Első közlemény.)

Midőn végre időt szakíthattam olaszországi tanulmányutamban összeirt jegyzeteim feldolgozására, kijelentem, hogy tulajdonképi kutatásaim tárgya a XV. századkori renaissance magyar vagy magyar vonatkozású költészete volt. A kitünő tárgyi katalogusok forgatása csábitott rá, hogy minden üres perczet felhasználva egyéb történeti jegyzeteket is csináljak. Midőn ezeket is közlöm, teszem azon reményben, hogy vagy egy pár ismeretlen is lesz köztük vagy az ismert adatnak a forrásmegjelölése némi érdeket nyújt. Tudom, hogy Fraknoi és Ábel után csak tarlón sze-degettem. Lehet egy pár jó kalászt is találtam de bizonynyal ellenállha-tatlan vágyat éreztem huzamosabb tanulmányútra.

THADDAEUS UNGARUS.

Firenzében a Bibl. Gaddiana plut. LXXXIX, 45 kézirat, melyre figyelmemet más nemű kutatásaim közbe a Bandini Catalogusának III. 312. lapja egész véletlenségből irányozta, egy a magyar művelődéstör-ténetének felette fontos adatát tartalmazza. E kézirat 179 hártyalapból áll, kitünő ábrákkal és táblázatokkal van ékítve. Ptolemaeus latin fordí-tása, melyet cremonai Gerard arabból készített, képezi a kézirat szövegét. A munka így végződik: *Finit Liber Ptolemaei Pheludensis, qui Graece Megazeh, Arabice Almagesti, Latine vocatur Vigil Cura Magistri Thaddaei Ungari anno Domini millesimo CLXXV consumatus (sic!) anno autem Arabum quingentesimo LXX mensis octavi XI die translatus a Magistro Girardo Cremonensi de Arabico in Latinum.* A kéziratot megvizsgáltam és a bevezetést elolvastam, hogy, ha tán cremonai gerardusnak Thad-daeusra vonatkozólag valami észrevételét találnám.

Haza térve, dr. Sebestyén Gyula barátomnak, kiről tudtam, hogy e kor művelődéstörténetével behatóan foglalkozik, említést tettem e Thad-

daeusról. Ő hívta föl figyelmemet gr. Kuun Géza tiszteletbeli akadémikusunk egy cikkére, mely a Keresztyén Magvető 1893-iki folyamában jelent meg. Gr. Kuun Géza cikkének címe: *Adalékok a keleti nyelvek, irodalmak és utazások történetéhez*. A tudós szerző többek közt így nyilatkozik: »A XII. században élt Magister Thaddaeus Ungarus, ki a spanyolországi maurusok tudományának élővizéből merített s egyike azon keveseknek, kik a XII. században Spanyolországban arabból latinra fordítottak, talán azon magyar testőrök egyikének utódja volt, kikről Szabó Károly előadja, hogy a magyaroknak 940-ben spanyol földre tett berohanásuk alkalmából fogságba került néhány ezer magyarból kerültek Abd-er Rakma udvarába és váltak arab írók szerént testőrökké.« Ezután nagynevű orientalistánk így folytatja: »Magister Thaddaeus Ungarus állítólag Claud. Ptolemaeus *μεγάλη σύνταξις*-ának arab fordítását fordította le újra latinra;« hozzá teszi, hogy egy tudós orientalis barátja Lasiniohoz fordult fölvilágosításért és az ő útján megtudta, hogy a Laurentianában megtalálta egy fordítását Ptolemaeusnak, de a fordító nem Thaddaeus, hanem cremonai Gerard, ki Toledóban lakott és az *Almagest*-ot arabból fordítá latinra. Lasinio egyszerűen értesíté Kuun Géza grófot, hogy Thaddaeus nevét a Laurentiana egy más kézirat leírásában fölfedezte. Gr. Kuun Géza a következő vélelmet állítja föl:

Thaddaeus Ungarus 1175 körül Toledóban a Tajo partján, *arab kéziratok átnézésével* foglalkozott s az általa átnézett s valószínűleg több codexszel összehasonlított szöveg az, melyet aztán cremonai Gerardo fordított latinra. Ez a Gerardus Cremonensis, kit Lablonétának is neveztek »háromszáz évvel élt a magyar Taddé mester után« a XV. száz év közepe körül és több orvosi s matematikai munkát fordított arabból. Gr. Kuun Géza a subscriptio fenebb közölt passzusának azon chronologiai adatára, mely szerint anno autem Arabum quingentesimo (*sic!*) nem reflectál. Szerintem pedig ez adat cremonai Gerardnak művét 1192-re teszi, mert az arab számítás szerint 570-ik év 1192-t ad ki. Már pedig, ha a dátum az elsőtől eltér, az első Thaddaeus Ungarus, a második cremonai Gerardus munkájára vonatkozik. Az ellentétet az *autem* particula világosan kifejezi. De hát ha cremonai Gerardus a XV. században él: hogy értsük meg az ellenmondást? A kéziratot kikértem, megvizsgáltam, de oly compendiosus irással írottak találtam, hogy a kézirat eredetét a XV. század renaissance koránál jóval előbbre kelle gondolnom.

Megerősítettek e nézetemben Valentine Rosc-nak egy a Hermes VIII., 327—349 lapján (1874-ben) közölt tanulmányában talált felette érdekes adatok. Rose »Ptolemaeus und die Schule von Toledo« cz. tanulmányában előadja, hogy a keresztyén-platonikus és arab-aristotelicus tudomány központja 1150—1250 közt Toledo volt, kivált VIII. Alfonz (1158—1214) uralkodása alatt. E város volt a doctrina Arabum székhelye. Angol, német és olasz tudósok tevékenységük dicsőségét az arab tudomány toledói iskolájához fűzik. Cremonai Gerardus csaknem egész életét Toledóban tölté. Ő volt a fordítók atyja. Roger Bacon Op. I, 472 fölszámítja a fordítók sorában Michael Scotust, Alvredus Anglicust, Hermannus Alemannust, Wilhelmus Flemingiust: »omnes enim fuerunt temporibus nostris; ita quod

aliqui iuvenes adhuc fuerunt *contemperanei* Gerardo Cremonensi, qui fuit antiquior inter illos.« Ezután felhossa Bacon a Hermannus vallomását, hogy nem mert Aristoteles logicájához fogni, mert nem értett a logicához és hozzá teszi: »nec Arabicum bene scivit, quia magis fuit adiutor translationom quam translator; quia Saracenos tenuit secum in Hispania, qui fuerunt in suis translationibus principales.« Hasonlóan járt Michael Scotus, kit egy bizonyos *Andreas quidam Iudaeus* segített a fordításban.

Ez adat kétségtelen bizonyossá teszi, hogy Cremonai Gerardus a toledoí fordítók közt az első sorában állott. De nem csak fordításról: astrologiai bevezetésről is volt szó. Erre nézve jellemző adatot találunk Rosenál Thomas Wright Biogr. Brit. lit. (II) London 1846. 226—30 lapon közöl a codex Arund. 377. (British Museum) alapján egy praefatiót, melynek ez a felirata:

Philosophia magistri Danielis Dni *M^{ai}* ad Johannem Norwicensem episcopum.

A compendiose írott nevet Rose *Merlainak* olvasta, mi palaeographice egyedül helyes olvasás. E bevezetésben a *párizsi egyetemről* oly kicsinyléssel szól, mely felette figyelemre méltó. Elmondja, hogy Angliából egyenesen Párisba ment; látta, hogy mily nagy képű tudatlan emberek kezében van az oktatás: »videbam quosdam bestiales in scolis gravi auctoritate sedes occupare, habentes coram se scamna duo vel tria et desuper codices importabiles aureis litteris Ulpiani traditiones representantes, necnon et tenentes stilos plumbeos in manibus, cum quibus asteriscos et obelos in libris suis quadam reverentia depingebant, qui dum propter incitiam suum locum statuae tenerent, tamen volebant sola taciturnitate videri sapientes.« Ekkor elhatározta, hogy Toledoba megy »ut sapientiores mundi philosophos audirem«. Majd kéziratokkal megrakodva tér hazájába. Találkozik Joannes Norwicensissel. Vele beszédbe ereszkedvén, fejtegetni akarta ama fenső titkokat, melyeket a csillagok járásából lehet kimagyarázni. Számára ir is egy értekezést, melyben kéri párfogóját, hogy ne vesse meg az arab tudományt azért, mert pogány. Hivatkozik Jehovah parancsára, ki meghagyta a zsidóknak, hogy az egyiptomiaktól vegyék el az ezüst és arany edényeket, hogy magukat gazdagítsák. Mutuemur ergo domino iubente et auxiliante a philosophis gentium sapientiam et eloquentiam et sic eos in infidelitate sua spoliemus, ut eorum spoliis fideliter ditemur: E bevezető szavak után következik maga az értekezés (a jelzett kézirat 88—103.). A befejezést idézem, mert ebben rámutat a közös forrásra: Cum vero praedicta (sc. astrologia) mystagogis et aphis auditoribus suis affirmaret *Girardus Tholetanus*, qui Galippo¹ mixtarabe interpretante almagesti latinavit, opstupi ceterisque qui lectionibus eius assidebant molestius tuli eique velut indignatus (h)omeliam beati Gregorii in qua contra mathematicos disputat, objeci. És milyen ellenvetések! A középkori

¹ Galipus=Ghâlib spanyol keresztyén volt, de arab területről származott; mixtarab = ki nem arab származású, a *mosi arab*=elárabosodott spanyol. A spanyol krónikák ezeket, Muzarab-oknak nevezik, holott helyes etymologia szerint = inter Arabes mixti. Rose megjegyzése.

scholastikus logika érdekes példái. A csillagjósolás szerint, a ki a Vizöntő jegy alatt születik, halász lesz; de hát Getuliában nincs hal; tehát ki itt született halász hogy legyen?

Gerardus a fogaskérdésre így válaszol. Homo est animal rationale mortale gressibile . . . nos ha sántán születik, azért megvan benne a járás virtualis képessége. Így a ki Getuliában született, halász lehet, quia maiorem aptitudinem piscandi habebat quam si sub alio signo nasceretur. Ez eszmemenet kapcsán következik az a passus, melyet én a Laurentiana szóban lévő kéziratában megtaláltam. Ez így hangzik: Videmus saepe filium regis et filium rustici eandem constellationen habere, tamen unus in rusticitate sua permanet, alter vero in regem sublimatur. At ille patienter expectans tandem: Legisti, ait unquam Julium Firmicum? Cum vero me legisse respondissem ex verbis, inquit, illius uti de genitiis tractet, habemus quod duo circa nativitatem debent inquiri constellationi videlicet et natura. Si vero natura constellationis vel constellatio naturae non concordet, constellatio non omnimodum consequetur effectum. Si ergo, ut ais, in eadem constellatione nati fuerint filius regis et filius rustici, ambo quidem reges erunt, sed non uno et eodem modo, quia filius regis de natura habet ut succedat patri suo in regno. Végre kihozza, hogy a nap uralma alatt született szegény is lehet király, csak hogy más nemű t. i. lelki királyságot ér el. Istennek szolgálni annyi mint királynak lenni, quia servire deo regnare est, cui sit honor et gloria. Amen. Explicit liber de naturis inferiorum et superiorum.

Hasonló eszmemenetet tartalmazott az a praefatio, melyet futtában elolvastam, mert hiszen egész más célja volt kutatásaimnak mint Thaddaeus Ungarus. Minthogy pedig az idézett kézirat subscriptiójában *Magistri Thaddaei Ungari* kifejezés fordul elő: a dolgot úgy képzelem, hogy Thaddaeus Ungarus volt a mester, ki revidealta vagy tán éppen arabra fordította Ptolemaeus *μεγάλη σύνταξις*-át, de a középkor szellemében praefectiot is tartott, mely alapját képezte Merlay értekezésének is és a mely a cremonai Gerardus latin fordítása kezdetén is viszhangzik, miből bizonyos, hogy egy korban él Thaddaeusszal. A *Magister* maga a mester és ez egy III. Béla király korabeli magyar tudós volt. Thaddaeus Ungarus a XII. században a magyar névnek becsületet szerzett Spanyolországban. Érdemes volna működése után nyomozni, mert esetleg a névtelen jegyző korára is vetne oldalvást némi fényt.

SZÉP MAGELONA FORRÁSA.

Sajátságos véletlenség úgy akarta, hogy magyar renaissancekori költeményeket keresve a Bibl. Reg. Suecorum 507. sz. kéziratában, melyben a tárgyi katalógus után indulva Ulászló sirversét hittem föltalálni, esetleg a Szép Magelona forrására akadtam. Ugyan is a vegyestartalmu kézirat Buheler német rithmusokban irt művének (és ezzel a népmonda verses feldolgozójának nevét is megemlíti a katalógus) latin prózai fordítását tartalmazza a következő czim alatt:

Justini Gobleri Guarini F. C. Historia seu potius Fabula de filia

regis Franciae a Patre in uxorem expetita, e germanicis rithmis Buheleri ad Philippum Caroli V. filium. Utána következnek:

Eadem historia seu fabella de puella Avreliansi seu Sybilla Gallica. Disputatio duplex cum notis. A Magelona nevet a szövegben láttam. Időm nem volt lemásolni, mert hiszen egészen más irányban folytattam a kutatást.

ZSIGMOND CSÁSZÁRRA IRT KÖLTEMÉNY.

Zsigmondnak 1434. és 1435-iki olaszföldi tartózkodása nem maradt nyom nélkül. A magyar renaissance megeredt összeköttetéseit, melyek Lajos király idejébe nyulnak vissza, Zsigmond gyarapítá. Szeretetre méltó egyénisége vonzalmat keltett, panegyricus hangon üdvözlök. Itt közlünk egy költeményt, a Marciana Miscellanea kéziratai közt található Cl. XIV. CCLXXXVI. cod. p. 268. alapján. A költemény czíme:

Carmen elegiacum de Sigismundi imp. Ravennam adventu.

- Sic opus oranti praecor, o date carmina musae.¹
 Melifluamque feras pulcher Apollo chelyn.
 Ecce triumphator veniens augustus ad urbes.
 Italiae: nostros nobilitavit agros.
5. Tu doctor Francisce² comes pulcherrima proles
 Brachia militum: nomina digna geris.
 Atque penes virtute tua donavit honores
 Lux domus et patriae Bartholomoeae tuae.
 Estque thoro coniuncta tua pulcherrima coniunx
10. Stella micat rutillans, pars sibi nulla manet.
 Est Picininus maiori dignus honore
 Insignis miles qui fui tante comes.
 A Bronandino iam multo tempore digno
 Hectorem aurato cinxit et ense latus.
15. Est Rasponus eques multo praesignis auro
 Viribus ipse suis igenioque valens.
 Alter Raysius sequitur vestigia patris
 Ipsius atque humeris militis arma decent.
 Est datus atque ensis tibi o Malatesta triumpho
20. Inclita progenies, inclita tota domus.
 Estque Ramoaldus dignissima saxia proles,
 Hector sic equitat, diceret hic aliquis.
 Alter Norinus superat qui viribus omnes,
 Gaudeat ornato sponsa novella viro.
25. Est artusinus miles qui corpore praestet
 Atque uxor Venerem vincit et ipsa deam.

¹ A kéziratban *mune*; helyesbitve közlöm.

² E Franciscushoz ugyan e gyűjteményben I. XIX, cod. CCLXXXVI. fordul elő Zsigmondnak egy oklevele: Joanni Francisco de capitibus listae sacri Lateranensis *Palocy* comiti nostro consiliario et fideli dilecto, címzettel a következő tartalommal: Sigismundus m. p. doctorem Joannem Franciscum de capitibus listae, quod cum Andrea milite legatus venetus ad concilium pro concordiae huius cum pontifice stabilienda operatus sit, sacri palatii comitem cum heredibus remuniat. Basiliae 6 apr. 1434. (f. 209—211.)

- Corpore Balbus eques iuvenis pulcherrimus ipse
 Redeat insigni pulchra Maria¹ viro.
 Guidareille tibi geminos donavit honores:
 30. Cresce puer patris tu decus atque domus.
 Tu miles Baptista puer nunc arma *fuere*.²
 Rodentur leges, sic deus ipse dabit.
 Alter Mandellus teneris ostendit in armis
 Quantum crit excellens addita fata volent.
 35. Est vertex legum dignissimus ipse Johannes
 Qui splendor patriae redditur atque decus.
 Jam Ravenna vetus magnis ornata triumphis
 Gaudeat et tantis gaudeatque viris.

IN CONFLICTU TURCORUM.

E cím alatt fordul elő az Ambrosiana T. 12. jelzetű vegyes tartalmu papir codexében, mely 109 lapra terjed, egy érdekes költemény a 102. l. rectóján Hunyadi János belgrádi diadalára. Megjegyzem, hogy e codex tartalmazza Guarinus Plutarchus-fordításait, több levelét, melyek mind fel vannak dolgozva, Philelphus Panormita leveleit, Franciscus de Fiano pro contemnendis opibus et diligenda paupertate sua; Lactantius de Phenice versus, Philelphusnak de pace cz. versét a florenzieiekhez, a végén pedig Galeazzo Sforzának atyja Ferencz nevében a velenceiek előtt tartott beszédit. A vers így hangzik:

- Nuntius Ungaricis properans fastissimus oris
 Katolico narrat prostratos milite Turcos.
 Machina terribilis et propugnacula belli
 Plurima, solo arces demolitura superbas
 5. Capta vel injectis arserunt ignibus, ipsa
 Classis in ingenti numerosis puppibus Histro
 Expugnata quidem fertur seu mersa vel usta.
 Deniqua Rex toto nuper tremebundus in orbe,
 Qui turmas equitum tantas peditumque catervas
 10. Agmine tot proceresque ducesque in bella trahebat
 Imperiumque animo qui jam conceperat orbis
 Precipiti in diversa fuga se turpiter egit
 Belgradum linquens urbem obsidione soluta.
 Tanta autem auspitiis et ductu gesta Joannis
 15. Bistricis comitis res est, quo nullus in armis
 Acrior aut stravit truculentos saepius hostes.
 Ille vir Imperio (si fas sic dicere) dignus³;
 Ille ducis nostri probitate insignis et armis
 Aemulus et gestu totoque simillimus ore.
 20. Sfortiadae divi nostro *dedignatur*⁴ alumnum
 Militia Ausonias dum Martis disceret artes.
 Danda sed imprimis divino gloria regi,
 Qui populum diro pressum miseratus ab hoste
 Exitio pietate suum defendit iniquo.

¹ Érdekes a *Maria* névnel a szó hangsulya alkotja egész népies rithmus szerint az *arsist*.

² Homályos. Alig ha nem furere lappang, mint a következő sor elején a *radentur* szóból gyanítani lehet; de a vers düczenen.

³ Érdekes jóslat mely a nagy Hunyadi fián beteljesedett.

⁴ E szó homályt okoz, a vers is hibás.

25. Hunc igitur precibus dignis, hunc laudibus omnes
Ore animisque senes juvenes puerique canamus.
Huic animam corpusque simul dicemus et omne
Quicquid adest nobis, peperit namque omnia solus
Omnipotens solusque dedit solusque tuetur
30. Quem colere est salus atque sequi quam linquere mors est.

ARGUS.

Személyek: *Idaeus, Phytias, Sylvius.*

A Bibl. Laurentiana LXXXX. inf. cod. 12 tartalmazza Petrarca 12 latin eclogáját. A codex leírása: »codex charctac. Ms. in 4, maiori saec. XV. ineuntis cum titulis et initialibus litteris rubricatis, scholiis in margine et indicudiculo in principio; num. 396 antiquitus designatus. Constat foliis 74«. Míg a baseli 1554 és 1571-iki kiadásokban az argumentum hiányzik, e kéziratban igen érdekes és alighanem egykoru eredetű foglalat fordul elő. Lapszéli és sorközi magyarázat megerősítik a tárgy foglalatában előforduló allegorikus magyarázatot. A kézirati argumentum fordításban így hangzik: Ez ecloga vonatkozik Róbert szicíliai király és András király, Lajos magyar király fivérének halálára, kinek neje volt a nevezett Róbert király leánya Johanna. Az ecloga címe *Argus*, ki alatt Róbert király értendő, mert valamint Argus szemes volt, ép oly szemes volt Róbert király; előre látó, bölcs és mindent élesen látó és legtapasztaltabb volt az összes korabeli férfiak között; sok tudományban jártas vala. Meg jó grammatikus (poéta) historikus (philosophus), theologus astrologus és önmegtartóztató életű férfiú volt. Három személy beszélget. *Idaeus*, *Phytias* és *Sylvius*. *Idaeus* a *Juppiter* mellékeve az *Ida* erdejéből hol tartózkodott *Juppiter*, szelid és nyájas bolygó; itt értendőik egy bizonyos nápolyi férfiú: *Barili János*, a művelt és engesztelékeny hú ember és barátja Róbert és András királyoknak, ki szerfelett búslat az ő halálok miatt. *Phytias* a *Damon* társa és szerető barátja, kik egymásért készek voltak életüket feláldozni, kikről olvashatsz *Valerius*nál a barátságról szóló fejezetben. *Phytias* alatt kell érteni egy *Barbatus* nevű tanult férfiút, *Sylvius* jóbarátját, azaz *Petrarca Ferencz* barátját. Ez kezd beszélgetni és siratja együtt *Silviusszal* ama királyok vesztét, mint a kik gyakran megjósolták Róbert király halálát és világosan előrelátták a rossz előjeleket a királyság főurainak romlottságából, kik rosszat forraltak, minek következtése lett *András herceg* halála. Ugyanis megfojtattot, minek következtében *Lajos fivére* a királyságba jött, és megboszulta testvére halálát. Megfojtatta *Durazzo*i herceget. Tehát ezek ketten lépnek föl a mint párbeszédet kezdenek *Idaeusszal*, ki előre látta a király halálát és a királyság felforgatását. *Idaeus* mint beszélő lép föl, panaszkodik maguknak a királyoknak halála felől, kik közül az egyik nem sokára megöletett az övétől és azután lépnek föl *Phytias* és *Sylvius* arról beszélgetve, hogy mint látták ők előre, hogy a király meg fog halni és mint fog a királyság fölforgatni. *Idaeus* kezdi: *Aureus occasum iam sol spectabat*, azt akarja mondani, hogy a nap hanyatlóban volt, azaz a király közel volt halálához és akkor a királyságban béke honolt. Álljon itt a

kézirat szerinti szöveg jegyzeteivel együtt. A baseli kiadástól az eltéréseket híven közlöm, mert az eltérések jobb archetypusra vallanak, mint a baseli kiadás szövege:

- Aureus occasum iam sol spectabat equosque
 pronum iter urgebat facili transmittere cursu.
 Nec nemorum tantam per secula multa quietem
 Viderat ulla dies, passim saturata iacebant
5. Armenta et levis pastores somnus habebat.
 pars teretes haculos, pars nectere sertā canendo.
 frondea, pars agilis calmos, tunc fusca nitentem
 Obduxit phebū¹ nubes precepsque repente
 Ante expertorum² nox³ affuit, horruit aether %.
10. Grandine terribili, certatim ventus et imber
 Seuire et fraetis descendere fulmina nimbis.
 Altior ethereo penitus convulsa fragore
 Corruit et colles concussit et arva⁴ cupressus⁵
 Solis⁶ amor quondam, solis pia cura sepulti.⁷
15. Nec tamen eualuit fatalem avertere luctum
 Solis⁸ amor, vicitque pium sors dura favorem.
 prescius heu numinum⁹ vates tum phebe fuisti.
 Dum sibi dumque aliis erit haec lacrimabilis arbor
 Dixisti. Ingenti strepitu tremefacta ruine
20. pastorum mox turba fugit quaecunq̄ue sub illa
 per longum secura diem consererat umbra¹⁰
 pars repetit montes, tuguri pars limina fidi
 pars specubus, terreque caput sub mitti hianti¹¹
 Silvius et phytias scopulum fortassis eundem
25. precipiti petiere gradu quivisque cavernis
 Occuluere animas trepidi, nec pauca gementes.
 post ubi laxatis tempestas fracta parump̄er
 Nubibus et celi siluerunt murmura fessi:
 Incipit inlacrimans phytias: O Juppiter alme¹²
30. Si scelus hoc nostrum meruit, si rustica sordet
 pastorum pietas, silvis¹³ ignosce precamur
 Innocui miserere gregis, meliorque capellas
 Collige dispersas, teneris signata labellis¹⁴
 Ubera te moveant! nisi forte oblivio lactis
35. Illius astrigere nectar tibi suggerit aule

¹ A phebū felett: vehentem.

² expectatum: Baseli kiadás.

³ Felibe: x' mors. % mundus, propter mortem Roberti.

⁴ aruo: Baseli kiadások.

⁵ Felett: x' Rex Andreas.

⁶ Felette: Roberti.

⁷ Felette: Roberti.

⁸ Felette: Roberti.

⁹ nimium Bas. k.

¹⁰ Felette: sub rege.

¹¹ Széljegyzet. Lege Ovidium in metamorph', de morte cuparissi. Egy másik széljegyzet: hoc dicit propter uxorem Ruberti quae religioni se dederat.

¹² Széljegyzet: profano intelligit. Xristum. A másik széljegyzet: incipit: hic dicit quia phytias recessit % ad primum ex silvis in Turecaus aut Lombardiam et pures sibi iungunt admire collucotione de morte roberti et ever-sione regni.

¹³ A baseli kiadásban: miseris ignosce precamur.

¹⁴ Széljegyzet: fictio est.

- De grege nempe fuit nutrix ¹ tua. talia questus
Subticit, pectusque manu percussit et ora.
Silvius audita rupis de parte querela
Nam neque se coram cernebant, obice paruo
40. pretente ² silicis ramoque comante dirempti
Concussa sic mente refert, gemitumque coerrens :
O phytia, phytia, fateor, sic astra minari
Jam pridem adverti, postquam flammantia martis
Lumina et imbrifera saturnum ipse³ morantem
45. Obsessumque Jovem et Venerem transversa tuentem
Sibila ventorum postquam peregrina notavi.
Nonne procul nebule limo exhalante palustri
Surgere et in nostrum delatos vidimus axem?
Nonne grues profugas, turpesque ad litora mergos,
50. Num corvos, fulicasque vagas, num sidera mesta
Vidimus e nimbo velatam ascendere phebem?
Tum quae multa olim nascentis signa procelle
Silvicolae cecinere senes, sed ferre necesse est.
hec est vita hominum, pythia, sic leta dolendis
55. Alterna fortuna ferox ; eat ordine mundus
Antiquo, nobis rerum experientia prosit.
Quo grex cunque miser ruerit, consistere pulcrum est⁴
Care ⁵ mihi imprimis et semper maxime silvi,
Respondet Pythias, oculis te consule tergam.
55. Tu modo siquod habes dampni (sic!) solamen acerbi
Tempestiva graves releveat oblivia casus
Imo ait ille.⁶ tuum est que condita carmina servas
Mecum partiri, Daphnis pastoribus olim
Et tibi nunc ingens merito cantabitur argus
65. Quid ⁷ tibi, non nobis Phytias, num tu quoque carmen
Argeum vocitare libet, nimis omnia celas.
Incipe forte sequor, nisi vox tua terreat, inquit
Sylviusus (sic!) ille alta fregit suspiria voce.
Pyth. Arge decus rerum silve dolor Arge relicta
70. Hoc licuit rapide sacro de corpore morti?
Hoc ⁸ ausa est tellus! Te qui stellantis Olympi
Jam solus spectator eras, humus obruit atra?
Quo favor? et nostri rediit quo gloria secli?
Quis tempestates praenoscet ab ethere longe?
75. Quis terrebit apros? quis tendet retia damnis.⁹? (sic!)
Quis visco captabit aves? quis flumina mergens
Ah miseras curabit oves? Quis sacra Cybelem ¹⁰
Atque humilem Ameti(=Admeti) famulantem in gramine phebum
Rite canet? nocturnus trepidabit obactor?
80. Quem noscent dociles alta sub rupe capelle?

¹ Felette: virgo.

² A baseli kiadásban: praeteritae.

³ *parte* a baseli kiadásban.

⁴ *Certum* a baseli kiadásban.

⁵ A baseli kiadásban 58—61 versek Phytiasnak szájába vannak adva
A kéziratban a személy változás hanyagságából nincs jelezeve.

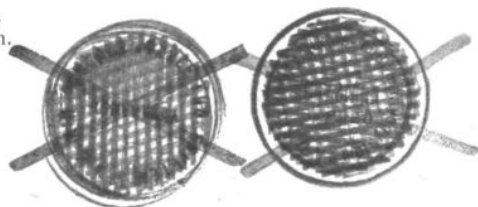
⁶ Sylvius, mondja hasonló mulasztás.

⁷ A baseli kiadásban helytelenül van 65—68. vers Pythiasnak adva holott
e sorokat Silvius mondja.

⁸ *Haec*: a baseli kiadásban.

⁹ *damis*: a baseli kiadásban.

¹⁰ Felette: Virginem.

- Quem vigilis fidiq[ue] canes? quem dulcis amica.¹
 Quis michi(=mih)i solempnes (solempnes) statuet per litora ludos
 Insuetam patrio renovans ex more palestram?
 A quo consilium dubii, divinaque late
85. Silvestres responsa ferent? Quis tempore in arcto²
 Supplicibus prestabit opes? pulcherrima (sic!) quondam
 Arge amor ac luctus driadum, quid silva, quid antrum
 Quis³ sine te colles? et post te vivere quisquam
 Aut volet aut poterit? pastores credite mors est
90. Vivere post Argum. iam nunc arescere circum
 Stagna lacus fontes, ipsumque videbitis equor.
 Spiritus alter erit ventis, color alter in herbis,
 Floribus alter odor, solitos nec poma sapes
 Servabunt, nec prata comas nec flumina limphos
95. Vellera nec pecudes nec opimas campus aristas.
 Omnia namque⁴ oculis unus nec fallimur ille
 Letificare suis et secundare solebat.
 Illo silva fuit semper sub principe tuta
 Pax inerat fronti, purgabat nubila verbo,
100. Ille abiit, fortuna suos mutata fatigat.
Silvius. Extorques lacrimas nec iam mihi vivere dulce est
 Post Argum. sed vivaci parebimus astro.
phyl. Effugis, agnosco, nusquam sine carmine silvi
 Si libet ire canem⁵ post i tua damna recense.
105. *Sil.* pastorum rex Argus erat, cui lumina centum
 Linceas cui centum vigilis cum sensibus aures
 Centum artes, centumque manus, centumque lacerti
 Lingua sed una fuit cum qua rupesque ferasque
 Flecteret, et fixas terre divelleret ornos.
110. Ille diu clarus, silvis, perque omnia notus
 pascua formosis cantatus ubique puellis,
 Mille greges niveos poscens per mille recessus
 postquam pertesum est nemorum, longique laboris
 Inrediturus abit. volucrique per avia saltu
115. Evolat in montes illine de vertice summo
 despicit et nostras curas, nostrosque tumultus,
 Regnataeque videt quanta est angustia silve
 Alloquiturque Jovem et viduum commendat ovile.
 Arge vale, nos te cuncti, mora parva, sequemur.
120. *Ideus*.⁶ His dictis abeunt patris sulmonis⁷ ad avra
 Contendit Phytias, silvas petit alter etruscos,
 Solus ego afflicto merens in litore mansi.

(A codex 3r—5v. lapjain.)

HEGEDŰS ISTVÁN.

¹ Felette: reginam Roberti uxorem.

² Az 1571-iki baseli kiadásban: Arcto (!)

³ Egy javító kéz: Quid.

⁴ nempe az 1571. és nanque az 1554-ik baseli kiadásban.

⁵ *canē*. a baseliben. Itt a baseli kiadás helyesebb szöveget nyújt.

⁶ rubrummal a szélén. A baseli kiadás nem jelzi a *Silvius* énekének a végét.

⁷ Tényleg Barbátus Sulmobói való volt, hozzá intézi Petrarca az András herceg halálára vonatkozó szép levelét.

OKLEVELEK GYÖNGYÖSI ISTVÁN ÉLETÉHEZ.

— Második közlemény. —

VIII. 1684.

A jászói Convent előtt szentkirályi idősb Andrássy Miklós Csetneken, Krasznahorkán s a. t. helyen házat és birtokot vall be Gyöngyösi Istvánnak.

Nos Conventus monasterii b. Joannis b. de Jászó . . . Damus pro memoria . . . . quod Spectabilis ac Magnificus Dominus Nicolaus Andrássy de Sz.-király, perpetuus arcis Krasznahorka coram nobis personaliter constitutus, oneribus et quibusvis gravaminibus universorum filiorum et filiarum, fratrum, sororum, proximorum, consanguineorum, haeredumque et posteritatum suorum et aliorum quorumlibet, quos videlicet infrascriptum tangeret et concerneret, tangereve et concernere nunc aut in futurum quomodolibet posset negotium, ultro et per omnia in se assumptis, atque levatis, matura prius et bene exacta intra se animi sui deliberatione superinde praehabita, sponte et libere, vivaque vocis suae proloquio, talem, ut sequitur, lingua nativa, celebravit fassionem: Én Szentkirályi Andrássy Miklós, Krasznahorka várának szabados és örökös ura, nemes Gömör vármegyének Fő Ispánja etc. magamra vállalván feleségemnek, mind a két ágon lévő és leendő gyermekimnek és másoknak is terheket, valakiket ez alább megírt dolog illetve s illethetne, akármi-képen jöendőben, vallom és adom tudásokra ezen levelemnek rendiben, mindeneknek, az kiknek illik, miképen méltó tekintetben vévén mind Nemzetes, vitézlő *Gyöngyössy István* Uramnak az én dolgaimba egyébkor is ugyan, de kiváltképen a már egynéhány esztendőktől fogvást ezen a földön lévő háboruságos és veszedelmes üdőben, maga dolgainak sok és káros hátramaradásával, sőt nem csak egyszer élete periclitál-tatásával is hűséges, hasznos és néha veszedelmet is eltávoztatott szolgálatainak érdemeit, mind pedig az ő kegyelme kedves házas-társának nemzetes Görgey Judith asszonynek, elsőben jó emlékezetű néhai édes feleségem Zichy Klára mellett, azután Annika leányom, végre mostani házastársom Kerekes Erzsébeth körül is számos esztendők által dicséretes magaviselését, fáradságos forgolódását és hű szolgálatját, hogy azok-ért én is hálaadó voltomat contestálnám ő kegyelmekhez, ezen nemes Gömör vármegyében *Csetnek* várossában nemzetes Záborszky László Uram és Nebesz Pál házai között lévő házamat, a melyet tudniillik ennek-előtte néhai nagybányai Mészáros Gáspár, Istenben elnyugodott asszonyom anyámtúl néhai Monoki Anna asszonytól acquirált volt és annakutánna megírt azon nagybányai Mészáros Gáspár decessusával reám devolváltatott, megírt Gyöngyössy István Uramnak, feleségének Gergei Judith asszonynek és az ő kegyelmek gyermekinek, successorinak, legatariusinak, és cessionariusinak minden hozzá tartozó földeivel, réteivel, kerteivel, mezeivel, tilalmas és szabad erdeivel, halászó vizeivel, szabad koresmájával és akármi névvel nevezett és nevezhető appertinentiaival, hasznai-
val, praerogativaival és szabadságival, mind a kik annakelőtte azon ház-

hoz tartozók voltak, mind a melyeket annakutánna azon nagybányai Mészáros Gáspár szerzett hozzája, ezer magyar forintokban, Krasznahorka várallyán pedig azt a pusztát és akkor éppen ruinában lévő házamat, a kit annakelőtte praedecessorom engedelméből néhai Márton bírt és melynek szomszédságában egyfelől Szegegy István, másfelől Szakal István házai vannak, mindennemű paraszti onusok alól eximálván, és libertálván, hasonlóképen minden névvel nevezhető appertinentiáival és utilitásával száz tallérokban, ennekelőtte bizonyos esztendőkkel akkor azokról adott levelem szerint sponte, libere et benevole adtam, kötöttem és mindjárt manumittáltam is ő kegyelmeknek. Annakelőtte pedig elsőben bizonyos és elkerülhetlen szükségemtől nevezetszerint annak a sommapéznznek, a melyet Nemzetes, Nagyságos Tököli Tököly Zsófia asszonynak, Tekintetes nemzetes bedeghi Nyáry Ferencz Uram házastársának a somosi jószág medietásának és néhai Tekintetes Nagyságos késmárki Thököly Sigmond Uramnak azon asszony édes atyjának az eperjesi háznak árában azoknak vásárlásakor erős kötés alatt maradtam adóssa, megfizetésétől kényszerítvén, és arra magam facultásából elégtelen lévén, másoktól is pedig a háborúságos üdöre nézve sem zálogomra, sem másképen annyi költségnek hirtelen szerét nem tehetvén, hanem nevezett Gyöngyössy István Uram maga notabilis kárával is akarván az eránt nekem kedveskedni, Babaluska nevű falujának eladásával, s onnét comparált pénzévei succurált ő kegyelme azon szükségemnek, a minthogy vettem fel arra ő kegyelmétől jó és elkelő pénzült ezer magyar forintokat, és hogy azoknak rehabilitiójáról ő kegyelmének és praescriptusinak nagyobb securitása lenne, az Csetneki districtusban *Henczkova, Berdárka, Markuska* és *Kokfalva* nevű falukban levő portiómat mindennemű appertinentiáival, proventusival, utilitásával és éppen azzal a jussal, a melylyel én birtam, — bocsátottam ő kegyelmeknek azon summa pénzben. Másodszor: ugyanazon háborúságos és szűk időktől okoztatott nagyobb fogyatkozásomban, midőn ennek előtte bizonyos üdövel két fiamnak Pálnak és Miklósnak az eperjesi scholában tanulásakor asztalok tartásáért gazdájokat vele ineált conventióm szerint nem lehetett volna másképen contentálnom, kéntelenítettem ujonnan azon Gyöngyössy István uramhoz recurrálni és arra in currenti moneta ötven forintot, in specie pedig tiz körmöczi aranyokat és öt gréczi tallérokat fel vennem, és azután megint ennek előtte circiter esztendővel kiváltképen való nagy és szoros szükségemben succurált ő kegyelme magamnak in specie husz körmöczi új aranyokkal, az fiamnak pedig Péternek hasonlóképen kettővel, a melyek neki is jövődöbeli megfizetéséről akarván ő kegyelmét, feleségét és praescriptusit securusokká tennem, adtam ugyanakkor és bocsátottam az ő kegyelme keze és birtoka alá ugyan *Krasznahorka várallyán* három colonialis pusztaház helyemet, az melyeknek egyikét Hegedüs István, másikat Hámosos, harmadikát Hacski pusztáinak nevezik, a mint a praenominált házokat, ugy ezeket is mindennemű appertinentiáival, a melyek tudniillik eleitől fogvást azokhoz usualtattak, et omni eo jure, a melylyel én azokat birtam. Ezekhez annectálván *Hosszurét* nevű falum határában az kertek alatt és Csermosnya mellett lévő egy darab rétemet is,

és az feljebb említett házakon és azoknak appertinentiain szabad épületet (építést) is engedvén ő kegyelmeknek, úgy hogy azokat ő kegyelmek una cum praerecensitis utilitatibus, proventibus, et obventionibus szabadon és békességesen bírassák, valameddig az praespecificalt inscriptionalis és költsön adott pénzrűl in simili moneta, a mellett az épületeknek (ha miben azokra én segíteném is ő kegyelmeket) az árarul juxta conscientiosam limitationem hominum ad id intelligentium simul et semel nem contentáltatnak ő kegyelmek, az mint hogy ne is tartozzanak azokat per partes és tizenkét esztendőnek elforgásának előtte ezen fassióm emanálásátúl számlálván felvenni, s akkor is in *ipso festo sancti Michaelis Archangeli et praehabita duorum* mensium super levanda praedicta pecuniae samma authentica admonitione, és azon Gyöngyössy István uramnak feljebb elő számlált szolgálatinak érdemére nézve nemes Zemplén vármegyében az Monoki és Bekecsi promontoriumokon levő Garai és Pille nevű szölleít, és azt is, a melyet az három proxime elmúlt esztendőben ugyan Monokon lakos Erdélyi Szabó Istvántúl és feleségétül, arrúl való levele szerint aquirált és annak felső szomszéd-ságában egymás mellett lévő már ő Kegyelmenél árulón lévő két darab szőlőcskét is, ha ugyan magáévá teszi, azokra is ő kegyelmét vigore praesentium mindennemű paraszti onusok alól eximálom, subportálom és omnimode libertalom, a mint már ezekrűl antecederter is magam pecsétém és subscriptióm alatt költ levelemmel affidáltam ő kegyelmeket, azt mostan is in omnibus clausulis, punctis et articulis, ratificálván és affirmálván. Hasonlóképen a mely két rendbeli ugyanazon mód szerint költ levelem által jószágimnak és annak jövedelmének administratiójábúl akárminémű javaimnak kezem forgásábúl és ezekhez járulható akármely dolgokbul emergálható kérdéseknek, számadásoknak, difficultásoknak és más akármi objectióknak és praetensioknak terhe alól praemissis ex respectibus et aliis etiam rationibus exemptussá, immunissá, et absolutussá tettem sokszor említett Gyöngyössy István Uramot, haeresit és successorit, azon leveleket is pro maiori et efficaciori futura earumdem cautela ezen fassióm erejével minden részeiben és cikkelyiben ratificálom és confirmálom, úgy hogy ő kegyelmeken ezek eránt se magamnak, se feleségemnek és gyermekimnek soha semmi keresetünk, akármi ok, és szín alatt sub poena indebita toties quoties medio competentis Judicis desummanda ne lehessen. Ezekhez adván azt is, hogy a mely réteket, földeket azon nevezett Gyöngyössy István Uram azon jószágombeli szegény emberektúl aquirált vagy aquirálna, ha szintén colonialis sessiókhoz való appertinentiák volnának is, csak ez eránt való vásárlásit is ő Kegyelmenek helyben hagyom, mindenekben ratificálom és confirmálom. Minthogy pedig jó lelkiismerettel recognoscálhatom, hogy in praescriptis ő Kegyelmehez Gyöngyössy István uramhoz mutatott jó akaratomnál, másképen is többre érdemes ő Kegyelme, feljebb declarált szolgálatira az többi között nevezetesen az elmúlt harmadik esztendőbeli keserves rabságomban hozzám contestált igaz devotiójára, szabadulásomra impendált szives szorgalmatoskodására s abban sok fáradsági által foganatos munkájára és azoknak méltó érdemére, de

arra is nézve, hogy ha számvételre kelne dolgom ő Kegyelmevel, *conventiojabeli* fizetésében is nem kevéssel maradnék ő Kegyelmének adóssa. Hogy annakokáért ez eránt se lehetne méltó panaszt érdemlő rövidsége, hanem ha in toto nem is, in parte venne valami contentumot ő kegyelme és pro praedecaratis etiam benemeritis experiálna valami gratitudomat, a már többször is említett házakon, portiókon, pusztákon és egyéb jókon lévő pénzhez per modum auctionis háromszáz forintot abscribálok ő Kegyelmének és praescriptusinak, úgy hogy a még azt is azon pénzzel együtt, ut praemissum est, simul et semel le nem teszszük én vagy praescriptusim, addig azon említett jókot ne tartozzanak remittálni, hanem szabadosan bírassák modo et conditione declaratis; úgy mindazonáltal, hogy ő Kegyelme nevezett conventionalis fizetésebeli restantiái végett lehető minden praetensióit le tegye és cassálja. In praemissis omnibus et singulis a szokott törvényes evictiónak terhét is országunk törvénye szerint magamra és praescriptusim vállalván, úgy hogy minden más impetitorok ellen is ugyan, de nevezet szerint feljebb is említett nagybányai Mészáros Gáspár és Geczi Márton successori ellen tartozunk ő Kegyelmeket én is és praescriptusim propriis curis et expensis a praenominált jóknak birodalmában megoltalmazni, melyet ha in quacunq. ratione nem cselekednénk, nem cselekedhetnénk, avagy cselekedni nem akarnánk, szabad legyen ő kegyelmeknek akár ingó, akár ingatlan javainkból iuxta libitum et beneplacitum suum csak egy szolgabíró által, vigore saltem praesentium, sine omni juris processu az már praespecificált jókra inscribált és adott pénznek, a mellett az épületek árának is egybe computálandó quantumáig és az expensákig, az melyeket tennének ő kegyelmek, azoknak rehabeálásában magoknak plenaria satisfactiót tétetni és azt mindaddig szabadosan birni, a még azon praenominált pénznek quantumáról plenarie simul et semel, ut praemissum est, nem contentáltatnak ő Kegyelmek, nekünk pedig ezek ellen ne használhassanak se a törvényes remediumok, contradictiók, prohibitiók, se más akármiképen kigondolható subterfugiumok és exceptiók etc. . . . Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum feria sexta proxima post Dominicam duodecimam Sanctissimae et Individuae Trinitatis. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo octuagesimo quarto.

(Jászói Convent Itára Prot. antiq. f. 46.)

IX.

Kivonatok a Krasznahorka-várallyai r. kath. anyakönyvből (Liber Baptilatorum, copulatorum et mortuorum), mely 1686. október 6-ik napjával kezdődik.

1686.

Die 5. novembris (1686) baptisavi infantem Várallyiensem nomine *Sigismundum*. Hujus parentes sunt P. D. Stephanus Gyöngyössy et Juditha Görgei. Patrini: Stephanus Gánody et Elisabetha Gál.

1688.

Die 25. aprilis baptisavi infantem Várallyensem nomine *Georgium*. Parentes: Dnus Gyöngyössy, Judith Görgey. Patrini: Georgius Major Taisz, Barbara Zabreczky.

1691.

Die 12. Maji sepulta est generosa Dna Judith Görgey, Generosi Dni Stephani Gyöngyössy consors charissima. Annorum 36.

1697.

Die 25. aprilis conjunxi Generosum. D. Ladislaum Etre cum Rosalia Gyöngyössy, praesentibus G. D. Paulo Balog et multis aliis.

X. 1693. nov. 1.

A szepesi káptalan jelenti, hogy herczeg Eszterházy Pál nádor adománylevele alapján Gyöngyösi István alispánt a Kubinyiaknak nyustyai, klenóczi, tiszolczi, várgedei és polomi birtokaiba 1693. június 8-án beiktatván, az érdekeltek ellentmondtak.

Celsissimo Sacri Romani Imperii Principi ac Dno Paulo Esterasi de Galantha Comiti Perpetuo in Frakno Palatino Regni Hungariae, Judici Cumanorum, Aurei Velleris Equiti, Comitatum Soproniensis, Pest, Pilis, et Soldt Supremo Comiti, Sacrmi Principis ac Dni Dni Leopoldi Dei gratia electi Romanorum Imperatoris semper Augusti, ac Germaniae, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae etc. Regis, Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae etc. Intimo Consiliario, Camerario, Partium Regni Hungariae Transdanubianarum et Confiniorum Antimontanorum Supremo Generali, ac per dictum Regnum Hungariae Locumtenenti Dno Dno Clementissimo Capitulum Ecclesiae Scepusiensis Orationem suarum in Domino devotarum humillima suffragia. Nosse dignetur Celsitudo Vestra, Nos litteras ejusdem Introductorias et Statutorias pro parte et ad instantiam Generosi Dni Stephani Gyöngyössy Vice Comitis Comitatus Gömöriensis in charta Regali clause confectas et emanatas, sigilloque ejusdem Celsitudinis Vrae judiciali Authentico in superiori earundem margine ab extra rubra cera sub inpresso communitas, ac Nobis praeceptorie sonantes et directas honore ac reverentia, quibus decuit recepisse in haec verba. Paulus Dei Gratia Sacri Romani Imperii Princeps, Esterhasi de Galantha, Comes Perpetuus in Fraknó, Regni Hungariae Palatinus, Judex Cumanorum, Aurei velleris Eques, Comitatum Soproniensis, Pest, Pilis, et Soldt Supremus Comes, Sacratissimi Principis ac Dni Dni Leopoldi Dei gratia electi Romanorum Imperatoris semper Augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae etc. Regis, Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae etc. Intimus Consiliarius, Camerarius, Partium Regni Hungariae transdanubianarum et Confiniorum Antimontanorum Supremus Generalis ac per dictum Regnum Hungariae locum tenens. Amicis suis honorabilibus, Capitulo Ecclesiae Scepusiensis Salutem et amicitiam paratam cum honore. Cum nos tum ad nonnullorum instantem supplicatio-

nem apud nos propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate fideliumque servitorum meritis Egregii Stephani Gyöngyössi Vice Comitatus Gömöriensis, quae ipse sacrae imprimis Regni Hungariae Coronae, ac deinde praefatae quoque Sacrae Caesareae Regiaeque Matti Dno Domino nostro Clementissimo pro locorum et temporum varietate atque occasionum exigentia fideliter et constanter exhibuit; et impendit, ac in posterum quoque pari fidelitatis et constantiae fervore se exhibiturum et impensurum pollicetur. Universa et quaelibet Egregiorum Georgy et Joannis Kubiny nec non Nobilium Dominarum Mariae, filiae Egregii olim Stephani Kubiny consortis dicti Georgi Kubiny; necnon Sophiae, similiter Kubiny, primum quidem Sigismundi condami filii antelati olim Stephani Kubiny, jam autem mentionati Joannis Kubiny Conthoralis Bona mobilia et immobilia signanter autem Curiam Nobilitarem in Nyustya, nec non Portiones Possessionarias in eadem Nyustya Klenócz, et Tiszócz in Hontensi; praeterea in Vargede ac Polom possessionibus sic dictis et in Gömöriensi Comitatus existentiam habitis, quae numerum triginta duarum sessionum colonialium non excederent, et alias praefatorum Georgii, Joannis, Mariae et Sophiae omnino Kubiny praefuisse, sed ex eo, quid iidem Divino pariter et humano timore postposito spreisque Patriae legibus et Sacrorum Canonum institutionibus, quae connubia intra quartum Consanguinitatis gradum vetarent, mentionati Georgius quidem Kubiny cum antelata Maria, et Joannes Kubiny cum praerepetita Sophia omnino Kubiny intra quartum consanguinitatis gradum sibi sanguine junctis matrimonia inire vetiti non fuissent, — ac in praesens etiam incestuose conviverent, notam perpetuae infidelitatis amissionemque Capitum et universorum Bonorum suorum juxta Leges et Decreta Regni Hungariae incurrisse dignoscerentur, ad Sacram imprimis Regni Hungariae Coronam, consequenterque Collationem Regiam aut Nostram Palatinalem, juxta antiquam Regni Hungariae consuetudinem, ac legem rite et legitime devolutae esse perhibentur et redacta; Totum item et omne jus Regium, si quod praefata Sacra Caesarea Regiaeque Mattas in praefatis annotatorum notiorum Bonis mobilibus et immobilibus, praespecificatisque Curia nobilitari in Nyustya, Portionibusque possessionariis in eadem Nyustya ac Klenocz, et Tiszocz in fato Hontensi nec non Vár Gede et Polom Possessionibus sic dictis et in praescripto Gömöriensi Comitatus existentiam habitis, etiam aliter qualitercunque haberet, aut eodem et eadem, suam ex quibuscunque Causis, viis, modis et rationibus concernerent Mattem, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, campis, pascuis, foenetis, foenilibus, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinetis, vinearumque Promonthoriis, aquis, pluviis, piscinis, piscaturis, pisciumve clausuris, et aquarum decursibus, molendinis, et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad eadem et easdem de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus praemissis sic ut praefertur, stantibus seque habentibus, memorato Stephano Gyöngyössi, ipsiusque hae-

redibus et posteritatibus utriusque sexus universis, si et in quantum ad aliquam Ecclesiam Dei, aut suae Mattis non pertinerent, autoritate Nostra Palatinali et locumtenentiali, qua pleno jure fungimur virtute aliarum litterarum nostrarum donationalium super inde emanatarum, omni eo jure, quo ad praenominatos Notorios pertinerent, salvo tamen jure alieno dederimus, donaverimus et contulerimus, velimusque Eundem in dominium annotatorum Bonorum mobilium et immobilium praespecificatarumque Curiae Nobilitaris ac Portionum Possessionariarum in dictis Possessionibus et Comitatus existentiam habitis dictique juris Regii in iisdem habiti per nostrum palatinalem et vestrum Capitularem Homines legitime introduci, eodemque easdem et idem Eidem, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis statui facere, Lege Regni admittente. Super quo amicitiam Vestram harum serie hortamur, et nihilominus, Autoritate Nostra Palatinali et Locumtenentiali, qua pleno jure fungimur Vobis committimus et mandamus, quatenus acceptis Praesentibus vestrum mittatis hominem vestro pro testimonio fidedignum quo praesente Egregii et Nobiles Wolfgangus Janoki vel Stephanus Kós aut Andreas Török, sive Franciscus Palagi aliis absentibus Homo noster Palatinalis per nos ad id specialiter exmissus ad facies praedictorum Bonorum, Vicinis et Commentaneis inibi legitime convocatis et praesentibus accedendo, introducat memoratum Stephanum Gyöngyössy in dominium annotatorum Bonorum mobilium et immobilium, praespecificatarumque Curiae Nobilitaris, in Nyustya, Portionumque Possessionariarum in eadem Nyustya, ac Klenócs et Tiszoc in fato Hontensi, nec non Várgede et Polom Possessionibus sic dictis et praescripto Gömöriensi Comitatus existentiam habitis dictique juris Regii in iisdem habiti, statuatque easdem, easdem et idem eidem ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis praefatae Donationis Nostrae dictique juris Regii titulis ipsis incumbentibus, omni eo jure, quo ad praenominatos Notorios pertinerent, possidenda. Si non fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint evocet, eosdem dictum Testimonium vestrum contra annotatum Stephanum Gyöngyössy ad decimam quintam diem, a die ejusmodi Contradictionis computanda in Curiam Regiam, nostram scilicet in praesentiam comparituros, et intentionem contradictionis ipsorum reddituros efficacem. Et post haec super hujusmodi Statutionis, et Introductionis serie simul cum contradictorum et evocatorum siqui fuerint, vicinorumque, et commetaneorum qui praemissae statutioni inter erunt nominibus terminoque assignato ut fuerit expediendum nobis suo modo fideliter rescribatis. Secus non facturi. Datum in Archiducali civitate Vienna Austriae die vigesima mensis Novembris. Anno Dni millesimo sexcentesimo nonagesimo secundo. Nos itaque praemissis Commissionibus et Mandatis praetitulatae Celsitudinis Vestrae in omnibus uti semper tenemur humillime obedire et obtemperare volentes una cum praefato Egregio Andrea Török, Homine Palatinali per Celsitudinem Vestram ad id specialiter exmisso, ac inter alios Homines Palatinales in praescriptis litteris Introductoriiis et Statutoriis nominatim conscriptos specificato unum e medio nostri nempe Adm. Reverendum Dominum Martinum Pongrácz socium Fratrem et concano-

nicum nostrum nostro pro Testimonio fide dignum ad praementionatam introductionem et statutionem suo modo rite et legitime peragendam, nobisque exinde fideliter referendam duxeramus esse transmittendum. Qui tandem ab inde in simul una ad nos reversi, nobis sub juramento in Generali Regni Decreto super inde contento, uniformiter et fideliter retulerunt isto modo. Quomodo praefatus Andreas Török Homo Celsitudinis Vestrae Palatinalis, et annotatus Adm. Reverendus Dominus Martinus Pongrácz Testimonium nostrum Capitulare anno currenti millesimo sexcentesimo nonagesimo tertio die vero octavo praeterlapsi mensis Junii in Possessione Nyustya, in Comitatu Hontensi habita, penes Gratosam Celsitudinis Vestrae Collationem et donationem, supra fatum Generosum Dominum Stephanum Gyöngyössy Vice Comitem Inclyti Comitatus Gömöriensis in Bona Egregiorum et Nobilium Georgy Kubiny et Mariae similiter Kubiny, Conthoralis ejusdem nec non Joannis pariter Kubiny consortisque illius Sophiae itidem Kubiny, in praedicta Nyustya et Klenocz Possessionibus Oppidoque Tiszolcz in mentionata Comitatu Hontensi habitis, existentia, hincque praenotatis litteris Donationalibus uberius specificata, statuerunt et introduxerunt. Cui ipsorum statutioni praedicti quidem Georgius et Joannes cum antefata Maria Kubiny propriis suis in personis, mentionata vero Sophia Kubiny per certum suum hominem Matthiam Vatra vocatum contradixerunt, quod eosdem et eisdem tanquam Contradictores ad Curiam Regiam, Palatinalem scilicet Celsitudinis Vestrae in praesentiam, juxta contenta praescripti Introductorii et Statutorii mandati evocarunt praeviae contradictionis ipsorum intra terminum quindenae rationem reddituros efficacem praesentibus, et ad id convocatis vicinis et commetaneis Egregys et Nobilibus Ferdinando Hugo in antefato Oppido Tiszolcz, Stephano Dubovay, Blasio Marotinszky, in Roma brezo, Nicolao item Viczian, Michaëleque Kukecz, in antelata Nyustya, possessionibus degentibus. Ex eadem praeterea Nyustya, Providis Gregorio Migala, Francisci Galambos et Petro Varga, Adami Kubiny de Nagy-Olaszi Generosorum Dominorum ex Hachava item judice Christophoro Paulikovich. Ladislai Borssany Andrea Orgorany, Casparis Szunyog Spectabilium et Magnificorum: Ex Fűrész deinde judice Joanne Hulikovich, Generosi Dni Francisci Ferentzy, ac Michaële Petrovich Generosae et Magnificae Dominae Catharinae Ujfalusy Relictae Spectabilis ac Magnifici condam Dni Emerici Révay ex suprafata Klenocz Joanne Tkács praenominati Adami Kubiny, Thomaque Bartovech nobilis Dnae Susannae Zmeskal, Generosi condam Dni Casparis Kubiny de praedicta Nagy-Olaszy: ex Likér autem, Blasio Kudla et Thoma Kostyalovech, Generosae Dnae Elisabethae Fekete de Ivány, Generosi Dni Adami Vay de Vaya conthoralis: ex Rimabrezo vero, Blasio Varga et Georgio Kovács Spectabilis ac Magnifici Dni Alexandri Vécheý: ex Rimabánya, denique judice Laurentio Hazik, Ladislai Bossany et Joannae Paulovech Francisci Ferentzy supra nominatorum: ex mentionato insuper Oppido Tiszolcz, judice Joanne Daromnik et Philippo Kriska supra fatae Dnae viduae Révayanae subditis die vero decima ejusdem Mensis et Anni in coetera Bona, in Comitatu Gömöriensi existentia, in praefatisque Donationalibus uberius specificata, et quidem in

possessione Var Gede: praesentibus itidem et ad id Convocatis Egregiis, et Nobilibus Matthia Kubiny in eadem Var-Gede Melchiore Vincze Andrea et Stephano Kassa in Kisfalud, Andreae et Stephano Michay in Baloghfalva: Providis item et Agilibus, Stephano Dossa, et Petro Szabó Egregiorum Dominorum Casparis Csemniczky et Andreae Appalin in praedicta Baloghfalva. Joanne praeterea Gacsó, et Matthia Szabó Illustrissimae Domus Rakoczianae in Feled: Stephano vero Kovács et Jóanne Nagy egregii Dni Joannis Borbély in Pálfalva: Joanne autem Bodi, et Stephano Kös Generosorum Dominorum, Stephani Koós et Gabrielis Görgey subditis in Janosy Possessionibus: Egregio denique ac Circumspecto Joanne Borbély in Oppido Rima-Szombath degentibus indeque ad id exmissis et deputatis: ubi etiam in possessione Var-Gede Ollya supra fatus Matthias Vathra nominibus et in personis superius denotatorum Dominorum Georgy et Joannis Kubiny filiorum condam Michaëlis Kubiny Senioris pro nunc servus eorundem praementionatis Statutoriis et Donationalibus Celsitudinis Vestrae, ad instantiam saepe fati Dni Stephani Gyöngyössy emanatis; Michaël vero Ujlaky nomine, et in persona sua ac egregii Ladislai Feérpataky, tam huic quam priori Nyustensi Palatinalis et nostri hominum Statutioni contradixerunt. Ob quam eorum contradictionem eosdem iterum ad Curiam Regiam, Celsitudinis scilicet Vestrae in praesentiam ejusdem quoque contradictionis ipsorum rationem reddituros modo praevio evocarunt. Seriem itaque hujusmodi Introductionis et Statutionis simul cum Contradictorum, et evocatorum, vicinorumque et commaetaneorum, qui praemissae Statutioni intererant nominibus, terminoque assignato ut est expedita, Celsitudini Vestrae suo modo et fideliter praescripsimus. Datum ipsa Dominica nona sanctissimae, et individuae Trinitatis. Anno Domini millesimo sexcentesimo nonagesimo tertio introscripto.

(A szeptesi káptalan levéltárából.)

XI. 1693. július 22.

A szeptesi káptalan hitelesen átírja Gyöngyössy István Gömör-megyei alispánnak Rozsnyón 1693. július 22-én kelt egyezség levelet, melynek tartalma szerint Gyöngyössy a Kubinyiak nyustyai, klenóczi stb. birtokaikra kapott nádori adománylevélbe foglalt jogáról tett költégeinek megtérítése mellett lemondott.

Nos Capitulum Ecclesiae Scepusiensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod Generosus Dnus Stephanus Gyöngyössy Incltyi Cottus Gömöriensis Vice-Comes die vigesima secunda labentis mensis Julii Anni currentis infrascripti in oppido Rosnyobánya coram Admodum Reverendis Dnis Martino Pongrácz et Joanne Petro Martinovszky Confratribus et testimoniis Nostris per nos ad amicabilem instantiam ejusdem Dni Stephani Gyöngyössy (siquidem ob rationabiles causas suas, nostri vel alterius loci credibilis, Personaeque authenticae, in praesentiam ire nequivisset) ad id exmissis personaliter, matura prius et exacta intra se animi sui deliberatione praehabita, sponte et libere vivaque vocis suae oraculo, ac porrecta insuper hungarico

idiomate conscripta signatura, ratione bonorum Georgii et Joannis Kubinyi propter commissum per eosdem incestum a se, a Sua Celsitudine Palatinali impetratorum benevole cum iisdem Generosis Dnis Georgio et Joanne Kubinyi coram attactis Testimoniis nostris fidedignis dicto quidem Georgio Kubinyi, personaliter, Joanne autem medio Patris sui, siquidem ob adversam suam valetudinem personaliter coram iisdem comparere nequivisset, taliter convenerit, amicabilemque compositionem iniverit, uti sequitur: Én Gyöngyössy István Nemes Gömör Vármegyének Vice Ispánya adom tutára mindeneknek, az kiknek illik ez levelemnek rendében, hogy Nemzetes Vitézlő Kubinyi György és János uraimok jószágok iránt, melyeket Méltóságos Palatinus Urunk eő herczegségétől, propter commissum incestum in Donationalibus Palatinalibus uberius expressatum obtineáltam és inpetraltam vala, meghtekintvén az eő Kegyelmekek sok rendbeli esedezéseket és kéréseket, eő kegyelmekkel conveniáltam és megegyeztem felvén azokért és mindenemü praetensioimért s addig való költségemért két száz és husz magyar forintokat, caedalván és transferalván eő kegyelmeikre és utriusque sexus maradékokra mindenemü jussomat, mely volt és lehetett volna azon jókban, becsületes Nemes szepessi káptolomból exmittált aláb megirt személyek előtt. Actum Rosnyobánya die vigesima secunda Julii Anno Millesimo sexcentesimo monagesimo tertio. Coram me Martino Pongrácz C. S. Mpria. Coram me Joanne Petro Martinovszky Canonico Scepusiensi Mpria. Super hujusmodi (—?) praelibatarum amborum partium modo praevio coram antelatis testimoniis Nostris fidedignis facta et (—?) fassione seu Accorda et amicabile compositione praesentes litteras Nostras relatorias ad fidedignam et uniformem antelatorum testimoniorum Nostrorum relationem sub puritate suarum Conscientiarum coram Nobis factam, sub sigillo Nostro Capitulari usitato, et authentico jurium earumdem partium futura pro cautela extradandas esse duximus et concedendas, prouti damus et concedimus ipso pariter facto. Datum feria quinta proxima ante Festum s. Jacobi Apostoli. Anno Domini Millesimo sexcentesimo Nonagesimo tertio suprascripto.

(A szepessi káptalan levéltárából.)

XII. 1693. nov. 7.

A jászói Convent előtt Máriássy rokonai és érdektársai nevében is ellentmond Gyöngyösi István beiktatásának a berzétei, rudnói, körösi, geczeli, berdárkai stb. birtokokba nádori adomány alapján való beiktatásának.

Nos Conventus Ecclesiae Beati Joannis Baptistae de Jászov. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod egregius Paulus Filius egregii condam Ladislai Máriássy de Markusfalva, nostram personaliter veniens in praesentiam, suo proprio et qua generosi domini Alexandri Máriássy de dicta Markusfalva fratris natu majoris et directoris familiae Mariássianae, caeterorumque fratrum ejusdem familiae legitimus plenipotentarius eorundem nominibus et in personis per modum et formam solennis protestationis, inhibitionis, con-

tradictionis, reclamationis Nobis significavit et detexit in hunc modum. Qualiter idem protestans et praescriptus Director ac reliqui fratres familiae praenotatae Máriassianae certo intellexissent et revera percepissent, quod egregius dominus Stephanus Gyöngyössy virtute certae cujusdam donationis celsissimi sacri Romani Imperii Principis ac domini domini Pauli Esterházy de Galantha Regni Hungariae Palatini, et literarum ejusdem Celsitudinis introductoriarum et statutoriarum Nobis praeceptorie sonantium, medio palatinalis et conventualis nostri hominum in certis bonis et juribus possessionariis Berzéte, Rudnó, Kőrös, Gezel, Berdárka, Felső-Sajó, ac in oppido Csetnek et Dobsina in Comitatu Gömöriensi existentibus et habitis, alias generosi condam Georgii et haeredum ac successorum condam Ladislai et Francisci Máriássy de dicta Markusfalva proprietariis bonis, via vero successionis suprafatorum protestantium Directorem ac reliquos fratres ejusdem Familiae Máriassianae indubitato jure concernentibus, ad praesens vero apud certum hypothecarium jure redemptibili haerentibus, nescitur quo ex fundamento sese introduci et statui curasset. Ne itaque in praemissarum donationalium impetratione et portionum possessionariarum praedictarum bonorum statutionem protestantes quoquo modo consentire videantur, ideo suprafatus Paulus Máriássy tam suo proprio, quam suprafati nominati fratris sui natu majoris, Directoris nempe familiae Máriassianae uti et reliquorum fratrum ejusdem familiae nominibus et in personis eidem donationi, introductioni item et statuti solenniter contradicit et reclamatur, impetratorem ab appropriatione et usurpatione eorundem bonorum, nos vero ab extradatione literarum nostrarum testimonialium (in quantum juri proprietario suo, suprafati Directoris et reliquorum fratrum familiae Máriassianae praepredicaret) inhihet et prohibet, quemadmodum protestatus est contradicendo et contradixit inhihendo et prohibendo coram Nobis palam publice et manifeste. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum feria sexta post festum Omnium Sanctorum. Anno Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo tertio.

(Jászói Convent Itára Protoc. Antiq. folio 51.)

XIII. 1694 Martius 16.

A szepessy káptalan előtt Máriássy Miklós tillakozik azon királyi adomány ellen, melynek tartalma szerint Gyöngyössy István és Máriássy családot illető Berzéte, Kőrös, Rudna és Csetneki birtokokra eszközölt és kapott.

Nos Capitulum Ecclesiae Scepusiensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod Generosus Dnus Nicolaus Mariassy de Markusfalva, alias tamquam lineae suae major natu Frater, coram Nobis personaliter constitutus per modum solennis protestationis, contradictionis et reclamationis nobis detexerit, et significaverit in hunc modum. Qualiter idem protestans certo et revera intellexisset, superioribus hisce temporibus Egregium Stephanum Gyöngyössy Incltyti Comitatus Gömöriensis Praedecessorem (?) Vice Comitem certas

tres portiones possessionarias bonorum Mariassianorum praefatum protestantem, ac cointeressatos suos bono jure concernentium ac respicientium a Sua Matte Sacratissima (uti informaretur) ad importunam, uti credi par est, instantiam et informationem suam, modis et formis sibi melius cognitis, impetrasse et obtinuisse, vel ne fors virtute talismodi Donationis statutionem etiam sui in bona praetense modo impetrata peragi procurasse: et signanter quidem unam portionem Egregii condam Ladislai Mariássy, in possessionibus Berzété, Kőrös et Rudna in praescito Comitatu Gömöriensi existentium habitis situatam, quam videlicet idem Ladislaus Máriássy, prouti a latere praefatus protestans inaudire potuisset, annis retroactis in certa quadam summa Egregio olim Josepho Nyíró (nulla eatenus erga lineam Mariassianam Articulari admonitione praehabita sed nec intercedente in praemissis urgenti rationabilique necessitate) impignoraverat, et obligaverat; secundam vero portionem Egregii itidem Francisci condam Máriássy praementionati protestantis Genitoris pari passu in bonis Csetnekiensibus ac possessione Rudna dicti Comitatus existentem aequae dicto Josepho Nyíró in certa summa uti informaretur obligatam: Tertiam autem portionem Stephani condam Máriássy itidem in praerepetitis possessionibus Berzete, Kőrös et Rudna dicti comitatus situatam. Quas quidem possessiones praedeclaratus Stephanus Gyöngyössi, duas utpote praecedentes praetextu praetensi cujuspiam defectu seminis dicti Josephi Nyíró, tamquam uti praemissum est, hypothecarii: tertiam vero, uti per eundem praetenderetur, praetextu praetensi cujuspiam Criminis notae infidelitatis, in manifestum et evidens praejudicium juris protestantis ac reliquorum cointeressatorum ejusdem impetrasset ac pro se acquisivisset, quo ex capite praementionatus protestans juribus suis in tempore prosecutum iri cupiens, praemissae praejudiciosae ejusdem impetrationi, ac per consequens (debita tamen ac subditali homagialis fidelitatis suae subjectione, ac reverentia praemissis) Suae Majestatis Sacratissimae Regiae Collationi ac Regio Consensui, Indultu legum Regni solemniter contradicit, contradicendo protestatur protestando, tam Collationi Regiae, quam et impetrationi, ac ne fors subsecutae Statutioni ejusdem reclamat; palam publice et manifeste coram Nobis. Harum Nostrarum vigore ut testimonio literarum mediante. Datum feria secunda proxima post Dominicam Oculi Anno Dni Millesimo sexcentesimo nonagesimo quarto.

(Szepesi káptalan ltárból.)

XIV. 1695. október 17.

Gyöngyösi István és a választott bírák véleménye, hogy az Andrassy familia osztályos ügyében a Henczkó nevű helység megosztásánál felmerült nehézségek eligazítását az örökösök magok között el fogják intézni.

Mi alól írott Személyek recognoscáljuk medio praesentium . . . . . hogy a midőn az elmúlt juliusban az Tekintetes és Nagyságos Andrassy Familia az osztály dolgában együtt munkálkodott vala convocatus Uraimék-

kal, akkor előhozódott és proponáltatott volt az is, hogy a Tótvölgyi némely faluknak, signanter pedig Henczkónak is oly igen szűk határa legyen, a mely mellett lehetetlen leszen subsistálniok, ha per divisionem külön-külön uraság alá jutván, nem accomodáltatnak, vagy ipso divisionis actu, avagy az osztály után atyafiságosan az olyan defectusok és inaequalitások. De az urak ő Nagyságok magok megegyeztenek abban és compromittáltak akkor, hogy azon defectust, etiamsi non inseratur literis divisionalibus, — eligazítják magok ő Nagyságok; s arra nézve superse-deáltak pro lucrando tempore convocatus Uraimék is azon inaequalitásoknak vizsgalásitúl, hagyván azoknak eligazításukat magokra az Urakra, hanem continuálták ő kegyelmek az osztályhoz való más dolgokat. Ezeknek így létüket recognoscalkjuk bona fide és attestáljuk per praesentes. Sub arce Krasznahorka die 17. Octobris Anno 1695.

Gyöngyösi István s. k. (p. h.)

(Eredetije a gróf Andrássyak krasznahorkai levéltárában.)

XV. 1696. május 19.

A szepesi káptalan Máriássy Gábor, hogy miután Gyöngyössi István ellen indított perét kívánsága szerint nem folytathatja, azt megszüntetni kívánja, mivel pedig a megszüntetés bejelentésére a távollás miatt személyesen meg nem jelenhetik, meghatalmazottjának vallja Jelenik András Gömör vármegye alispánját, hogy az a pert annak módja szerint szüntesse meg.

Nos Capitulum Ecclesiae Scepusiensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis Quod Generosus Dnus Gabriel Máriássy de Marcus coram Nobis personaliter constitutus, matura prius, et exacta intra se animi sui deliberatione praehabita, sponte et libere, vivaque vocis suae oraculo fassus est, et retulit coram nobis hunc in modum. Quomodo idem Dnus Fatens his non ita pridem evolutis temporibus contra et adversus Generosum Dnum Stephanum Gyöngyössi penes benignissimum Suae Sacrae caesariae Regiaeque Mattis Mandatum certam quamdam movisset, et suscitasset causam. Quia vero causa in eadem progressum suum idem fatens secundum intentionem suam continuare nequiret, quin potius plurimis fatigiis et inanibus expensis involveretur. Ideo deponendam esse iudcavit. Ac proinde, si quidem personaliter, ob loci distantiam, et viarum discrimina eam deponere non posset, maximam spem et fiduciam locatam habens in Generoso Dno Andrea Jelenik Vice Comite inclyti Comitatus Gömoriensis, Eumdem in suum verum, legitimum, et indubitatum plenipotentiarium elegisset, praefecisset, constituisset, et ordinasset, dictamque causam nomine suo, illi deponendam commisisset: prouti elegit, praefecit, constituit et ordinavit, praerepetitamque causam ipsi deponendam commisit, palam publice, et manifeste coram Nobis. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Sabbato proximo ante Dominicam Cantate. Anno Dni 1696.

(Szepesi kápt. Itárában.)

NAGY IVÁN.

KAZINCZY FERENCZ EGY KIADATLAN LEVELE.

A legújabb időkhöz azt hittük, hogy Kazinczynak gyermek- és ifjúkori levelezéséből — egész addig, míg Gessnernek írt, tehát 23 éves koráig — csak három levél maradt ránk. Nevezetesen: 1. az 1763. febr. 16. Ér-Semlyénben a nagyszülői házban kelt — alkalmasint nem önállóan készített¹ szüleinek szánt levele; 2. a valószínűleg 1769 tavaszán — a mikor tehát Kazinczy 9 éves elmúlt lehetett — a félévi vizsgálat letétele után hihetőleg Késmárkról atyjához intézett néhány sornyi *latin* levele,² s végül az 1776. febr. 16-án S.-Patakon kelt ajánló levél, melyben *Amerikai Podoc-és Kazimir-ját* özvegy édesanyjának följánlja. Ez utolsó levélről kezdve 1782. okt. 19-éig — a mikor ugyanis Gessnernek írt, s evvel férfikora kiterjedt levelezését megkezdte — nem volt adatunk levélírói tevékenységéhez. Kazinczy természetéből következtethettük ugyan s a Gessnerhez intézett levelének, szintűgy az alább közlendőnek egyes helyeiből biztosan tudtuk is, hogy 1782-ig is elég kiterjedt levelezése volt,³ de mindebből nem jutott reánk semmi.

A múlt év folyamán azonban Nagy Márton, szalontai főszolgabíró úr közölt a helybeli *Szabadság* tárczájában egy *1782. júl. 4. A. Regmeczen* kelt levelet Kazinczytól. Minthogy nevezett lap — mint helyi érdekű nagyon természetesen: — csak kevéssé elterjedt, úgy hogy a benne közölt becses ereklyéről az irodalomtörténet nagy kárára csak vajmi kevesen, a hivatott érdeklődők meg tán éppen nem vehetnének tudomást, minthogy továbbá az említett levél fölötte jellemző Kazinczynak akkoriban befejeződő fiatalkorára: némileg erkölcsi kötelességet vélek teljesíthetni, midőn azt itt, a legilletékesebb helyen újra közreadom.

A levél »historicum«-ából eligazodhatás kedvéért csak a következőket akarom még előre bocsátani. A »tiszteletes úr,« a kinek a levél szól, a biharmegyei Hegyköz-Szent-Imre lelkésze; Kazinczy egyik tisztelője: *Szánthó János*. A levél »provenientia«-jára vonatkozólag megjegyzem, hogy jelenleg Böszörményi Lajos, szalontai lelkész tulajdona. Ez irodalmi ereklyéből megtudjuk, hogy Kazinczy az időtájt Rousseau-ként érezte *nem közönséges emberi voltát*. Megtudjuk továbbá, hogy ez időben már nem Vergilius és Theokritos, hanem helyettök az édeskés Gessner

¹ Hiszen Kazinczy akkor még alig múlt 3 éves.

² *Korábról* azért nem lehet a levél, melyet Toldy: *Kaz.-és kora cz. művében* idéz, mert korábban még nem tudott Kaz. latinul, a későbbi keltezés ellen pedig a levél kezdetleges latinsága szól.

³ Így nagyon valószínű, hogy akkoriban a náményi ref. lelkésszel: Szatthmáryval, Szilágyi szuperintendenssel, a berni Törökkel, a pozsonyi Magy. Hírmondó szerkesztőjével: Ráth Mátyással, sőt a Szigwart híres szerzőjével: Milllerrel is levelezett.

és az érzelgős Miller az irodalmi bálványai. De legmeglepőbb a benne megnyilatkozó nagyon is önérzetes hang, mely szerint »nemes kevélységgel néz azon boldog órák eleibe: midőn Hazájának, sőt az egész emberi Nemzetnek díszé lesz.«

De hadd beszéljen a levél magáért.

- Tiszteletes uram, nekem minden színesség nélkül tiszteltetett
Kedves Barátom!

Egy nem igen régen meg-hóltt Frantzia író, életének leírásában ezt mondja maga felől: »Én esmérem a szívemet, esmérem pedig az embereket is. Nem vagyok olyan mint a' kiket láttam; bátorodom hinni, hogy épen nem olyan vagyok mint egy azok közül a kik élnek; de azért nem vagyok jobb, — nem vagyok rosszabb — tsak hogy épen egyéb vagyok. Jól tette-é a Természet, vagy nem? hogy azt a Modellt, azt a' formát, a' melybe öntött engemet, el-törte, akkor ítéltesen meg, minekutánna ezen írásom el-olvastatik.« — Ezen sorait olvasván egykor Rousseunak, le-tettem a' kezemből a' könyvet, és elmélkedtem sorsomon. Tapasztaltam azt, hogy a' Természet engemet nem a közönséges Modellbe öntött; de azt is tapasztaltam, hogy azt a' Modellt, a' melybe öntettem, se nem egyedül az én számomra készítette, se belé lett öntésem után mindjárt el nem törte. Hogy Sonderling nem vagyok, azt tapasztaltam; de azért nevemet még sem irtam a közönséges emberek catalogusába. Ezzel se nem gyalázom, se nem dicsérem magamat, tsak azt mondom, a' mi felől annyiszor meg-győztettem. Leg-főbb gyönyörűségemet a' barátságban találok. De ritka embernek tette, mert nékem ritka ember tettzik. Azok, a' kik nékem tetszenek a' kiknek szereteteket meg-nyerni kívánom, a' szeretetnek, a' Barátságának leg-forróbb tüzevel szeretnek. Soha Barát Barátot jobban nem szeretett, mint én; és ugyan ezen okból kívánom, hogy minden színesség nélkül forróan és állandóul szerettessem. Olly szerencsés, olly boldog vagyok, hogy ezt majd mindenkor el is nyerem. — Ezekkel való társalkodásban felejttem el azokat a' nyomoruságos óráimat, melyek gyakran utálatossá teszik előttem az életet; ezeknek az Ölelgetések közt nevetem azokat a kigyókat, a' kik mardosni akarnak. Bizvást marhatnak, nem fogom érezni mérgeket; mert belsőb Barátim, kiknek számok közé számlálom imé Tiszteletes Uramat is, szeretnek.

Egy ártatlansága felől tökéletesen meggyőztetett Nemes szívnek meg-nyugtatóására mindenkor elég a' maga Virtusának meg-gondolása: ezt a nyilatkat tompító paist viselvén mejjén, katzagni fogja azoknak esztelenségét, a' kik nádból csinált nyilaikat szívének szegeznek. Nem a' ditséret ösztönözi Őtet fel-vett munkájának folytatására, hanem az a' szív, mely neki tulajdon javallását igéri.

Érzem én is ennek a nemes tűznek a szikrátskáit már, még gyenge és erőtlen mejjemben: azt szenttül állítván, hogy nem a dicséret elnyerése után való törekedés indított munkám fel-vállalására — — —

Olvastam Gesznert, kinek az Írásai Nemes Lelket, szín nélkül való

Virtust, ártatlan és a' méznél édesebb tiszta szerelmet illatoznak. — Olvastam mondom Geszner, 's Ő vontt el azoktól a' veszedelmektől, mellyekre védelmére elégtelen Ifjuságunk rohan; Ő képzelte szívemet mely édes tanításait ki-mondhatatlan készséggel szopta. Hozzá fogtam fordításához, hogy bennem vérré váljon; kevés idő mulva örvendezve tapasztaltam, hogy már írásának módját is magamévá kezdettem tenni. Olvastam annakutánna Siegwartot, ez töllem szint olyan kedvességet nyertt mint Geszner. — Hányszor hullattak szemeim el-gyengülésemben olyan édes tseppeket írásodra áldott Miller! mellyeken az engemet sirni látó angyalok örömkben talán magok is sirásra fakadtak! Ez a' két darab az kedves Barátom! a' mellynek szívem ártatlanságát, tiszta és naponként nevedő erköltseimet, és így mind világi, mind mennyei boldogságomat köszönhetem.

Nemes kevélységgel nézek azon boldog órák eleibe, midőn (erköltseim mély gyökeret vervén szívemben) Hazámnak, sőt az egész emberi Nemzetnek dísze lések. — Lészek mondom, ha azt magamon kívül más nem fogja is érezni, erköltseim, nevedő talentumotskám, az Isteni Gondviselésbe vetett állhatatos bizodalom, és a' Ti érettem az Egekre botsátandó könyörgéstek Kedves Barátim! reménységet nyujtanak, hogy a' lések.

Hogy a' Magyar Hirmondóval ki predikáltattam, még véghez nem vitt munkám által érdemlendő ditséretemet, fognak tudom gyermeki kevélységgel vádolni. Azt mondhatom akaratom ellen esett. Nem kívántam én egyebet, hanem tsak azt, hogy szándékom és nevem tétetessen fel, hogy azon fordításokból való örömet el ne kapja valaki előllem. — Még Gesznernek nem irtam; elébb felőlle Török uram által akarok tudósítatni: de már levelemből esmér Miller.

Ez légyen egyedül jutalma munkámnak, ez a' mit már tiszteletes Uramban el-értem, hogy olyanok méltóztassanak barátságokra és szeretetekre, a' kiket Nemes Lelkekért tisztelnem és szeretnem kell. Ugyan ezen indulatját magyarázza Tiszteletes uramnak Levele, mellyet nem a benne lévő, bizony meg nem érdemlett ditséretért, hanem mint meg ígért szorosabb barátságának zálogát, betesebb kintseim közzé számlálók, és magamat imádságaiba ajánlván, örvendezve nevezem Tiszteletes Urat igaz barátjának

A.-Regmetz, 4. Juli 1782.

Kazinczy Ferentz.

DR. DEMEK GYÖZÖ.

DÖBRENTAI IRODALMI MUNKÁSSÁGÁHOZ.

(II. közlemény.)

A mult közleményben említett, Döbrentey rendezte »Berzsenyi Dániel« összes műveire vonatkozólag talállok itt egy darab levelet, Szemere Bertalan tollából Ez érdekesen világítja meg, mily lelkesedéssel vette az óda költő Berzsenyi munkáit a közönség s hogy egyes gyűjtő, hány példányt tudott elhelyezni a műből.

Szemere e levelének formája és tartalma egyaránt érdekes és szép.
A levél így hangzik:

Pozsony 27/I 1844.

Döbrentey Gábornak tiszteletét küldi

Szemere B(ertalan), m. p.

A 30 példány ára 120 pft. Még eladhatok 8 példányt, mert kerestek nálam; annak árát eleve, a magaméból elküldöm tehát összesen küldök 152 pftot készpénzben 20 pftot nyugtatóványban, melyet idezárok. Mi a jutalom példányt illeti, igaz, hogy kegyed 30-ra hatot ígért, motiválván, hogy azt csakugyan meg kellene adnia a könyvárosnak is, de én annyira nem számoltam, mert a Borsodi kört is ez értelemben alapítám; de a mennyiben igen sürgetett kegyed, most már 38 példány után még kettőt azért fogadok el, mert két példányt az egyesületnek ígértem, mely érdemli a pártolást, azonban megvenni a munkát talán nem foghatná. Tehát még kapni fogok 10 példányt, 6 legyen 4-ed, négy legyen 8-ad.

A bánya szavak írási levelét volt szerencsém kapni. Beszéltem N.-Bánya városának (követ) követével is. Az académiái részről Bugát, Fogarassy és Kacsovich' javaslatát birom. Kíváncsian várom kegyed' javaslatait, melyet minthogy a körülmények változtak, nem kapok még első 10 nap mulva sem. De akkor alkalmasint, sőt bizonyosan kellene birnunk.

Ismétlem tiszteletemet!

A levélen Döbrenteinek következő jegyzetei állnak:

»Vettem febr. 1. 1844.

»Még 10 példányt kell küldenem.

Negyedben 6

Küldöttem 11 péld.

Nyolczadban 4

febr. 7'.«

Az 1847 nov. 12-én nádorrá választott királyi helytartó István főherczeg üdvözlésére írt ódájára vonatkozólag — melyről már első közlésében is tettem említést — báró Vay Miklós a következő levelet intézi Döbrenteihöz:

Poson 30/11 847.

Méltóságos úr,

Kedves Barátom Uram.

A szép »nádor-dal« példányait szives köszönettel vettem s már nagyrészen már el is hordák azokat tőlem; nem kétlem Nádorunk is örömmel olvasandja azt, különben is sokat foglalkozván a magyar literatúrával.

Köszönő feliratunk nehezen tud meg készülni, — máig is ezzel vesződnék a Rendek.

Karácsonra, ha élek, lemegyek családomhoz 's reménylem lesz Méltóságodhoz is szerencsém, — addig is maradtam

híve
Vay Miklós.

Döbrentei jegyzete :

»Érkezett dec. 4-a.«

Az a nagy kiterjedésű levelezés, melyet Döbrentei az akkori időknél majdnem minden nevezetesebb emberével folytatott — ismeretes. Felkereste levelével a fiatal tehetségeket s buzdította munkásságra, s dicsérte őket sikereikért. Ime egy válasz ilyen levélre :

Nagyságos királyi tanácsos ur!

Nem tudom, miként érdemlém meg Nagyságodnak azon leereszkedő figyelmét, melyet becses levelében irántam tanusítani méltóztatott; de azt tudom, s hálás szívvvel mélyen érzem, hogy Nagyságodnak sokat köszönhetek. Nagyságod ajánlatára vétetett fel a Tudománytárba értekezésem, dolgozatom első zsengeje s így az első lépés sikerét, mely nem ugyanaz az irodalomra, de fontos mindig és elhatározó az írora, egyedül Nagyságodnak köszönhetem; s ha még nem határoztam volna el: csekély tehetségeimet hazámnak szentelni, most tenném azt, miután Nagyságod buzdító szavait ismételve olvasom. Igen, folytatandom lélektani vizsgáimat, nem feledve Nagyságod figyelmeztetését, s legyen törekvéseim, fáradalmaim gyümölcse bár mi csekély, azon öntudat: hogy akaratom jó volt s hogy Nagyságodnak magas figyelmeért hálámat tetteleg is bebizonyíthatám, mindig vigaszul szolgálánd.

Nagyságodnak
Győr. Junius 27-én 1846.

őszinte tisztelője
Rónay Jácint.

A levél fejénél Döbrentéinek egy, nem a levélre vonatkozó jegyzete :

»Döbrentei Károly, Hatvani-utca 509. szám fejtő farkas, földszint balra.«

Még egy érdekes köszönő levelet találok iratai között, a mely azonban nemcsak irodalmi munkásságára, de leendő életírójának szolgálandó magán életére vonatkozó adat:

Döbrentei az 1849-ik évben a pesti ág. hitv. evangélikus egyház gyülekezetnek ezüst serleget ajándékozott, hogy azt — mint a hogy maig is történik — az ur asztalánál használják áldozat osztásakor. A köszönő levél itt következik:

Nagyságos Úr!

Hálás érzettel fogadtuk azon aranyöblű ezüst serleget, melyet Nagyságod magyar ajkú gyülekezetünknek tulajdonúl, s az összes gyülekezetnek szent célú közös használat végett f. é. január 2-án Székács József lelkész urhoz intézett kíséző levél mellett nagy lelki adományozni méltóztatott.

Ezen nagy becsű ajándokban örömtelvé látjuk újabb élő jelét azon ragaszkodásnak és szeretetnek, mellyel Nagyságod gyülekezetünket szerencsétlen meg nem szünt, — s látjuk ezt annál inkább, mert e serleg felírása mutatja, hogy az Nagyságod előtt — mint irodalmi bokros érdemeiért nyert emlék, kétszeres becsű volt s így az áldozat is kétszeres, melyet Nagyságod ezen ajándokával gyülekezetünknek hozott.

Fogadja azért Nagyságod összes gyülekezetünk s különösen annak magyar ajkú osztálya nevében ezennel kijelentett forró köszönetünket. — Mi e serleget azon szent célra, melyre szánva van, az Isten oltárán közösen használandjuk, s abba örök emlékül nagyságod nevét s az adományozásnak idejét véssédjük, — hogy valamint mi Nagyságodról mindenkor hálás elismeréssel emlékezzünk, úgy utódaink is Nagyságod nevét és példáját szem előtt tartva, hasonló szép tettekre buzdúljanak. Kelt Pesten 1849-ik évi Martius 19-én tartott ülésünkből.

Lang Mihály
esperes.
Székács József
lelkész.

A pesti ágostai hitvallású evang.
gyülekezet választmányja
Gosztonyi Miklós
felügyelő.
Schiller C. A.
főgondnok.
Grisza Móricz jegyző.

Czim: Nagyságos Döbrentey Gábor úrnak

Budán.

Döbrentei jegyzete:

»Vettem martz. 28-án 1849.«

Az említett »aranyöblü esüst serleg« feliratai a következők:

Gróf
Brunswickné — Majtényi
Anna
Döbrentei Gábornak
irodalmi érdemeiért
1845.

Azután:

Döbrentei Gábor
a pesti evangy.
magyar gyülekezetnek
közös használatra.
1849.
Jan. 1-jén.

Végül pedig:

A' pesti
ev. magyar gyülekezet
ezen használhatóbb
alakba á tőntette (sic!)
1855.

A köszönő levélben említett — Székács József lelkész úrhoz intézett 1849. évi január másodikán kelt ajándékozó levelet — hiába kerestem a budapesti ág. evang. egyház levéltárában. Sőt az 1849. évi márczius 19-én tartott presbiteri ülés jegyzőkönyvére sem akadtam, azon ülésére, a melynek egyik pontja az ajándékozás bejelentése, s annak levélbeli köszönetnyilvánítása volt.

Döbrenteit, úgy kiváló állásánál, mint nagy ismereteinél fogva többször keresték meg főúri ismerősei, barátai, vagy feljebbvalói, hogy a Budán és Pesten megforduló idegeneknek kísérője és vezetője legyen.

Erre vonatkozólag is találtam néhány levelet, melyeket vagy egész terjedelemben, vagy kivonatossan itt alább adok.

Minden levélhez Döbrentei jegyzetet csinált, melyben a látogatóra vonatkozó adatokat találunk.

Ime, egy teljes levél e tárgyban:

Tekintetes Tartománybeli Biztos Úr!

Eö Fensége a Nádor engem a Tettes úr eleibe terjesztendő azon kérésel megbízott, hogy Cavaliere *Ronchivecchi* Foscarri egy Tartományának gubernátorát, mint Eö Fenségének hontársát a Tettes Ur oltalmába ajánljam — azon igen tudós és Európának legszebb részeit főkép a Penitenciaire rendszer tárgyában beutazott uri ember a tegnapi gőzösön Bécsből Pestre érkezvén a Tigris című Vendégfogadóhoz szállott két napot pesten töltendő.

Eö Fensége bizonyos, hogy méltóbb és megfelelőbb társat Pest és Buda városink nevezetességük magyarázgatóját és vezetőt azon utazó Urnak nem ajánlhat a Tettes Urnál, s azért kéri, hogy vele értekezvén nevezetesebb helyeire intézeteibe és látni méltókhoz városainknak őtet elkísérteni sziveskedne.

Részemről még azt feljegyezni bátorokodok, hogy az ez alkalommal bérkocsikra, vagy akármi másra fordítandó költségek mennyijét az rendelendő visszatérítés végett nekem tudomra adni ne terheltelessék.

Még egyet a penitenciaire rendszer érdeklőt érintek: Az Istenért csak tömlöczinkbe *ne* vezesse őtet, mert hanyatt bukik a szegény olasz ha azt látja és oda van.

Megkülönböztetett tisztelettel maradok

Budán Juni 2-ikén
regel.

Tettes Urnak
alázatos szolgálója
Gf. Waldstein Jósef.

Döbrentei jegyzete:

»Ezen Olasz úr velem járt jun. 2. Neve utlevelében volt: Signor Cavaliere Primo Ronchivecchi gia Commissario Regio a Grosseto, attualmente in dissonibilita.«

Ilyen felőlről vagy előkelőségektől kért cicerone szolgálatot gyakran végzett Döbrentei, így gróf Festetich László kérésére 1840 augusztusában francia vendégeket vezetett. Ezeket a levél így mutatja be.

. . . Levelem vivője *Gróf Montalembert* ur, francia Országi Pair, ki különben igen tudós ember 's több munkái között Szent Erzsébet királynőről, magyar kir. hercegnőről is irt és otthon az Ország Gyűlésen a' főrendeknél tartott velős beszédei által magát annyiszor kitüntette, most pedig hitvesével *született Merede* Grófnóvel és sógorával ugyan *Merede* Gróffal Magyar Országban ált Konstantinápolyba és Jerusalemba utaz, a Tekintetes Úrnak szivességébe ajánlom . . . stb.

Egy össze perzselt s kiegészített íven néhány sor török írás alatt Döbrenteinek következő feljegyzéseit találom:

Az 1. szám alattit írta Theologis Alexander, görög, ki Ahmed Ferik Fehti Pasa mellett tolmács volt, midőn 1835. Juliusban itt Bécsbe keresztül mene V. Ferdinánd köszöntésére. Az, a' török ábécze.

A' 2. szám alattit írta nálam Khalis Effendi, ki Londonból jött, hol a török követségnél titoknok volt, s' engem meglátogatott, Segid Mehmet bey fiával. Octób. 4-d 1835. A két sor, vers, mivel Khalis török költő.

Döbrentei G.

REXA DEZSÓ.

RÉGI KRITIKÁK.

Ez évi első füzetünkben, midőn Benkó Imre könyvét ismertettük, Arany Jánosnak közöltünk egy bírálatát, melyet iskolai pályaművekről írt. Most egyszerre négy ilyen bírálat közzétételére van alkalmunk, melyek négy jeles írótól származnak az 1843—1853. évi időközből.

Mint az alább következőkből ki fog tűnni, a pápai ref. kollégiumban fenállott képző társulat körében az volt a szokás vagy szabály, hogy a kitűzött díjakra érkezett pályaművek megbírálására rendszerint országosan ismert jelesebb írókat kértek fel. Így 1843-ban Dr. Kovács Pált és Czuczor Gergelyt; 1844-ben Jokai Mórt; 1853-ban Vas Gerebent. A fenmaradt bírálatok mutatják, hogy a felkért írók szívesen s lelkiismeretesen teljesítették a képző társulat kívánságát; véleményeik így magokban véve, a pályaműveket nem ismerő olvasóra nézve sem érdektelenek, mert szerzőik, legalább saját nevök alatt, mint kritikusok alig ismeretesek, a mi pedig széptani elveiket s bírálataik méltányosságát illeti, arról nemcsak általánosságban van módunk meggyőződni, hanem egy esetben a megbírált művet is egybevetethetjük a két, egy értelemben nyilatkozó bírálattal. — Ez a mű a Petőfiének bizonyult Ida című románcz, melyet múlt évi folyamunkban közöltünk. A mit erről Dr. Kovács Pál és Czuczor Gergely akkor mondott, alapjában annál egyebet ma sem lehetne mondani.

Köszönettel tartozunk Dr. Kapossy Luczián t. dolgozó társunknak mind azért, hogy jeles írónk eme félszázados kritikáit előkereste, mind azért, hogy a pályaművek szerzői egy részének nevét nagy utánjárással nem sajnálta kikutatni. A bírálók közül ma már csak Jókai él, a ki szíves készséggel egyezett bele, hogy ezt az ismeretlen művét, melyről a Pesti Hírlap 1897. aug. 15-diki számában Ötvenéves kritika cím alatt maga is megemlékezett, — közzé tehessek. A pályaművek szerzőinek

nagy része sincs már életben; de talán lesznek még kortársaik közül, a kik a nyertesek vagy megdicsértek hiányzó nevét tudatni fogják velünk!

I.

Vélemény a pápai képző társaság ez évi szépirodalmi pályamunkairól. I. *Dalok*; tanusítják majd minden számai, hogy az ifjuság e' nemében a' költészetnek leghonosabb. Verselési külcsinra nagy ügyelet, nyelv szabad, néhol mély érzelmeket tolmácsoló. Kitűnik a többi közül a 6-ik számú: *Száműzött éji dalai*, mellyet vélemény adó jutalomra méltónak ítél leginkább a szép nyelven festett mély érzelmekért; dicsérendők: *Egy hölgyhöz*. — *L. Idához, Csalódás* — igen kedves, jó humorú kis dalocska. II. *Balladák és románczok*. E nemben sokkal kevesebb szerencsével versenyeztek a fiatal írok. *Ida* című ballada még is legalább a nem mindennapi gondolatért, mely ezenkívül költőileg is van kivive, méltó a jutalomra, — bár tagadhatlan, hogy *Ida* charactere igen erőltetett, — s egy kéjhölgy ideálnak merész választás. Még tán *Betulia hölgye*¹ érdemel említést, — a többi mind alol jár a közepszerűségen. III. *Elbeszélés*. Ezek már épen nagyon gyöngék, úgy hogy jutalomra véleményadó egyiket sem tartja méltónak. Ha még is a' jutalom okvetetlen kiadatik, ébresztésül inkább a Rangkór² kapja azt, mint a Méregző,³ melly minden character nélküli valószínűtlen képtelenség. Amabban legalább a' nemzeti irány, bár igen elhasznált tárgyban — dicséretes. Győr. Jul. 3. 1843. Dr. Kovács Pál t. n. Győrvmegye főorvosa a' magy. tud. társ. I. tagja.

II.

Vélemény. I. A balladákról és románczokról. Ezen pályamunkák felől oda megyen ki bíráló ítélete, hogy többekben közülök a verselés elég könnyű és hajlékony, a nyelv tiszta, helyenként ékes is; de mélyebb költői érzelem, szabatos rövidség s az ezzel párosult erő hiányzik bennök. A 7-ik szám alatti *Ida* című⁴ legtöbb költői tehetségre mutat s ámbár versei itt-ott pongyolák s *Ida* jellemében némi valószínűtlenség vagyon; mindazáltal e műtől a költői ihletést, valódi érzelmet, és erőt megtagadni nem lehet. II. A lyrai darabokról. Ezen nemében a költészetnek több szerencsével munkálkodtak a versenyzők. Kiemelendő itt mindenek előtt a 6-ik sz. alatti illy című: *Száműzött éji dalai*,⁵ nem csak terjedelmére nézve, hanem mint oly mű, melly dus phantasiával mély érzelmeket fest, sok erőt árul el és ékes nyelven iratotti. Bíráló ezt ítéli jutalmazandónak. Ennek méltó versenytársa a 15-ik sz. *L . . . Idához*⁶ címzett, szinte mély érzelemből fakadó és szép előadású műdarab. Dicséretet

¹ Szerz. Szöllősi Pál.

² Szerz. Lantay Sándor.

³ Szerz. Petrich Soma.

⁴ Szerz. Petőfi Sándor.

⁵ Szerz. Ács Károly.

⁶ Szerz. Nagy Sándor.

érdemelnek a *Csalódás*¹ A *hütelenséghez*,² *Egy hölgyhöz* címűek.³ A 11-dik szám alatti I-IV. népdalok mutatják, hogy szerzőjük e nemben jót alkotni képes leszen, ha a nyersebb és némileg meztelen kifejezésektől megóvandja verseit. III. A beszéylekről. Jutalomra, vagy dicséretre méltónak a két versenymű közül egyiket sem véli Biráló. A fensőbb rangu illetőleg saloni személyek jellemei épen nem saloni modorban rajzoltatnak.

Győr júl. 1. 1843.

Czuczor Gergely mk.
m. tud. trsági r. tag,

III.

Üdv és béke a tisztelt társulattal.

Negyedik éve, hogy bíráló a tisztelt társulat kebléről levált, azóta az egylet külső életének jó és rossz napjairól csak mesévé vált hírek beszélének neki, míg belső életét csak sejtő reményei s egyes a szépirodalom virágágyain felbimbózó tehetségek nevei gyanítaták vele; annál nagyobb öröme válik bírálónak ujonnan találkozhatni e téren a tisztelt társulattal, ismét járhatni azon veteményes kertben, melybe egykor ő is vetett virágmagokat, melyek keltek is ki, nem is, ujólag visszaképzeltetni amaz ábrándos időszakába a szívnek, mikor még érzelem úr az ember lelkén s a főnek nincsenek gondjai, — hanem mikor aztán eljön az aratás!

Sok, igen sok mondani valója volna bírálónak a tisztelt társulathoz, miknek közlését azonban kénytelen akkorra halasztani, mikor azt hosszabb idő és kisebb távolság mellett teheti.

A jelen évi pályaművek mindenesetre nagy haladást tanusítanak a művek száma és benső értéke szerint, kivált a nagyobb szerű dolgozatok, a beszéylekről, melyekről legelsőbb fogja bíráló bizalmas és őszinte véleményét előadni.

Sajátja az a legelső ifju éveknél, hogy valódi gondokat nem ismerve, nem ismerve az élet szenvedései közül egyebet, mint tán a nélkülözést, mely sokkal prozaibb valami, mintsem költészet tárgya lehetne, keresve keresi a szomorú hangulatot, melyet műzsája szellemébe oltson, előveszi a történet személyeit, zsarnok fejedelmeket, kegyetlen apákat, vallást és igazságot elnyomó hatalmas férfiakat s azokat szabadságért verő szívének hevében rutul leöldösi. — Később, mikor osztán az életbe kilép, mikor megcsalják barátai, megcsalja szerelme, sőt még kiket saját lelke teremtett, — reményei is megcsalják, akkor ír és gondol még keserűbb dolgokat az — emberiség ellen, — — még később pedig, mikor mind magát, mind körületét színről színre kiismeré, — kezd nevetni a világ balgaságain, s lesz belőle boldog ember és — humorista. — (Mert intra parenthesis a humoristák mind igen önelégültek és boldogok, már csak azért is, mert a munkáik legjobban kelnek.)

¹ Szerz. Szilágyi Sándor.

² Szerz. Ács Károly.

³ Szerz. Szöllősi Pál.

A három első beszély, mintha csak egy szivből szakadt volna, annyira egyformák keserveik, egyirányu a szellem, mely bennök működik, a nélkül, hogy azt egyik a másiktól kölcsönözte volna; az apai gyűlölség mód nélkül kikap mind a háromban. Lássuk egyenként:

1-ső. *Az apakény áldozata.*

»Dagályos stíl. Hol Károly, hol Irma beszél magánkívül; e tárgy nem új, semmi kezdete, semmi folytatása, semmi költői igazságtétel. — A szenvedély nem beszél soha oly világosan. — Szerző a lyrai költészetből tán több szerencsével kísérhetné meg erejét.«

2-ik *Apa és fia,*

»Szinte nagyszerű dagály. — Koszoruba kötetlen virágok. Az alapeszme ferde, rossz irányu. Kegyeletet a költő ne sértsen soha. Azt a vétket, melyet a spártai törvényhozó még említeni sem akart, költő nem sanctionálhatja. Egyébiránt erő sok van benne, de kifejtetlen.

3-ik. *Gyűlölség és szeretet.*

»Tele rhetorikai phrasisokkal, mik szörnyen kimentek a divatból, szerzőnek nagyon friss emlékezetében lehet még a classica mythologia; az ősmagyarok nagyon is sokat emlegetik Phoebust, Thetist, Endymiont, Venust és Amort, egyetlen egy rövid kitéte nincs az egészben, nem látni az erdőtül a fákat, nem a kikanyargatott sentenciák halmazától a rajzolandó helyeket. A tárgy nagyon igénytelen és agyonénekel.

4-dik. *Csall szerelem.*

A czim nem illik a műre. — Az egészen igen szép novellisticai styl ömlik át, helyzeti drámaiak s legtöbb erő az egyes monologokban tűnik ki s némely fénypontjai reményteljes tehetséget gyanítatnak szerzőben; — azonban characterai nem valódiak, olyan király nem létezett soha mint a milyet ő fest, Kun László pedig épen nem az volt, a minék ott van rajzolva, nevére csak félreismerés mondhat átkot, az ő tervei nagyszerűek voltak s szenvedélyeiben sem volt alljas soha. — Simonyi apród és társa Kellemfi az egész folyamatára nem tartozó jellemek, valamint a királynő sem és a kunok sem, — különösnek találja bíráló, hogy e mű minden személyei meggyilkolódnak, természetesen a ki legutoljára maradt, önkezei által és pedig czéltalanul; — rosszalja pedig azt, hogy szerző jeleneteket rajzol, minők egy lyán megbecstelenítése. Ilyesmit mindig nagy óvatossággal kell érinteni, nem pedig circumstantialiter hegyről tövire lepingálni. — Író gondoljon olykor olvasóra is. Az egyes czikkek czimei is bátran elmaradhatnának. Egyébiránt bíráló e művet minden nézetben *dicsérettel említendőnek* tartja s olyannak, mely — és tán kiemelendő társai között a *jutalomra* érdemesítendő *kérdése* fennforgandó leend.

5-ik *Szép Minka.*

Fölötte gyöngé kéz rajza! — semmiről sem nevezetes, mint számos nyelvtani és helyesírási hiányairól. — (Vannak ám szebb magyar nevek is a világon, mint Minka és Gusztáv.)

6-ik. *Az agg remete utosó beszélye.*

Anticipando is annyit mondok, hogy hamis egy ortho- és calligraphiára tett szert a költő, akárhol vette. Egész sorokat úgy kelle kitalálni,

nem ártandott a mű benyújtása előtt azt magának végig olvasni és kiigazgatni. Szép egészséges költészet jellemzi az egész művet, characteri jól találtak, bonyolódása ügyes, nyelve erőtelj, phantasiája gazdag. — Hanem szerencsétlen idea volt oly tárgyat választania szerzőnek, melyről egyelőre tudhatta, hogy napvilágot nem láthatand soha, miért kellett a főintricust épen szerzetesben személyesíteni s vallási érdekeket keverni a motivumok közé? — Biráló leszámítván a leszámítandókat sok *dicséretelet* talál e műben s szinte azok közé számítja, melyek a kitűzött *jutalmat igénybe vehetik*. Szerző jelszavában azt mondja, hogy »szigorúság illeti a bírálót« illeti biz a szerzőt! máskor válogassa meg jobban a tárgyát.

7-ik. *Álombolygó.*

Meséje egyszerű és keveset ér, hanem van valami az egészen, a mi nem kezdő költőre mutat, kivált a 6-ik 7-ik és 14-től 20-ig terjedő lapok igazán művészi ihletéssel vannak írva. — Kifejlete azonban igen jámbor és philisterszerű gondolat; — e művet csak a tárgy gyarlósága ejtette el, — különben *dicsérő méltánnyalattal említendő*.

8-ik. *Az utolsó egyházfi.*

Meglepő volt bírálóra nézve az, hogy e műnek egész mesézete merőben hasonlít a 6-dik számú novella alapmesézetéhez, hogy alig képzelhető, miszerint a két phantazia mint teremthet ily egymáshoz hasonló szöveget. De sokkal kedvesebb meglepetés volt rá nevezve az a tisztán felfogó erő, — correctség, — szép lélektani tapintat, melyet szerző e művében tanusít, s melyekből kitartó studium hozzájárultával bíráló szép jövendőt mer jósolni e mű szerzőjének. Leírásai remekek, — előadása érdekteljes s kivált azon hasonlítások, melyekkel a költő ideálját a 11 lapon megajándékozta, leggyönyörűbb keleti poezissal vannak festve. Meg nem bocsátható vétke volna szerzőnek, ha e pályán nem tökélyesítene magát, melyre oly erővel és szerencsével lép föl. Művétől a *dicséret* babériját nem lehet megtagadni.

Négy mű vált tehát a begyültek közül bíráló véleménye szerint, melyek a jutalom tekintetében kérdésbe jöhetnek s itt megvallja bíráló őszintén, hogy veszedelmesképpen meg vagyon akadva, nem ugyan azért, mintha mind a négynek oda akarná véleményezni a jutalmat, hanem azért, mivel kedve volna azt egyiknek sem itélni oda.

Kár volt a tisztelt pályázóknak jó eleve oda nem gondolni, hogy e társulatnak külső életre is van szüksége s nem csak kötelességei, hanem jogai is vannak egyesek iránt; — hogy továbbá: szabad sajtónk nincsen, sajtó törvényeink pedig el annyira lelkiismeretre bízott dolgok, hogy azokra bátran el lehet mondani: »ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes«; már most ha majdan a tisztelt társulat *zsebkönyvét ki akarja adni*, melyiket fogja e négy közül világba léptethetni.

Egyiket sem,

A 7-ik számú tárgya elejtett gyöngé gondolat.

A 4-iké Királygyilkolás és mi több királybűnhődés. A 6-iké pap. A 8-iké szintén pap. Specificie tiltott tárgyak a vörös kréta előtt.

Pedig az nem jogos kívánat, hogy a társulat, csekély anyagi tehetőségein holt, elásott kincseket vásároljon.

Ez csekély véleményem.

Azonban ha jól emlékszem van a tisztelt társulatnak (legalább volt) e tárgyban egy végzése, mely a kitett jutalmat mindenesetre a relative legjobb műnek kiadatni kívánja, melynek tekintetbe vételével a feltett 2 arany jutalmat bíráló véleménye a »Minden hideg okoskodás stb.« jeligéjű pályaműnek, mint pályatársai közül a legtöbb tökélyvel bírónak ítéli oda; a »Múlt kárpitját szellőztetem« és »szigorúság illeti stb.« mint szinte a »adj hálát stb.« jeligékkel czimzett műveket érdemlett *dicsérettel említendő*knak hívén.

Most térjünk a lyrai dolgozatokra:

az 1-ő számú a semminél valamivel kevesebbet ér,

a 2-ik számú — egyszerű valami, egy pár jó sor van benne,

* a 3-ik — csinos, de kevés változatosságu eszme,

** a 4-ik — Egyszerű eszmék szép menetű technika, kedves kivitel, egyike a *dicsérettel* említendőknak s a *jutalomra* kiszemelteknek

* az 5-ik — Az I. dal *dicséretre* méltó a II-ik nem,

a 6-ik — szelid kis vers,

a 7-ik számúnak legszebb a jeligéje,

a 8-ik — mérges kis vers,

* a 9-ikben vagynak XXI. rendbeli ritmusok, melyek közül kettő válik *dicséretes a IV. és V. számú*; szerző pogányul tudott a metrumokkal elbánni, néhol egyik sor tiszta jámbus, a másik tiszta trocheus; s ez még hagyján! de hát a hol az egész sor csupa pyricchius! szép érzések, — de sovány pegazus.

* a 10-ik számú kegyes szelid gondolat, *dicséretre* érdemes,

a 11-ik számú szinte nevezetes a technika üldözött voltáról.

** a 12-ik számú. Egészséges három nóta, könnyű pajzán, enyelgő szellem és styl, magyaros kifejezések. Ez is igényt formálhat a *jutalomhoz*. Tehát kettő a 4-ik és 12 számú közt forog a kérdés. Sajnálkozva nyilatkoztatja bíráló, hogy a lyrai pályaművek semmi magasabb költészeti kívánalmaknak meg nem felelnek, keresni kellett bennük az érdemeket s miután egyet kivéve, a többiben mind hiányzik a főfő kellékek legfőbbike, az eredetiség, bíráló a lyrai *jutalmat* ennek az egynek, mely »A szerelem sötét verem« jeligéjű van czimezve a legtöbb eredeti eszmét foglal magában, gondolja odaitéendőnek, legközelebb áll ehhez a 4-ik számú, — mely, mint szinte az 5-ik sz. I. dala a 9 sz.-ből a IV. és V; s a 10 számú *dicsérettel* megemlítettők.

Most a Satyrákra.

Nehéz fegyver ez fiatal marokba. Mutatta a következés. Gyöngék, élettelenek, erőtlenek, csaknem átalán véve, lássuk sorra.

az 1-ő számú a fiatalságot tépi és a hexametereket, ez utóbbiak kivált nagyon érzik az operatiót, nem rossz, de nem is jó.

a 2-ik sz. Diák uraságot fejteget. Izetlen história, nem oda szúr, a hova céloz.

a 3-ik sz. Sok talpraesett gondolat, de kevés új és még el nem mondott eszme.

* a 4-ik sz. Meglehetősen kerek és jellemzetesen keresztül vitt satyra, minden esetre *dicséretre* méltó.

az 5-ik számú színmű. Jó, talpraesett elménczések fordulnak benne elő, erős, egészséges nyelv. A színi szerkezet semmilyen sem, megérdemlendi az ujonnan figyelmesebb átdolgozást, jelen alakjában haszna vehetetlen. Alapeszméjében sok van Degré Félreismert lángeszéből; főhiánya szerző művének az, hogy műve összes személyzete közt nincs egy, ki iránt becsülést, vagy sympathiát lehetne érzeni, sőt oly charactereket is állít fel, minőket színpadra hozni művészet és esthesis tiltanak. — Szerzőben sok szép hajlam rejlik a színpadi költészethez, kár volna eleinte ferde irányra tennie szert, mert attól azután nehéz menekülni. — Fogadja el szerző bírálónak saját kárán szerzett tapasztalataiból adandó tanácsait; »színműíró soha se vesztégesen színművére se vicczeket, se poezist, azok kárba vesznek, a színész nem emeli ki, a közönség megásítja azokat. Minden színművet csak a belső jó oeconomiával felállított szerkezet tartthat fenn, a közönségnek várnia kell a bonyolodást, várnia a kifejlést, meglepetni, érdekelve lenni tények és characterek által s míg abba író beletanulhat, hogy egy egy jelenést meddig nyujtson, hol szakaszszon félbe, melyik érdekét fejtsse ki tárgyának, melyiket érintse csak futólag, addig nagyon sokat kell okulnia. még pedig se nem könyvekből, se nem az életben, hanem a színpadról magáról; az élet sokban hasonlít a színpadhoz, de a színpad semmiben sem hasonlít az élethez, innét van, hogy a mely színmű remek volt olvasva, mikor előadatik, hasra esett et vice-versa. Osztán a mi a gyakorlati kivihetőséget illeti — mit gondol szerző? mikor az egyik jelenésről a másikra történik *diszitményváltozás*, *hova lesznek a színpadon hagyott személyek?* ? ? s hogy továbbá lehet-e egy és ugyanazon felvonásban négy diszitményváltozásnak előfordulni? még pedig diákszobáról — teremre, — azután ismét ugyanazon diákszobára s ismét teremre? Ez *pium desiderium*. — — — Azután — akár inde — akár unde, de nem lovagias gondolat szerzőtől darabja hősnőjét oly jellemtelennek állítani föl, a nélkül, hogy ellentétül egy másikat léptetett volna föl, kiben az olvasó kedélye kibékülhessen az annyira szégyenköre állított nő nemmel; ne úgy fiatal barátom! — Oly védtelen, fegyvertelen ellenséget, mint a nőnem oly érzékenyül és kiméletlenül bántani, mint e színműben, költőhöz nem illő gyávaság. Az ilyen színpadi jellemek iránt csak szánalmat és megvetést érezhet a közönség s a megvetés vajmi közel áll az unatkozáshoz! . . . Adjon az ég türelmet és kitaratást szerzőnek.

* 6-ik számú. *Urambátyám*. Kevés új dolog van elmondva itt is, sőt nagyon is historicus tárgy az egész. Ebből is mint a többiből hiányzik a satyrai él, ámbár előadása igen ügyes s csupán mint verstől nem lehet megtagadni a kellő méltánylatot és dicséretet. A mi az arslánt illeti, — e verset satyrának nevezni már magában is nagy satyra. Ha valaki a járdán tipeg, botot forgat, szivaroz, szemüveget hord, semmi rosszat és semmi nevetni valót nem követett el vele, az által pedig, hogy szerző azt állítja, miszerint az arslán messze kitér hitelezője elől, nagyon

elárulta, hogy soha sem látott arszlánt. Sokkal másforma satyrát lehetne az arszlánról írni.

Bíráló véleménye szerint tehát a satyrai *jutalomra* a 4-ik számú »*Quidquid agis*« etc. jeligéjű pályamű, mint legtöbb satyrai éllel bíró s legpromptabb okoskodásu gunyirat találtatik legérdemesebbnek; a 6-ik szám alatt »*Urambátyám*« czimű s »*difficile est*« jeligéjű kellő *dicsérettel* koszoruztatván.

A történeti értekezésre feltett jutalomért csak egy mű pályázott, mely szól Szent István kormányáról¹ s ennek következményeiről. — Bíráló bátorkodik a tisztelt társulatnak e művet a feltett *jutalomra* ajánlani azon tanácsadással, hogy ezt arcanumába azonnal elrejtse.

Sokkal több igazság van ugyanis lerakva e műben, mintsem annak jelen sorsunkban világot látni, vagy a világtól láttatni szabad lehetne. A képzőtársulatok sorsa, a nélkül is oly ingadozó félben van, okul a politicalai életkérdésekbe avatkozást vetik föl, — hogy ha még egy ily helyes felfogásu, tisztult nézetű, okokkal és tényekkel bizonyító értekezés jöhetne valamelyiknek kebeléből tudomásra, ez volna megőllő betűje minden rokonállapotu társulatnak. — Álladalomról, kormányról, fejedelemről szabad írni, de minden a mi pap és papé, sacrosanctum és »ne nyulj hozzá«. Szerző okoskodásai sokhelyütt igen helyesek, kiterjedt ismeret, szabad fenkölt gondolkozásmód, nemes gyűlölete mindennek a mi szolgai, beszélnek belőle; — nyelve correct, modora kedves, előadásai férfiasan határozottak, — némi osztályozatlanságot vethetne bíráló szerzőnek sze mére, vagyis inkább az osztályoknak mindig ugyanazon főpont körül forgását s egy szinné vegyülését, de tekintve azt, hogy e főpont, főszínezet mindig a nemzetiség, e hiányát is érdemül számítja be neki és nem mulaszthatja el, hogy a tisztelt társulat abbeli örömét ne oszssa, hogy ha eltemetendő kincset nyert is e műben, e mű szerzőjében bizonyosan egyikét bírja legszilárdabb és reményteljesebb tehetségeinknek.

Most ujólag bucsut vesz bíráló a tisztelt társulattól, reményelvén, hogy csak rövid időre. Lehet, hogy véleményei sok helyütt hibásak voltak, de bizonyára nem elfogultak. Köszönetet mond a tisztelt egylet tagjainak azon élvezetért, melyet műveikkel okoztak neki. Sajnálná, ha azok, kik jelenleg kevesebb sikerrel működtek, lehagynák magukat veretni; az igazi tehetséget bármennyiszer bukott kísérlet sem rettentí vissza! Ajánlja azonban a legerősebbeknek is a folytonos studiumot és kitartást. Az irodalom megszűnt a mai világban koldusbot lenni s megérdemli, hogy ki tehetséget érez magában, azt parlagon ne hagyja.

Üdv és béke a tisztelt társulattal.

Jókai Mór m. k.

IV.

Elolvassván a pályamunkákat, lelki örömmel mondhatom: reményem a magyar nemzetiség kiirthatatlanságához meg inkább öregbedett. Minde-
nik műben látom azon nemzeties irányt, mellyet épen ugy nem szabad

¹ Szerzője Győrffy Endre.

iratainkból kifeledni, mint böcsületes ember asztaláról a sót és a paprikát. A' versek közt legkiválóbbnak tartom *Enémult költőinkhez*¹ czimzettet, nyelve erődus, — a' gondolat igen szép, a vers forma jól választott és mint legközelebb járó a' művészi egészhez, kétségtelenül sikerül fölkelteni azon érzelmeket, melyekre kivált a jelenben legnagyobb szükség van, mert azon időt éljük, hol a' nemzeti élet jelenségeit keressük. Annak megnyitó kulcsa pedig főleg a költő kezében van. Utánna következik szerintem: *Tenger a' sziv*² gyengéd kis gondolat, de az elsőséget nem bírja kivívni a' fölebbi fölött. *A' nyelvtudományi értekezés* íróját³ üdvözölöm s a' mennyire művéből az írot megítélhetem, igen józan eszű embernek tartom és kiváló érzelmű hazafinak, mely őt folytatólagos munkásságra fogja ösztönözni. Jutalmát igen megérdemli, — munkálkodjék és bizonyossá teszem, hogy a nagyobb jutalmat később veendi el. A' beszélyek gyengék; nem hiában mert a' próza megkinozza az embert, a prózában nem elég egy gondolat, mint a versben; nincs rím, mely a fület megcsalja, s' a' lelket egy kis kecsegtető érzéssel meg vesztegeti. De szabadjon mondanom hogy a prózához bátorság kell, hogy az életösmerettel, jellemrajzokkal, bonyolítással és élénk párbeszédekkel megbirkózhassunk. Ha ez még nincs is e beszélyekben, reményilem meghozza az idő, azért tanácsom az, hogy maradjanak a versenyzők közel az általuk ismert élethez, ne menjenek ki e körből, mert a festészek közül is azok a valódi művészek, kik nem pusztá minták, hanem az élet után rajzoltak. A két beszély közül jobb a »*Két nemtő*«⁴ Mégegyszer üdvözölvén a' pályázókat maradtam tisztelőjük.

Vas Gereben.

Közli: DR. KAPOSSY LUCIÁN.

PETŐFI KÉRVÉNY-MINUTÁJA A SZABADSZÁLLÁSI KÖVETVÁLASZTÁS ELLEN 1848-BAN.

(Hasonmással.)

Tisztelt Ministerium!

Ahulírottak a június 15-kén tartott szabadszállási kerületbeli országgyűlési követválasztást nem ismerjük el törvényesnek, miután számtalan törvénytelen lépés követtetett el a végrehajtás előtt és alatt. Nevezetesen: a fülöpszállási, kúnszentmiklósi és szabadszállási *urak* minden kigondolható becstelenítő rágalmat terjesztettek el köztünk követjelöltünkről Petőfi Sándorról, többek között, hogy Petőfi Sándor lázító hazaáruló, orosz kéret, olyan ember szóval, kinek nem csak megbuktatását, hanem elfoga-

¹ Szerz. Kerecsényi János.

² Szerz. Kerecsényi János.

³ Szerz. Fehér Péter.

⁴ Szerz. Kerecsényi János.

tását sőt agyonverését is jó néven fogja venni a ministerium és az egész nemzet. E vádakát Petőfi Sándor meg akarta czáfolni a szabadszállási és kúnszentmiklósi nép előtt, de mind a két helyen eltiltatott a fölszóalástól a helybeli tanács által. Midőn Petőfi Sándor a választás helyén és napján a szabadszállási városházánál megjelent, az ellene felbőszített részeg nép melyet a másik követjelölt egész éjjel és még az nap reggel is folyvást itatott — rárohant az uraktól betanúlt becstelenítő vádakkal illette és agyonveréssel fenyegette. Petőfi a helybeli főbíró s a követválasztási bizottmány elnökét felszólította, hogy ők minden történendő balesetért felelősek, mire azok azt felelték, hogy ha tüstént el nem takarodik, ők nem felelnek az életéért. Illy helyzetben Petőfi kénytelen volt elfogadni az eltávozás ajánlatát. Maga a város rendelt neki kocsit, és a kocsisnak meghagyatott, hogy ne az országúton, hanem mellékes távoli utakon vigye őt Szentmiklósrá, nehogy az országúton menvén, szentmiklósi és laczházi párhíveivel találkozzék, s őket a történekről felvilágosítsa. Midőn mi a választás helyére, Szabadszállásra értünk, Petőfit már akkor elvitték onnan, s minket a város végén azzal fenyegettek az oda való választók, kik mindnyájan föl voltak fegyverkezve, hogy agyonvernek bennünket, ha bemegyünk, mire mi, minden vérengzés elkerülése végett visszafordultunk s nem vettünk részt a választásban. A választás előtti napokban minket városunk tanácsa azzal ijesztett, hogy ők ott hagyják hivatalaikat, ha Petőfire szavazunk, s a választás előtti este a főbíró parancsára nem a kezesménes, hanem a szilajménes hajtattott be; így játszottunk ki, hogy hámos lovaink nem hajtattván be, sokan közülünk oda sem mehettek a választásra. Tisztelt Ministerium, ekkép tapodtatott meg legszebb jogunk, a követválasztás joga; ha e fájó sérelmünk nem orvosoltatik, mi az alkotmány mostoha gyermekeinek fogjuk tekinteni magunkat, s mint ilyenek kilépünk a nemzetörségből, mellynek eddig legbuzgóbb tagjai voltunk. De bizunk a tisztelt Ministerium igazság-szeretetében, bizunk az igazság istenében, hogy elrabolt jogunk vissza fog szereztetni, hogy e törvénytelen követválasztás megsemmisítettik, s az új követválasztás megtörténik és nem Szabadszálláson, hol minket rendes és békeszerető polgárokat ellenséges indulattal és fölfegyverkezve fogadtak, hanem Szentmiklóson. Ez a mi igazságos kívánatunk, kérelmünk a tisztelt Ministeriumtól. Kún-Szentmiklós és Laczháza követválasztó polgárai:

Bankos Károly úrnak, Petőfi nemeslelkű barátjának szivességéből jutottunk ehhez a becses maradványhoz. Azt, hogy a szabadszállási választás kérvénnyel támadtatott meg, hogy a kérvényt küldöttség nyújtotta át Deák Ferencz igazságügyministernek, hogy a küldöttséggel Petőfi maga is megjelent Deáknál, olvastuk, tudjuk; de azt, hogy a

kérvényt maga Petőfi fogalmazta, most halljuk először s egyszersmind láthatjuk is a negyedréti diósgyőri papírra írt fogalmazványt. Bankos úr így ír róla: »Petőfi ezt távollétemben, a Szabadszállásról haza érkezett választó polgárok kívánatára a választás napján dél tájban önnön maga sajátkezűleg írta és szerkesztette a szobámban talált takaró vagy makulatur papír darabra. Közbevetőleg megjegyzem, hogy ez a tekintélyes számú derék csapat, mely az én indulásomat több mint egy órával megelőzte, lóhalálában oly czélből fordította vissza kocsijait, hogy az ármányosan eltolonczolt követjelöltünket utolérve, magával a választás színhelyére visszahozza. Tervük azonban meghiúsult, mert Petőfit nem az országúton, hanem a tanyak közt rejtett úton szállították. — A dolog ily állásában nekem egyéb szerep nem jutott, mint a makulatur papírra fogalmazott kérvényt letisztáztatni, tömegesen aláírni és küldöttség által a független m. kir. ministerium — illetőleg az országgyűlés elé juttatni. Így maradt birtokomban az általam expedált kérvény eredeti fogalmazványa.«

Petőfinek Bacsó Jánoshoz írt s elébbeni füzetünkben közölt levelét illetőleg arra figyelmeztet Bankos Károly úr, hogy e közlésünk megfejtí azt az eddig megoldatlan kérdést, hogy ki volt Petőfinek az a fülöpszállási barátja, a kihez 1848. június 30-án írta ama levelét, melynek eredetije a M. N. Muzeum kézírattárában őriztetik s mely elébb a Hon 1879. 291. számában, azután pedig Baróti Lajosnak 1887 ben kiadott Petőfi újabb reliquiái című könyve 105. lapján tétetett közzé. A fülöpszállási jó barát kétségtelenül Bacsó János volt s mind a két levél neki szólt. Az utóbbi levél a czímezetlen előbbinek meghatározását tette lehetővé, az előbbi pedig igazolja abbeli kifejezett sejtelmünket, hogy Petőfi és Bacsó János már régebben ismerhették egymást Laczházán vagy Szalk-Szentmártonban.

Bankos Károly úrnak e helyen is kedves kötelességünknek tartjuk hálaikat kifejezni azért, hogy folyóiratunk az ő nagybecsű közlése nyomán a második adalékkal járulhat Petőfi élete történetéhez ebben a jubilaris esztendőben.

A DEBRECZENI SZINPAD MŰSORA 1811-BEN.*

	Műfaj	Felv. száma	Hányszor adták?
Abelino vagy a nagy Bandita	Dr.	5	1
**Az agyvelő tehetség jegyei	V. J.	3	1
Az Amerikai Feketék falutskája	É. J.	1	1
Apát úr Del'Epée. A siket-némák tanítója	É. J.	5	1
Az arany idő	V. O.	3	1
*Az arany Peretzek	É. J.	5	1
**Az aszszonyi komplót	V. J.	4	1

* A *-gal jelölt darabok eredetiek. A **-gal jelölt darabok magyarosítások.
 Rövidítések: Dr. = Dráma; V. J. = Vígjáték; É. J. = Érzékenyjáték; V. O. = Víg opera; Sz. J. = Szomorújáték; N. J. = Nézőjáték; É. O. = Érzékeny opera.

	Műfaj	Felv. száma	Hány-szor adták?
Az aszszonyok oskolája	V. J.	5	2
Aurelius, vagyis a nagylelkűségnek nemes tusakodása	Dr.	5	1
Árulás és szerelemföltés	Sz. J.	5	1
Bal vélekedés	É. J.	4	1
**Gróf Baranyi György v. a két feleséges férj	É. J.	5	2
**Bárium, hogy megházasodtam	V. J.	3	1
*Bátori Mária	Sz. J.	5	1
Gróf Benyovszki	Dr.	5	2
Betsületre tett fogadás	V. J.	4	1
A Boszszuállók	Sz. J.	4	1
*A boszszú kívánásból lett haramia	V. J.	3	2
A drágaköves ládátka v. a szívhez vezető út	É. J.	4	1
Eduard Skotziában	Dr.	3	1
Elfride	Sz. J.	5	1
**Az eltserélt úti ládák	V. J.	5	1
Az elveszett Fiú	V. J.	3	2
Epigramma	V. J.	4	1
Gróf Essex	Sz. J.	5	1
Az estvéli óra	É. J.	1	2
Ez a Ház eladó	V. J.	1	2
A Faluról jött testvérek	V. J.	5	1
A Farsangi Fánk	V. J.	2	1
**A Félénk	V. J.	3	1
**A Fogoly	V. J.	1	1
A Formenterai Remete	É. O.	2	1
Fortély és Szerelem	Sz. J.	5	1
Fölöstököm	V. J.	1	1
**Frigyesi Elek	É. J.	5	2
Galotti Emilia	Sz. J.	5	1
Gianetta San Firenzo	É. J.	5	2
Gond szükség nélkül és Szükség gond nélkül	V. J.	5	1
Hugo Grotzius	É. J.	4	2
Gviskárdi Grófok	Sz. J.	5	1
Habsburgi Ágnes	É. J.	4	1
**Halálra való verekedés egy Leányért	É. J.	5	1
Hamlet	Sz. J.	6	2
Hanno v. a megtserélt gyermekek	É. J.	3	2
*A Havasi Juhász Leány	É. O.	2	2
**A Haza és Király szeretete	É. J.	1	1
A Hazug	V. J.	5	1
**A Hármások	V. J.	4	1
A Házi Orvos	V. J.	3	1
**A Házi Orvosság	V. J.	3	2
**A Házaspár	V. J.	1	2
**Helytelen szemérmesség	É. J.	4	1

	Műfaj	Felv. száma	Hány- szor adták?
A Huszsziták Naumburnál	N. J.	5	1
Az igazság jutalma	É. J.	5	1
**Intermettzo v. A falusi Úrfi legelőszőr a Fővárosbann	V. J.	5	1
Invalidus	V. J.	5	1
A Jó Kedv	V. J.	3	2
**A jó szívű mezei gazda	V. J.	5	1
Katinka v. a Marienburgi Leány	É. J.	5	1
A Kard	É. J.	3	1
Karolo Karolini a Banditák Kapitánnya	N. J.	5	1
A Katona szerentse	V. J.	5	1
**A Keleptze v. a Szilaj ifjú	V. J.	3	2
A két férj felesége	É. J.	3	1
**A Két Úr Szolgája	V. J.	3	2
Képzelt gonoszság	É. J.	5	2
Klavigo	Sz. J.	5	1
Kodrus v. Szép dolog a hazáért meghalni	Dr.	5	1
**A Korszikaiak Magyar Országbann	É. J.	4	2
*Kun László	Sz. J.	4	1
**A különös természetű Mórítz	V. J.	3	1
Lanaszsza	Sz. J.	3	1
Mardosó lelkiismeret	É. J.	4	2
Mária v. az aszszonyi érdem	É. J.	5	2
Márianne vagyis az erőtetett Apátza	Sz. J.	3	1
*Mátyás Király v. a Nép szeretete jámbor Fejedelmek jutalma	É. J.	3	2
*Mátyás Király v. annak a Kolosvári Biróval való története	N. J.	4	2
A megboszszult Feleség rablás	Sz. J.	4	2
A megengesztelés	É. J.	3	2
A megfoghatatlan férjfiú	N. J.	4	1
A megsalattatott vén Leánykérő	V. J.	1	1
Alexander Mentzikof	Sz. J.	5	1
A megzavarodott	V. J.	5	2
**Minden lépésbenn egy botlás v. Bohó Misi	V. J.	5	1
**Minden lévbenn kalán	V. J.	5	1
A Minister	É. J.	4	1
Mit tehet néha egy Bankó Czédula	V. J.	4	1
**A nagy atyafiság	V. J.	5	1
**A nagy zűrzavar	V. J.	5	1
A Nap innepe	É. J.	5	1
A napszámos	É. J.	3	1
Nemes hazugság	É. J.	3	1
**A nevelés formálja az embert	V. J.	5	1
Néma szerelem	V. J.	1	1
Octavia	Sz. J.	5	1
**Ó és Új világ	É. J.	5	1

	Műfaj	Felv. száma	Hány-szor adták?
Az Oskola, Mester	É. J.	3	1
Az Ozmondok v. A két Helytartó	Dr.	5	1
Önnön áldozat	É. J.	3	1
**Az Őszi nap	É. J.	5	1
A pántzélos Szeretők	V. J.	4	2
Péter Czár utazása v. a Livoniai asztalos legény	V. J.	3	1
**Prágai két Néne	V. J.	2	1
Repressalia azaz Tromfot Tromfal	É. J.	4	1
Romeo és Julia	Sz. J.	5	2
**A rozsasz kedv	É. J.	4	2
A Sakk Figura vagyis a különös gondolkodású Ifjú	V. J.	4	1
Stadinger	V. J.	4	2
A Strelitzek	É. J.	4	2
A szegény kevély v. Fenn az ernyő nintsen kas	V. J.	5	1
Szegénység és Nemes Szív	É. J.	3	1
A szenvedő Ida	É. J.	4	2
**A Szerelem gyermeke	N. J.	5	1
**Szerentsétlen Házasság	Sz. J.	3	1
**Szikfalvi Ágnes a XIII-ik század éktelenségének oszlopa	Sz. J.	4	1
Szilaj ifjú l. Keleptze			
Szökött Katona	V. J.	1	1
Tsak egy Órát mulatott	V. J.	1	1
**Tsak folytatás	V. J.	1	1
**Tsupa compliment és szél	V. J.	4	1
**Tsupa zűrzavar v. Homály utánn felderül (v. Eső utánn napfény süt)	V. J.	5	2
A tengerparti juss	É. J.	1	2
**Terno	V. J.	1	2
A természet Leánya	V. J.	3	1
Testvéri szeretet	É. J.	1	1
Themistocles	Dr.	3	1
Tűz próbája	V. J.	1	1
A Vak Szerelem	V. J.	3	1
A vándorló Szarándokok	É. J.	5	1
Váza Gusztáv	N. J.	4	2
A vendégi juss v. A szabad szállás	É. J.	5	1
Veszedelmes szomszédság	V. J.	1	2
Világ hangja és szív jósága	V. J.	4	1
A Virtus próbaköve a szerentsétlenség	É. J.	3	2
Vizeszség és jó szív	V. J.	1	1
Werdingen Adelheid v. A világosságra jött ártatlanság	É. J.	4	1
Zitah Mani v. XII-ik Károly Bendernél. ¹	Dr.	5	2

Közli: BAYER JÓZSEF.

¹ Lásd részletesebben a következő című cikkemet: *Debreczen színészlete 1811-ben.* Erdélyi Múzeum 1892 V. füz. 276—284. lap.

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

Lánczy Gyula, *A magyarság az Árpádok korában. Történeti tanulmány. Függelékül: Széjegyzet a Sylvester-bulla eredetének kérdéséhez.* Budapest, 1897. 104 l.

E tartalmas kis könyv voltaképp a következő kérdést tárgyalja: Miért nem jött létre magyar irodalom az Árpádok korában? Kár, hogy a szerző, a ki az egyetemes történelemnek minden zugában kitünően jártas és a legfélreesőbb forrásokat is ismeri, oly bajosan élvezhető periodikus stílusban ír és annyira nem rendezte gondolatait és adatait áttekinthető sorozatba, hogy az olvasó csak nehezen tájékozódhatik gondolatmenetében. Lássuk érdekes fejtegetéseinek leglényegesebb pontjait, lehetőleg saját szavaival.

Szent István királynak megkoronáztatása egyházi tény volt, mely azonban a III. Ottóban testet öltött római birodalmi eszme befolyását, a nyugati császárság apaságát sohasem tagadhatta meg. Ottó császárnak romanizáló, antikizáló czélzatainak (s. i. nálunk is a veszprémvölgyi apáczakolostornak *görög nyelvű* alapítólevelét!) elenyésztével legott nyomasztó sulyával előtérbe lép a germán-német elemek sajátlagos jellege és expanzív tendenciája. A nagy vallási és társadalmi átalakításban, mely most hazánkban megindul, két tábor áll egymással szemben, melyeket évszázados kultur-távolságok örvényei választottak el egymástól: a pogány magyarság nemzetiségi vezérei alatt, conservatív és védekező fél, — és az újító, forradalmi irányu István király, ki a megindult harczot maga is a theutonok és magyarok közti általános háborúnak nevezi. Nemcsak a hit, hanem a lét kérdése dőlt el e harczban. A vesztes fél az ősi magyar elem lett, mely az idegen eszméknek engedte át a tért, de még sokáig maradt hatalmas ellenzék. Hisz nemcsak vallási ellentétek összetűzése volt e harcz, hanem első sorban két kultur-állapoté, melyben a faji, nemzetiségi momentumoknak elejétől fogva erős része volt. Míg az északi és nyugati népek nyugodt tömegekben, naiv őszinteséggel és bizalommal léptek be az új, romano-kelta hit- és kultur-világba s ily körülmények közt belevihették kereszténységökbe ősi népéletök elemeit és barbárságuk emlékeit: nálunk sokkal kedvezőtlenebb az állapot, mert itt nemcsak pogányok és keresztények, hanem egyúttal magyarok és idegenek álltak egymással szemben. »A királyság szigorúan keresztényi, egyházi jelleget öltött, az állami intézmények benső kapcsolatban jelent-

keznek az egyháziakkal és a hierarchiai tényezők a kormányzatnak előkelő közegeivé és hordozóivá váltak, mint Európaszerte, de főképen a germán befolyások alatt fejlődő osztályokban. Ámde a *magyar nemzeti szellem*, az eredeti népelet csak kelletlenül látszik ezekhez alkalmazkodni és ha egyáltalában, úgy nem *ezen* keretben érvényesült« (24. l.). A nemzeti ellenhatást legjobban bizonyítják a pogány szertartások elleni tilalmak, melyeket még a XII. és XIII. században (Ottokár király 1273.) is ismételni kell. Ez időben indúlnak a középkori nemzeti irodalmak gyors virágzásnak, melyben a nemzeti szellem és nyelv teremtő ereje érvényesül; — »csak Magyarországnak nincsen irodalma, csak a magyar faji és nemzeti szellemnek, nyelvnek nincsen számottevő önálló írott hagyatéka a honalapító dynastia századaiból.« (27. l.). Szellemi művelődés, mozgalom van, de nyelve latin volt és munkásai kiválólag olasz egyháziak; és az irodalmi productio még ezen universalis keretben is jelentéktelen, szinte elenyésző, a nemzeti elem, a magyar színezet pedig benne szinte teljesen hiányzó (28. l.).

Ezekben foglaltatik Láczy felelete a fölvetett kérdésre, hogy miért nincsen magyar irodalom az Árpádházi királyok korszakában? Mert érdekes kis könyvének további tartalma gazdag ugyan tanulságos adatokban és figyelemre méltó megjegyzésekben, de a főnti fölfogás lényegén nem változtat. Szerző elismeri, hogy e korszak külső és belső küzdelmei mind »öntudatos nemzeti visszahatás okozata, háborgó népi indulatok, melyeknek utórezgéseit érezzük latin krónikáink lapjain keresztül, de a magyar lantnak valamelyes műalkotásában nem maradtak reánk« (35. l.). Utóbb (59. l.) hangsúlyozza¹ »a magyar államiság területi és eszmei nagymérvű kibontakozását« Kálmán alatt, — hiszen lehetők tartja (47. l.), hogy a veszélyes cursoli országos gyűlés magyar nyelven folytatta tárgyalásait és határozatait magyar nyelven hozta, a mi mégis rendkívül valószínűtlen; — de ugyanezen uralomra vezető vissza »a szárnyszegés, a hanyatlás, a népi fejlődés tervszerű megakasztásának kezdeményeit is« (59. l.), mert ez időben tiltották meg az úri hatalom alatt álló egyéneknek, hogy tudós tanulmányoknak élhessenek uroknak tudta és beleegyezése nélkül: hogyan »támadhatott volna nemzeti irodalom, midőn az írástudók vezérosztályában, az egyháziban, legalább annak felsőbb rendjeiben, a nemesi születés nyilvánított főkellékül, melyet nem pótolhatott sem érdem, sem tudás« (68. l.). Hozzájárul a XII. század második felétől a német bevándorlás, »mely a szellemre és irodalmi nyilvánulására« nem lehetett kedvező hatással (70. l.). Közvetlenül szomszédainktól sem tanulhattunk sokat, mert az Ostmark tudomány dolgában nagyon el volt maradva, és az országban nagy számmal elterjedt olasz elemek szintén »nem léptek érintkezésbe a magyar régi nemzeti szellemmel« (74. l.).

Nem mellőztem, úgy hiszem, Láczy nagy tudományú tanulmá-

¹ Hogy miért nevezi itt a Casselben született Vrudingér Miksát »svájci származású írónak«, azt igazán nem sejttem. Talán csak nem azért, mivel egy évig Zürichben volt tanár?

nyából semmit, a mi a kérdés lényegére tartozik. Lássuk már most fölfogását közelebről.

Teljesen igaza van Lánczynak, hogy a magyar nemzet nem szívesen és csak lassan fogadta be a keresztény vallást és műveltséget, — de mi következik ebből? hogy nem lehetett és nem volt magyar nemzeti irodalom? Mily meggondolatlan volna e következtetés, pedig szerzőnk tényleg így következtet. Nem, e tényből, melyet túlozni sem szabad, mert bizonyára voltak őseink közül is számosan, a kik az új hitet és kulturát készséggel fogadták el, különben hogyan lehetett volna az ország két század lefolyása alatt teljesen lelkes kereszténynyé! — e tényből legfeljebb csak annyi következik, hogy nemzeti keresztény irodalom nálunk nehezebben és lassabban jött létre, mint másutt, de azért bátran létrejöhetett. És mit bizonyít az, hogy pap csak nemes ember lehetett? (nem tekintve azt, mit Lánczy a 60. l. maga is belát, hogy ez a más országokban sem ismeretlen rendelkezés bizonyára csak papiron maradt), — hiszen ép a nemesek voltak az igazi magyarok! És a németek mégis csak hoztak művelődési elemeket magukkal, hisz még a tudomány terén elmaradt Ostmark is a műveltségnek magas fokán állt.

Az egész dolgozat főhibája, hogy Lánczy első sorban francia és olasz állapotokat tart szem előtt és ezek alapján következtet, és még itt is nagyon egyoldalú. Ő csak nemzeti-keresztény műveltséget ismer és az »irodalom« fogalmát a tudományos tanultság jellege nélkül el sem tudja képzelni: azért fájjalja annyira az írástudók korlátozását Kálmán idejében. A troubadourok és jongleurok, a nemzeti epika mesterei és a lyra dalnokai sehol a középkori Európában nem kerültek ki a papok vagy tudósok soraiból, kik nagyrészt irni és olvasni sem tudtak — ha akadt is pap vagy tudós, a ki a nemzeti költészetet művelte. Miért kívánja ezt nálunk? A ki szíve keservét vagy boldogságát versbe akarta önteni, a kik a régi dicsőség emlékeit nemzete szellemében újból és újból följújítták, a ki az élet tarka eseményeit költői lélekkel megalkotta, — mindezeknek nem volt semmiféle tudós tanulmányokra szükségök. Az az irodalom, melyet Lánczy nálunk nélkülöz, az sehol Európában nem volt igazán nemzeti, — a nemzeti irodalom első sorban a költészet, ez pedig nem szorult sehol a papi rendre vagy a keresztény szellemre. Jellemző Lánczy fölfogásának egyoldalúságára, hogy lenézi a szomszédos Ostmarkot, mivel Huber Alfonz hangsúlyozta, hogy nem volt egyetlen monostora, mely a tudományokat ápolta volna, — ezért lenézi az Ostmarkot, melyben akkor a középkor legnagyobb költői éltek és működtek, a Nibelung-ének és Kudrun-eposz mesterei, Öreg Reinwar és Walther von der Vogelweide, számtalan kisebb, de még mindig kiváló költőről nem is szólva! Csekély számúak azok az adatok, melyekből következtethetjük, hogy nálunk is volt a középkor századaiban nemzeti irodalom, azaz költészet; csakhogy ily kérdés eldöntésénél egyetlen pozitív adat fontosabb, mint egy tucat negatív következtetés ex silentio. Monda, mese, dal, epika, — hogyan lehetett volna el a magyar nemzet ily költői termékek nélkül, mikor sokkal műveletlenebb népeknél mindenütt megtaláljuk. És ha Lánczy a nemzeti lélek rezgéseit még a latin

krónikákban is fölismeri (pedig e krónikák talán nem mind magyar emberek művei), hogyan kételkedhetik abban, hogy e nemzeti lélek tudott magának költészetet is teremteni, hisz a krónikák maguk tele vannak e költészet anyagával és bizonyítékaival! De tény, hogy nemzeti jellegű költészet nem maradt reánk az Árpádok korából. E tény megmagyarázására sok felelet lehetséges, de jó lesz ezeknek sorából ki nem felejtteni e nemzeti költészetnek pogány jellegét, mely más népeknél is eleve enyészetnek indította a nemzeti költészetnek legszebb termékeit. Tehát Lánczy felelete sem jobbra, sem balra nem oldja meg a kérdést: az a keresztény tudományos irodalom, mely neki első sorban szeme előtt lebeg, létrejöhetett nálunk is, mert ez irodalomnak semmi vagy csak elenyésző köze van a nemzeti szellemhez, — az igazi nemzeti költészetet pedig sehol sem feszélyezte a tudós körök közönye, sőt egy kis túlzással mondhatni, hogy mindig előnyére vált. Hogy keresztény-tudós irodalom nélkül nem szűkölködünk, arra elég bizonyítékunk van krónikáink kívül is, melyek szintén e körbe tartoznak; hogy pedig nemzeti költészetünk volt, azt az irodalom- és művelődéstörténet mai színvonalán még akkor sem volna szabad tagadni, ha egyetlen korabeli adat sem tanúskodnék mellette.

A függelék is fényesen bizonyítja Lánczy sokoldalú tudományát és éles elméjét; de tárgyánál fogva nem tartozik e folyóirat keretébe. Azért csak röviden jegyzem meg, hogy a Sylvester-bulla gyártásának főtényezőit iparkodik kimutatni, azt hiszem, helyes szempontokból és kifogástalan módszerrel.

A magyar irodalom főirányai, írta Riedl Frigyes. Budapest, 1896. 137 l. (Olcso könyvtár 369. sz.)

E kis könyv igen kedvező fogadtatásban részesült úgy a napi mint a szakajtó részéről. Nem méltatlanul. Szerzője sok oldalú műveltségű, olvasott, a képzőművészetek terén igen tájékozott és gondolkodó fő, a ki a francziáktól eltanulta az előadásnak szellemeskedő modorát is, melyet azonban, mert nem felel meg természetének, ritkán alkalmaz ügyesen. Rengeteg nála a mindenféle kép meg hasonlat, a mi gyakran dagályossá és izléstelenné teszi stílusát, mely azonfelül igen sokszor nagyon magyartalan is. A kérdés, melyet fölvet, igen helyes és fontos; ki akarja mutatni, »mikép alakították át külföldi hatások eszméink körét, mikép gazdagították meg érzéseinket« (5. l.); témája tehát hazai műveltségünk kapcsolata az általános európai művelődési mozgalmakkal. Hogy e földadatot meg nem oldja, nem egészen az ő hibája; nincsen erre, irodalomtörténetírásunk sanyarú állapotánál fogva, elég előmunkálata, és könyve már terjedelménél fogva csak vázlat, mely csupán a főszempontokra szorítkozhatik. De dolgozatának czíme mégis furcsa; hisz könyvében nagyon keveset beszél a magyar irodalom főirányairól, sőt alig magyar irodalomról.

Jellemző e szempontból mindjárt az első fejezet: »Az őskor szellemi élete.« Szerző ebben három korszakot különböztet meg: egy ugor, egy turk és egy szlovén (?) korszakot. Ezt eddig is tudtuk, illetve azt

hiszszük, hogy tudjuk, mert sok itt még a megoldatlan kérdés, hiszen az igazi tudományos kutatás e téren voltaképp csak legujabban indult meg. Riedl csupán a nyelvből veszi argumentumait; úgy látszik, nem tudja, hogy a tudomány magának a nyelvnek tanúságai és tanulságai iránt ma már jóval kevésbé hiszékeny, mint volt még néhány évtized előtt. Magára a nyelvre nem építhetni sokat s a jövevényszók nem bizonyítják az illető fogalmak kölcsönvételét. Széleskörű néprajzi és történeti kutatások nélkül az őskornak semmiféle problémája meg nem oldható. Nem igen találó a mythológiára vonatkozó megjegyzése sem, midőn azt mondja, hogy »az ugor mythologikus költemények (nem a mythoszok?) fősaját-sága a plastikátlanság, a képek határozatlansága és ingadozása« (34. l.). Mi következik ebből? Riedl nem következtet belőle semmit; de akkor mire jó a száraz tény? Pedig nincs a dologban rejtély: a kelta és szláv mythoszok is »plastikátlanak« és a germán mythikus képzeleteknek tetemes része ép olyan. »Plastikát« a mythoszoknak csak nagy költők (ill. művészek) adhatnak: Homéros nélkül, a kin a hellén művészet alapul, a görög mythosz ép oly »plastikátlan« volna, mint a vogul, melynek nem született Homérosa, és a germán mythoszok »plastikája« is csak addig terjed, a meddig az Edda költészete; ezen túl köd és homály kavargó. Hogy volt-e magyar mythosz és milyen, volt-e magyar ősköltészet és milyen, — e kérdésekről mélyen hallgat Riedl, pedig művének célja megkövetelte volna, hogy ezen kérdésekre is adjon feleletet, a melyet persze a tudomány jelen színvonalán adhatni. Nála »az őskor szellemi élete« nem sokkal több egy nagy semminél.

A középkorról és annak költészetéről is furcsa fogalmi vannak. Szerinte csak »Mátyás nevével (?) fakadnak föl a magyar költészet(nek), rejtett vagy eltemetett forrásai« (17. l.). De melyek ezek a források? A kép nagyon ferde, mint sokszor Riedlnél, a ki erőszakosan hajhászza a képeket. Hajhászza az általános axiomákat is, melyek néha száználmasan naivak, mint mikor pl. (17. l.) hosszasan fejtegeti, hogy »minden irodalmi mű mögött ott lappang az, a ki szerezte.« Hát még ilyet is le kell írni?) A középkor jellemzése különben igen gyenge, mert teljesen elavult — neki a középkor egy nagy kolostor, egyéb semmi! — a magyar középkorról pedig voltaképp csak annyit hallunk, hogy benne »kevesebb a vallásos láng, kevesebb a rajongás, kevesebb a türelmetlenség, mint nyugaton« (33. l.), a mi ily általánosságban nem is áll és nem is nemzetünk jellemében, hanem inkább politikai viszonyainkban leli magyarázatát. (V. ö. a reformatio és ellenreformatio szenvedélyes, majdnem vad harczeit!); — és hogy a középkori ember lelkében három réteg van: »az első az ősnemzeti réteg, a második egy turk-szlovén-német-olasz réteg, a harmadik a keresztény réteg. Hogy minő érzelmek és eszmék tartoznak az egyes rétegekbe, arra nézve, költői maradványok híján, analógiák szerint csak hozzáférések lehetségesek« (38. l.), — de ez analógiákról hallgat szerzőnk, e »hozzáférésekből« nem közöl egy betűt sem! Az egész középkor rajza teljesen el van tévesztve, mert iszonyúan egyoldalú. Riedl előadása alapján azt kell hinnünk, hogy minden középkori ember olyan szent barátforma volt; pedig történetünk az ellenkezőt bizonyítja: a legendák

az egyetemes egyház költészete, melybe kevés nemzeti vonás lopódzott, de az egyház mellett volt magyar világ is, erős szenvedélyekkel, véres tusákkal, nyugtalan képzelettel. Mind erről nem tud Riedl semmit. De egyebeket sem tud. A 29. lapon mint nagy fontosságú adatot említi, hogy Anonymus kiírt egyes mondatokat Dares (nem Darius!) Phrygiusból, de a magyar mondáról nem tud egy szót sem, még kevesebbet a magyar epikáról. Akár nemzeti termék a magyar mondák imponáló hatalmas köre, akár idegen kölcsönvétel, akár (a mi a legvalóbszinű) e két elem vegyülete, — tény, hogy megvolt, hogy a nép ismerte és dalokban földolgozta. Hogyan lehet a középkori magyar költészetről szólni és e bámulatos termékét egy szóval sem említeni? És Riedl nem említi Tar Lőrinczet vagy Toldi Miklóst sem, a kik szintén nem voltak szent barátok, és egyáltalában még kísérletet sem tesz a középkori költészet körének vagy anyagának megállapítására. A földadatnak tagadhatatlan nehézsége nem menthet föl ily könyvben a megoldás kötelessége alól, legfeljebb csak kimentí a megoldásnak töredékes és bizonytalan voltát. De Riedlnél mélyreható kérdések állják útját a helyes belátásnak: a 97. lapon azt olvassuk a renaissance hatásakép kissé algymnasiumi ízű virágos bombasztal: »a mint a magyar költészet kertje ez új hajnalra kivirul fölszakad benne a szerelmi költészet első bimbója«, — tehát szerzőnk komolyan azt hiszi, hogy a középkorban nem énekeltek e földön szerelmi dalt, talán nem is szerettek boldogtalan őseink, a mint, szerinte, nem is meséltek és a magyar költészet ez időben nem volt egyéb, mint együgyű barátok és apácák legenda-készlete?

Gazdagabb és találébb a renaissance rajza, mert itt szerzőnk Burckhardt Jakab műveiből merithetett. Nincsen e rajzának egyetlen alapvonása, fejtegetéseinek egyetlen alapeszméje, mely ne Burckhardtból származnék, — és furcsa: Riedl szükségesnek találja idézni Fraknoi és Csánki egy-egy dolgozatát, de Burckhardt nevét hiába keressük könyvében. Pedig e genialis tudósnak még túlhaladott vagy legalább kellő értékökre leszállított ideáit is híven átveszi és új fölfedezések gyanánt terjedelmesen fejtegeti, pl. (41. l.), hogy a renaissance fölfedezte a belső embert és hogy »a lelki jelenségek finom szövődése és bonyolult jelenségeinek megfigyelése iránt a középkornak nem volt semmi (!) fogékonysága«, — tehát Augustinusnak, Danténak és a Tristan-eposz költőjének sem! Vagy mikor (93. l.) a »renaissance lélektanából« magyarázza, hogy Mátyás törvénytelen fiának akarja biztosítani a trónt. De mikor törvényes fia nem volt! Mátyás jellemzése csupa Burckhardt, és a hol ez nem segíthet, ott a rajz hamis vagy ferde, így a nagy király politikájának jellemzésében, melynek iránya és céljai a renaissance nélkül is megérthetők, hisz voltakép a Zsigmond politikájának nagyszabású megújítása, de természetesen más kiinduló ponttal, más korban és más ember kezében. De Mátyás udvarának és környékének rajza (V. fej.), főleg a képzőművészetek figyelembe vétele által, minden tekintetben igen sikerült, gazdag és szép, bár magyarság tekintetében nagyon kifogásos; így pl. némely bölcselő Riedlnél majd »platonikus«, majd »platoní«, majd »platonista«, egy másik meg »Sokrates tanítása közt« nevelkedett stb. Mátyás viszonyát a nemzeti költészethez nem tárgyalja Riedl,

a mi elég furcsa; de hangsúlyozza, hogy hatása nem enyészett el halálával. Ezt eddig is tudtuk, de hálás föladat lett volna, e hatás szálait nyomon követni, a míg a XVIII. században más irányt nem vesz vagy más hatásokba nem vész. A korabeli magyar irodalomról szerzőnk három egész lapon szól, de nem állíthatni, hogy valamit mondana is; pedig a kevés számú emlékek és a nagyobb számú adatok lehetővé tettek volna egy kis elevenebb rajzot.

A XVI. századdal kezdődik valósággal az emlékekben reánk maradt magyar irodalom, és innen (106. l.) Riedl tárgyalása oly sovány és üres lesz, hogy még vázlatnak sem fogadható el. Fontos irodalmi irányokat (pl. a verses novellát, mely ekkor virágzása korát éli) egy betűvel sem említ, másutt egészen hamis világításba helyezi a tényeket, mint pl. a 110. lapon, hol neki Balassa Bálint »e kor(nak) egyetlen elsőrangú katolikus szelleme.« A Burckhardt-féle túlzások itt sem hiányzanak, pl. (120. l.): »A természet érzete újkori érzés; az olasz költészetben a középkor legvégén mutatkozik, a többi (?) költészetben később.« Ilyet ma nem írhat le oly szakember, a ki a középkori lírát ismeri. És mily gyenge itt is a szerző magyarsága és stílusa! »A reformatio a vallásos érzelmet *mélyítette ki* (vertiefte!), a mohácsi vész a hazafiságot« (112. l.), a 119. és 123. lapokon pedig a vallásosság »*kimélyíti* a lelkiismeretet.« 113. l.: »Nagy nemzeti szerencsétlenségek mindig *fölgyújtják* a hazaszeretetet.« A természet-érzék (Naturgefühl!) »a természet jelenségeit minél inkább nemcsak a szemem hanem a szíven át is vezeti« (123. l.), a mi magyarul meg nem érthető. Furcsa az a mondata is (128. l.), hogy a francia forradalom emberei »nem tudták, hogy egy nép fejlődése szervesen összefügg« (mivel?) Nem rossz (133. l.) »Árpád, e lángelmű barbár« sem! stb. stb.

Minél gazdagabb lesz irodalmunk, annál kevesebbet tud róla mondani szerzőnk. Az utolsó fejezetet (a XVII. század óta, tehát három század irodalmáról, — összesen tíz lap!) maga is »pillantásnak« nevezi. Itt a következő áramlatokat említi föl: ellenreformatio (Pázmány), barokkizlés (Gyöngyösi), fölvilágosodás (Bessenyei), francia forradalom (Kazinczy), romantika (Kisfaludy S.), népies-demokratikus irány (Petőfi, Arany). Mindenütt egy-két általános »európai« megjegyzés, mely helyes, és azután a magyar vonatkozás, mely többé-kevésbé erőszakolt, mert a nemzeti szellemnek legfeljebb csak egy-egy oldalára illő. Hogy e fejlődésben legnagyobb embereink, pl. Zrínyi vagy Vörösmarty, nem találnak helyet, az nem igen bántja szerzőnket; — földolog a jelszó, melyhez a magyar fejlődést idomítani kell, — török szakad!

Az egész kis könyv kétségtelenül csak az V. fejezet kedvéért készült. Ez a fejezet egyetlen becses, valóban értékes részlete is, bár magyar irodalomról ebben a fejezetben sincsen szó. A többi hevenyében és néha kellő tárgyismeret nélkül oda vetett bevezetés meg pótlék, melyekben semmi újat, de igen sok el nem fogadhatót találunk. Szintén nem új Riedl befejező gondolata, hogy szellemi önállóságunkat csak úgy biztosíthatjuk, ha minél többet tanulunk a külföldtől. De ez a gondolat annyira igaz és fontos, hogy nem is lehet elég sokszor kifejezésre juttat-

nunk. Annyi bizonyos, hogy ez idő szerint nem ebben az irányban haladunk, — és ebben a tényben nagy veszélyek lappanganak.

Wolff Béla: Az első magyar dramaturg. (Székesfehérvári áll. főreálisk. 1896/97. évi értesítője, 14 l.)

Wolff, a Kölcsey-irodalom ez alapos ismerője, e tanulmányában oly munkát nyújtott, melyet tanár és tanító egyaránt nagy haszonnal olvashat. A tárgy, így első hallásra, nem egészen újnak látszik, de *a mit* Wolff Kölcsey 2 dramaturgiai dolgozatáról (s kiegészítésként Magyar Játékszín cz. beszédéről), azok keletkezéséről, tartalmáról s kivált hatásokról mond, továbbá a mily szervesen illeszkedő szerkezetben s világos, szabatos stílusban, szóval *a hogyan* mondja ezeket: mindaz önálló, a feldolgozásban eredeti, dicséretreméltó tanulmánynak minősíti e munkáját.

Apróbb megjegyzéseim a dolgozatra a következők.

Jobb szerettem volna, ha a szerző a tragikum elméletében — kivált így *iskolai* értesítőben — nem a modern ingadozó réalaesthetikusokhoz csatlakozik vala. Akkor elkerülhette volna az ilyen megtámadható kijelentéseket, hogy »Kölcsey nem tudja eléggé *indokolni* (!), hogy Zrinyi miért nem tragikus hős; de *vajjon* (!) tudnók-e mi teljes biztossággal?« Mert, a mily biztossággal beszélhetünk egyáltalában a tudomány, s különösen az esztetika sok kérdéséről (mágnesség, villamosság; eszményítés, komikum s fajai stb.), époly biztossággal beszélhetünk bizony a tragikumról s így arról is, hogy miért nem tragikus (aesthetikai s nem köznapi értelmében véve e szót) a hős Zrinyi. Az a körülmény, hogy a drámairás hová fejlődik majd, engem jelenleg még nem tarthatna vissza *ilyfajta* kijelentéstől, hogy bizony ez ideig »tragikus vétség« nélkül nincsen igazi tragédia. Mert, ha a legjelesebb tragédiák erre szolgáltatnak példát — mint a hogy tényleg szolgáltatnak — akkor az elméletező aesthetikusnak is ez álláspontra kell helyezkednie. — Annál a pontnál, hogy Kölcsey élete második szakában miért harcolt a német szentimentalizmus s »az epesztő, nyugtalan és örök sejdítésekben borongó schilleri múzsa ellen«, holott élete első szakában föltétlen híve volt, nem ártott volna megemlíteni, hogy azt a Schillert-ostromló romantikus aesthetikusok (Tick, Schlegelék) hatása alatt tette.

Tárgyi megjegyzésem több nincs. S ha a teljesség kedvéért még megemlítem, hogy jó lett volna még a »bölcész, tökély, ismeretekkel bírt, indokolni, ma már *névről* is alig ismert drámairó (névről helyett), véglegezett (végleges helyett)«-félét is kiküszöbölni, röviden ugyan, de lehetőleg híven számot adtam e derék dolgozat tartalmáról és kidolgozásáról.

DR. DEMÉK GYÓZÓ.

Dr. Murajda F. Nándor: Döbrentei »Erdélyi Muzcum«-ának kritikai iránya. (Gyöngyösi kath. nagygymn. 1896/97. évi értesítője, 15 l.)

E dolgozat részlet a szerzőnek ily című doktori (»tudori«) értekezéséből: A magyar kritika fejlődése; tehát a programmértekezések azon csoportjából való, mely nem annyira a tanulóknak, mint inkább a tanároknak van szánva s azért a tudományos dolgozatok mértékével mérendő.

A kritikus hármas feladatához képest 3 fejezetben akarok beszámolni e dolgokról.

1. A *tárgy* mindenesetre méltó tudományos feldolgozásra; egyrészt, mert Döbrentei Erd. Muzeuma korának legjelentősebb folyóirata volt, s másrészt, mert e tárggyal s egyes részeivel Radnai Rezsón, Lázár Bélán és Széchy Károlyon kívül tudtommal más még nem foglalkozott tüzetesebben. A szerző tárgyválasztása tehát helyeselhető.

2. Mít mond a tárgyról? Mi a dolgozat *tartalma*? Mi eredetit, újat tud a czímbebeli tárgyról mondani, avagy mely új csoportosításban, rendszerben mutatja be a már tudottat? Mert hiszen köztudomású, hogy csak úgy van létjogosultsága egy »tudományos« dolgozatnak, ha e 2 kívánalom valamelyikének megfelel, azaz: ha vagy értekezés, vagy pedig tanulmány. Hát kereken kijelenthetjük, hogy a szerző egyik kívánalomnak sem tesz eleget: újat épenséggel nem mond, s eddigi e tárgyú ismereteinket sem rendszerezi. Az egész dolgozat Döbrentei a kritikáról írt értekezésének s Buczy Emil »Értekezés az elmének magas kifejlődése körül az izlés munkájában« cz. dolgozatának bő idézetekkel tarkított, elképzelhetetlen stílusban megírt tartalomkivonata. Keresve sem találunk benne oly részletet, mely a szerzőnek eredeti kutatásáról tenne tanúságot. Sőt megbocsáthatatlan mulasztásnak kell kijelentünk, hogy Murajda oly tárgyról írt, melyhez még a szükséges előtanulmányokat sem végezte. Avagy megbocsátható-e egy *oly tudományos* dolgozat irójának, mely e századbeli kritiko-aesthetikai irodalmunkról szól, hogy Winckelmann, Herder, Lessing, vagy népszerűsítőik s továbbterjesztőik (Baumgarten, Silzer, Engel, Eschenburg stb.) idevonatkozó munkáinak kellő ismerete nélkül fog a tétel kidolgozásához? Megbocsátható-e pl., ha nem veszi észre, hogy Döbrentei azon nézete, mely szerint »a görög művészet a tökéletesség felülmulthatatlan pontjára tört«, mely mellett Dante és Ariosto »képtelen materiákba nyomták ragadó hatalmaikat«, Winckelmann óta a német aesthetika alapnézete — s tegyük hozzá, nagyon is megingatható — alapnézete volt? Murajda azt sem veszi észre, hogy Döbrentei azon kijelentése »a kritikus tudja magát beleélni oda, a hová kell«, ugyancsak Winckelmann óta a német aesthetika vallott elve. Az oly kevésbé önálló Buczyról azt mondani, hogy »önalkotta irány jellemző célzatát (!), midőn a tudós író és a szépiróról beszél« (?) 11. l. — mégis nagyon megkoczkáztatott s még hozzá az érthetlenségig helytelenül kifejezett nézet.

3. E minden eredetiség nélkül szükölködő dolgozat szerkezet és előadás (stílus) dolgában is módfelett kezdetleges, fogyatékos. Avagy beszélhetni-e helyes szerkezetéről, ha a 15 lapnyi fejtegetésből még az sem derül ki, — világosan meg épen nem — hogy voltaképen mi is volt hát az Erd. Muzeum kiritikai iránya? A dolgozat stílusáról pedig a fenti példa — azt hiszem — elég világos képet nyújt. De a kinek az nem elég, annak még a következő példákat hozom fel: »A dilettantizmus helyett, (!) komolyan is kezdenek foglalkozni a szépirodalommal, a melyen igazi lelkes istenfia (!): Berzsenyi, Kölcsey, a 2 Kisfaludy s már előbb Csokonay, haladása felé hatalmas erővel mozdítanak egyet (?). Bennök

a tehetséggel, Berzsenyit kivéve (!?), kimívelt izlés, szokatlanul szép, tiszta, költői nyelvrész társulván, igazi belbecsessel bíró (!) alkotásokkal gazdagítják irodalmunkat.« (3. l.) S még a végéről: »Ime, az Erd. Múzeum kritikai irányzata s nagyon sokban Buczy munkásságának kritikai célzatánál fogva« (!) 14. l. Bekezdés. Ha szükséges, még a közbülső fejtegetésekből is szolgálhatunk fölös számban ilyfajta példákkal. De nem akarjuk szegény nyelvünket közmegebotránkoztatásúl tovább is kánpadra vonszolni s azért röviden csak annak a kijelentésére szorítokunk, hogy a címbebeli dolgozat tartalmi és kidolgozásbebeli gyarlósága miatt merőben eltévesztette célját.

DR. DEMEK GYÖZÖ.

Magyar Kritika. *Megjelenik minden hó 1-én és 15-én. Felelős szerkesztő: Benedek Elek. Kiadja: a szerkesztő és kiadó bizottság. Előfizetési ára egész évre 5 forint.*

Közönség és irodalom régóta érzi szükségét egy olyan vállalatnak, melynek a fenti címet kellene viselnie. Azonban egy kritikai folyóirat után való vágyakozás mindaddig teljesületlen reményeink számát szaporította. Ha irodalmunk ilyen irányu törekvéseire és kísérleteire gondolunk vissza, szinte a végzet hatalmát látjuk rajtok érvényesülni. Mintha Kisfaludy Sándor szelleme kísértene folyvást; mintha a magyarság tollforgatói mindenha ő vele együtt azt tartották volna, hogy a recensio korlátait nem, hanem csak a diéta alkotta s a király szentesítette törvényeket ismerheti el a magyar nemes. Kölcsey kezéből a Berzsenyi elkeseredése és az egész olvasó közönségnek felháborodása csavarja ki a bírálói tollat. Az Erdélyi »Szépirodalmi Szemlé«-je köré csoportosuló rettenthetetlen areopag névtelen, nagy alakjai, igaz, részben a bekövetkezett idők zavarai miatt, abban hagyják működésüket már a második kötetnél. Arany, ki nagy nevének varázserejével s tudásának nem kisebb körével fog hozzá »Figyelő«-jének és »Koszorú«-jának szerkesztéséhez, újból és újból kénytelen visszavonulni. Az »Athenaeum« és körének fellépése és hosszú ideig szinte osztatlan tekintélye egészen páratlanul áll mind e mai napig.

Hírlapjaink részben pótolhatták volna a szorosan vett kritikai irodalom helyét és teret engedhettek volna a kritikai szellem érvényesülésének és az irodalmi izlés elméleti terjesztésének. De a pártpolitika önfeledt szolgálata, az üres sensatio lelkiismeretlen hajhászata és a legszűkebb ujságírói köröknek nyújtott kisebb, nagyobb szíveségek nemesebb hivatásától teljesen elvonták s az irodalmi közizlés mai, bár remélni merjük: rövid ideig tartó, de rettenetes hanyatlásának legfőbb, mondhatnók: egyetlen bár százkezü munkásaivá tették. Hasábjaikon nyomuk sincs a közönséget tájékoztató könyvismertetéseknek; nagy kegy, ha egyik másik munkának a címét közzé teszik. Irodalmi rovataikat talán meg sem tartanák, ha nem gondolnának arra, hogy esetleg a saját kiadóhivataluk is megindíthat valamiféle vállalatot és ha talán a szemérem törölni engedné. Így aztán a nagy közönség is teljesen tájékozatlan és sokszor megtörténik, hogy a lapjától dicsért könyv, melynek szerzője legtöbb esetben az illető ujság szerkesztőségének tagja — ki nem elégitette,

inkább semmit sem olvas. — A havi és évnegyedes folyóiratok pedig csak a szakjukba vágó irodalmi termékeket kísérhetik figyelemmel, s nem szólhatnak a mivelt, vagy tudós olvasó közönség szélesebb köréhez. Terük szűk volta sem enged nekik szabadabb mozgást ebben az irányban.

Ilyen viszonyok közt az irodalom fiatal óriásai a Kazinczy korába illő kényességgel várják a tömjént s olymposi haraggal fogadják az elvértve megszólaló kritika szigorubb hangját.

De az igazság kedvelői, az irodalmi izlés emberei és az elfogulatlan tájékozást váró közönség, mint szomjas föld az eső cseppeket, várja a kritika tisztító vizét . . . Meghozta-e a »Magyar Kritika« a várva-várt esőt?

Nem kenyérünk a személyeskedés; de igazat fog adni nekünk a M. K. szerkesztője, ha azt mondjuk, hogy olyan munkánál, a milyenre ő és társai vállalkoztak, ember kell a gátra. Ezért nem lehet rosz néven venniök, ha azt kérdezi a közönség, hogy kik azok, a kik a Bajza, Kölcsey, Erdélyi és Arany abba hagyott munkájának folytatására magukban erőt éreznek? Fide, sed cui, vide! A munkatársaknak irodalmi multjok helyett nem elég egyszerűen a jövőre utalni akkor, a mikor munkaerőt, részrehajlatlanságot, elfogulatlanságot és ezeknek némi zálogául, alapelveket vár az olvasó. De a M. K.-ban a nevek nem beszélnek kiforrt egyéniségekről, s a szerkesztői bekapogatók sem szólnak követendő irányelvekről. Kicsinyes kérdésekkel foglalkoznak azok olyan hangon, a melyet egy, a magyar kritikai irodalom föllendítésére vállalkozó folyóirat élni használni legalább is stytlenség. De a 3. meg a 9. szám megjelenése óta egygyel több okunk van a szerkesztőség iránti bizalmatlanságra. Ott a szerénység jelszava alatt (de a melyről egyik irodalmi kritikusa léptenyomon megfeledekzik) az *irodalmi elvtelenség* csucsosodik ki, a meny nyiben a szerkesztőséget pusztá *közvetítőnek* mondja maga Benedek. Itt . . .?!

Miután magok a vezércikkek irányelvekről nem szólnak, szépirodalmi kritikájok magyarságában sem igen bizhatunk, mert egyik szakemberének cikkeiben levő s a lexicalis ismeretekre emlékeztető nomenclatura tagadni látszik, hogy szerző érezné az összeköttetést a magyar irodalom multjával és utmutató szellemével. A ki egyedül a külföldi irodalmi alakok »fintorvágásai«-ból akar tanulságot meríteni, az vagy affectálja a külföldieskedést vagy valóban nincs érzéke a magyar irodalom történetében kínálkozó nagy igazságok iránt. Pedig épen e kettőtől mentse meg a gondviselés irodalmunkat további fejlődésében!

A részletekbe és azok bírálásába azonban nem bocsátkozhatunk. Általánosságban csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy a tudományos művekről szóló ismertetések, szakemberektől jövőn, helyüket állják, figyelmetnünk kell azonban Székely és Haraszthy bírálóját, hogy a magas hang kissé erős neki s ellentétben áll szerkesztőjének ígéretével; a túlságos sokoldalúság meg könnyen hitelt veszít.

A M. K. mai beosztásával sem lehetünk megelégedve. Német mintájából a »Literarisches Centralblatt«-ból ha már átvette az ujon megjelent könyvek jegyzékét, átvehette volna az ismertetések szakszerinti csoportosítását is. Hogy első helyén önálló cikket ad, azt nagyon helyesel-

jük; de azok tartalmát és stílját, mint már említettük is, igen sekélyesnek tartjuk. A szerkesztő elfelejti, hogy lapjának tudományosnak kell lennie s a népszerűsítés csak nagyon is másodrangú feladata lehet. Benedek azt hiszi, hogy most is, kiadója kérésére, valami cirkulárét ír vidéki lapok számára, melyet a lap — itt a naivnak hitt közönség — szíves készséggel befogad az érte cserébe kapott küldeményért. Bár tudjuk, hogy az érdekes szerkesztő irtózik a cothurnustól és ez a hangulat adta rá a könnyű pongyolát, de megenged, ha szemünkben nem érdem az, hogy egyik hibát kerülve, a másikba jut. A szerkesztő érzi, hogy lapjának más fajta cikkekre is van szüksége, mint bírálatokra és ismertetésekre; de komoly cikkek kellene ám, a melyek a felmerülő főbb irányokról és eszmékről mondják el a lap véleményét, hogy azok világítsanak a sötétben, kivezető utat mutassanak a zürzavarodásban, hogy azok az irodalom lelkiismeretének és a tisztultabb izlésnek legyenek megnyilatkozásai az egyéni külöNKödés és a mindenáron újat akarás ellenében.

Még csak egyet. Szándékszik-e a M. K. külföldi műveket ismertetni? A külföldi irodalom kimaradása méginkább egyoldaluvá tenné. De különben sem hiszszük, hogy a hazai sajtó állandóan ellátná bírálatra érdekes anyaggal. Különben is, ha külföldi társai szükségét érzik annak, hogy figyelmüket országuk határán túl is kiterjesszék, akkor az egyetlen magyar kritikai lap sem lehet el a nélkül, ha hű akar lenni közönségéhez. Azt kell még érintőleg megjegyeznünk, hogy a magyar folyóiratokat is bírálatával kellene kísérnie. Nem kimerítő ismertetést értünk, hanem azt, hogy a közönség, vagy tudomány szempontjából érdekes tanulmányokról emlékezzék meg javallólag vagy rosszalólag. A magyar tudományos kutatás jelentékeny kincseit ezekben rakja le s folyóiratainknak szélesebb hivatást kell betölteniök, mint a nagyobb olvasó közönséggel dicsekedhető külföldieknek, mert ott könnyebben nyílik alkalom önálló könyvben szólani a közönséghez.

Ezek a megjegyzések legyenek kifejezői a vállalkozók jóindulatát megillető elismerésünknek. Mert mi is azt valljuk, hogy ezen a téren akarni is sokat jelent, ha magában ezt még elégnék nem tarthatjuk is.

Őszintén kívánjuk, hogy sikerüljön a M. K.-nak szellemiekben és anyagiakban megerősödni; kívánjuk ennek előfeltételül azt is, hogy sikerüljön csoportosítania mindazokat, kiknek van kellő tudományos készségük, határozott, kiforrott egyéniségük, iskolázott fejük, éles tekintetük és jó izlésük — a részrehajlatlanságot nem is említve — a kritika szigorú de méltányos gyakorlására! És végül — találja fel saját programját is!

I. M. GY.

Benkó Imre, kinek Arany Jánosról írott könyvét mult számunkban ismertettük, a következő megjegyzései közlésére szólított fel bennünket:

Az ismertetés egyik pontja ezt mondja: »A hivatalos adatokban is van olyan, a mi eltér a valóságtól« s erre vonatkozólag azt hozza fel, hogy Arany nem tanított tanársága első évében latint a VII-ik osztályban, mint a hogy könyvem állítja. Nehogy az általam közölt hiva-

talos adatok hitelességéhez kétség férjen: legyen szabad megjegyezmem, hogy, mivel Arany tanárságának *két első* évére vonatkozólag a tantárgy beosztást sem a tanári szék, sem az iskolai tanács jegyzőkönyvében, sem az egyház és iskola levéltárában nem sikerült feltalálnom: erre nézve csak az egykori tanítványok emlékezetére voltam utalva s az esetleges tévedés ebből származhatott.

Második megjegyzésem a Hegedűs Vincze és Jakab Jóska esetére vonatkozik, melynek megtörténtét az ismertetés kétségbe vonja. Igaz, hogy az eset elbeszélésénél 185¹/₂ helyet tollhibából 185³/₄ áll: de magát az adatot föltétlenül megbízható forrásból Gaál Ferencz kuriai bíró, kecskeméti törvényszéki elnök úr ő méltóságától kaptam, s így annak megtörténtéhez kétség annyival kevésbé férhet, mert ez esetre Aranynak még egy másik tanítványa is emlékezett.

Binder Jenő az Egyet. Phil. Közlöny márcziusi számában fejezi be »*Egy magyar Lázár dráma és rokonai*« cz. tartalmas értekezését. Ez a Lázár-dráma a Comien-Tragoedia, melyről ifjabb irodalomtörténetíróink, Toldyval és Beöthyvel ellenkezőleg azt tanítják, hogy ennek 1683-ból enmaradt kiadását első kiadásnak kell tartanunk, szerzőjeül pedig Felvinczit kell tekintenünk. Binder is Négyessyvel tart amazok ellen s azt írja (229. l.) hogy a »a részéről fogamatba vett összehasonlítás eredményei összeségükben csakugyan erősen Felvinczi szerzősége mellett tanuskodnak s hogy (231. l.) a Comico-Tragoedia keletkezése évét nincs okunk 1683-ról elébbre tolni«.

Ismételve megemlítjük az 1646-ik évi kiadást, melynek címlapja, könyvtáblából kifejtve, megvan a muzeumi könyvtárban. Ezt tudva, nem fogunk többé Felvinczi szerzőségéről beszélni, a ki csak születhetett s még semmiesetre sem írhatott akkortáiban.

VEGYESEK.

A tiguromi imádságos könyv. Szabó Károly »Régi Magyar Könyvtára« I. kötetében 400. szám alatt a következő könyvczímet közli: »*Frisius Jakob János. Különb kölböbféle Elmélkedések és Könyörgések. Tigurum. 1605. 8-r.*« s e megjegyzést csatolja hozzá: »Igy adja e könyv czimét, melynek én csak egy czimlaptalan csonka példányát láttam, Sándor István M. Könyvesház 16. Ezen példány 8. lapján az előljáróbeszéd így végződik: Adatott Tigurumból. 1600. esztendőben. Johannes Jacobus Frisius S. Theol. Professor. S ezen kelet után van kétségtelenül e könyv Tigurum. 1600-ra téve a Teleki-könyvtár czimtarában. Biblioth. Sam. Com. Teleki Pars III. 432. l. Ki volt Frisius magyar fordítója, nem tudhatjuk. A könyv megjelenési helyét és évét csak Sándor István hitelére adom.« Mindaz, a mit Szabó Károly e hungaricumról mond, *Szenczi Molnár Albertnek Heidelbergben 1621-ben nyomtatott »Imádságos Könyveczke, Mellyben szép Hála adásoc és áhítatos könyörgések vadnac«* (R. M. K. I. 514.) című fordítására illik, melynek 8-ik lapján az előljáróbeszédnek Szabó Károlytól idézett aláírását is: »Adatott Tigurumból. 1600.« stb. betűszerint megtaláljuk. Szabó Károly úgy találta, hogy a Sándor István hitelére elfogadott könyvczím (mely hitel, mellékesen megjegyezve, sok bibliográfiai tévedésnek lett már szülője) a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár egy csonka hungaricumára illik, mely e szerint unicum lenne: e hungaricumnak, elől, közbül és végül csonkásága akadályozhatta éles szemű bibliográfusunkat, hogy abban felismerje a Molnár fordítását, melyet rendes czímén kívül szintén »Orthodoxus precatationum libellus Tigurinus«-nak, vagyis tigurumi, helyesebben zürichi imádságos könyvnek is neveztek.

Babona a tizenhetedik században. Az irodalmi kincsekben gazdag marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban őrzik több becses kéziratok között Bod Péter »*Gellius Transilvanicus* seu observationum historicarum sacri ac civilis argumenti, praecipue autem ad historiam nostri temporis et res Transilvanicas facientium centuriae« című művét, melybe e curiosus adatgyűjtő egyháztörténetre, történetre, irodalomra, gazdaságra stb. vonatkozó érdekes adatokat jegyezgetett össze minden rendszer nélkül, részint a multból olvasgatás közben, részint saját korából, élményei alapján. Nem volt kiadásra szánva, Bod maga mondja róla, hogy azért írta, hogy »otiando negotiaretur.« Az első »observatio« »Suspirium F. Davidis ad Christum (1573. ápr. 22.); ezt követi: Index Januae Linguae Latinae Comenii, Antiqua monachorum sedes in Transylvania, Erectio gymnasii Udvarhelyensis, »Liber-

tas« moneta, Solemnis inauguratio principis Fr. Rákóczi, Instellatio comitis Saxonicae nationis (1745. febr. 25. Waldhütter István), Pasquillus in diaeta Poseniensi (1751.) Tolvajok zenebonájáról (1754.), Hernyók tenyésztések (1754) Tékozló fiu (Gróf Losonczi Bánfi Dienes), Memoria sacri Rom. imp. comitis Ludovici Teleki, Memoria priorum liberorum (Sigismundus, Maria, Paulus, Sigismundus alter, Susanna) Lázár János versei, Litanía magnatum, eorum genium exprimens circa an. 1754 (Consiliarii Guberniales: Gubernator Haller János Pileárdozz érettünk, Püspök ur Klobusiczki koczkázzál é., Bornemissza Ignác melankolizálj é., Bethlen Ádám pompázz é., Teleki Sándor kegyetlenkedjél é., Bánfi Zsigmond igyál é., Pongrácz György tiszteld a német dámát érettünk stb. Postamester Kálnoki: Komáskodjál s a bereczki deputatussal köttess bocskort stb. Érdekesebb magyar szavak: Kolzodjál, tapiskodj, tsirikolj, mazarenuskodjál stb.), Píntó zsidó testamentoma, Bauzner Simon szebeni királybíró eltemettetésének rendi (1742. okt. 2.) Komárom veszedelme 1763., Extractus regii mandati de typographiis an. 1753. d. 2. Maii, Oratio Polonica, qua mediante regem novum petunt, sed Deum non flectunt an. 1753. stb. Ez érdekes és mint e lajstrom is mutatja, igen változatos tartalmu gyűjtemény 30. lapján találtuk az itt következő bejegyzést: *Litigandi modus superstitiosus: Anna Apa de Somosd, ut A. (= actor) Balthasarem Dobokai, pastorem Koronkaiensem, ut I. (= incattum) iure prosequatur in synodo generali M.-Vasarhelyini die 28. Junii an. 1620., quae in figura iudicii produxit schedulam manu I. scriptam his verbis: A ki perelni akar veled ezt mond: Egyszer elmennék egy uton, latek három iccolmot (igy!). Egyikben ül vala Kristus urunk, másodikban ül vala Jesus, harmadikon ül vala Asszonyunk szüz Mária. Valaki elvenne fatyolát Asszonyunk szüz Máriának, az ártthasson, véthessen énnekem ez mai napon. Másodikon ül vala Ur Jesus. Valaki az ő vérében megmosodnék, az ártthasson, véthessen ennékem e mai napon. Harmadikon ül vala Kristus urunk, valaki az ő vérében megmosodnék, az ártthasson, véthessen e mai napon. Háromszor kell ezt mondani a törvényházban, mig az peresed bémegyén.* Tartozott magát purgálni az I. hogy peresse ellen azon irással nem élt, az esperestnek pedig, hogy tiszti szerint megbüntesse, miért hordoz magánál afféle babonás irást, eleibe adatott«. Bod forrás gyanánt, a honnan ezt a művelődéstörténeti szempontból is figyelemreméltó adatot vette, a Superintendentialis jegyzőkönyvet nevezi meg (E protocollo Superint. p. 89.). E jegyzőkönyveket tudvalevőleg 1849-ben tűz emésztette meg, csupán némi kivonatok hirdetik emléküket, melyeket a máramarosszigeti ref. lyceum könyvtárának egy kéziratából Szilágyi István tett közzé a Révész-féle Protestans Egyházi és Iskolai Figyelmező 1872. évfolyamában. E kivonatok nem szólanak e babonáról. Tudomásunk szerint, eddig másutt sem közölték. Érdekes volna az iccolm (?) szó értelmének kipuhatólása. E szót úgy látszik már Bod sem értette a többi szóktól megkülönböztetve ezért emelte ezt kapitelbétükkel ki a szövegből. Vagy-e szót hibásan olvasta volna? Mindezekről az eredeti egyházkerületi jegyzőkönyv világosíthatott volna föl bennünket.

D. L.

AD VOCEM.

Szittyá.

PUERILE ¹⁾ COLLOQUIUM

de nomine et omine Scytharum.

- X. Ki volt az, a ki a scythákat legelsőbben szittyáknak nevezte?
Y. Boldogemlékezetű Dugonics András, királyi oktató.
- X. Irta-e, mondta-e valaki a scythák nevét Dugonics előtt szittyának?
Y. Olyan nincs.
- X. Hol írta meg Dugonics ennek az ő szó-csinálmányának a mi-voltját?
Y. Etelka-ja I. kötete 65. lapján olvasható 14. számú jegyzetében.
- X. Kik állították, hogy már Csáti Demeter is szittyának hangoztatta a Scythia szót Pannónia megvételéről szóló énekében?
Y. Többen a tanár urak közül; azonban ennek az olvasásnak védelmére Simonyi nem obester Zsigmond úr tette meg a hatvágást, elrettentő példaképen minden agyarkodva magyarkodó orthologus számára.
- X. Kik legyenek ezek voltaképen?
Y. Senki mások, mint azok a magyar nyelvtudomány mezején tenyésző tudósok, a kik a nyelvtörténeti adatok kavicsbányáiból az »experimentalphonetik« sugár szárnyaira kapva tanítják:
- hogy *kell*t okvetetlenül hangzani a magyar nyelvnek, mikor az még nem volt;
  - hogy *kellene* hangzani az élő magyar nyelvnek az ő-csalhatatlan módszerük szerint;
  - hogy *kell* majd hangzani szükségképen a magyar nyelvnek akkor, mikor az, az ő tanításaik elmaradhatatlan következtetéseképen már nem lesz többé.
- X. Mi a mi kötelességünk?
Y. Az, hogy forgassuk az írásokat, se képzeljük, se gyártsuk a régiséget, tartózkodjunk a hamari munkától, és ha mégis megtalálna rajtunk esni, hogy tévednénk, ne resteljük megvallani, mert a csűrés-csavarás ilyenkor már úgysem használ; különben úgy járunk, mint a csepűbe lépett csibe, minél tovább futunk, annál szorosabb nyűgbe jutunk, vagy más szóval: czikákolva szittyázkodó orthologusokká leszünk.

¹ Hogy a Magyar Kritika is megérthesse.

Kokonya. Kunos a Nyelvőr februári füzetében magyarázza ezt a szót, mely Tóth Béla szerint Borsodban csúfolódó szóként ismeretes és vénasszonyt, szipirtyó-félét jelent. Csak ezeket csúfolják-e ezzel a szóval, vagy másra is ruházzák? ezt nem mondja. A ki az új-görög s onnan átvett oszmanli *kokónát* ismeri, s talán még annak a regényes multú férfinak verses mondókáira is emlékezik, a ki ezelőtt 30—40 évvel Galata és Péra utczáin hordozva árulta a *tárcsilli karánfilli taukgökszű kajmak* néven kínált nyalánkságot s minduntalan a kokónákra appellálva ütött nagy zajt, hogy az édességért nyafogó görög s örmény gyermekeknek a maga hasznáért segítsen: annak majdnem lehetetlen a borsodi kokonyáról a kokónákra nem gondolni — ha még oly messze estek s távol vannak is egymástól. Meg talán nem is olyan nagy a távolság, hiszen az oláh nyelvben is meg van ez a szó, a hol már egy hímnemű *kokon-t* fiatal úr, legény-jelentésű szót is elvontak a nőneműnek magyarázott *kokona-ból*. Ergo nem lehetetlen, hogy az oláh nyelv közvetítésével jutottunk e török szó birtokába.

Oláh ficsór, görög dáma, borsodi szipirtyó, — ennyi csakugyan elég egy bokorba, hogy semmisse legyen lehetetlen. Csak a szemét kell behunyni a nyelvésznek, mint a kakasnak mikor kukorikol, hiszen úgyszólván mindaketten könnyvé nélkül tudják a mit mondanikok kell. Ha meg a nyelvész éppen elszundít, mint a bárány a mezőben tavasszal, rajta is megeshet a mit erről mondanak, hogy ha a szél ballangó kórót, ördögsekeret hajt el mellette, felijed s azt gondolva, hogy anyja szalad előtte, utána rugaszkodik s addig kergeti míg meg nem szakad. Ilyen oláh, görög-török-ördögsekeret után szalad Kunos mőndölecskéje is, ott hagyja saját anyját a Nyelvtörténeti szótárt, a melyben még az is meg van írva a Sándor-codex után, hogy miből készül a kokonya vagy husvéti kalács, tehát még azon sem kell tőnődni, hogy az *n*-ből hogy lett *ny*, az *ó*-ból meg *o*, a foemininumból masculinum, a masculinumból neutrum-szipirtyó.

Ha a nyelvben magában megvan valamely szóalak, a szófejtésnek elsőben is annál kell kezdődnie; ha nem feslik, azután menjünk odább.

Csollák. Ennek Nagy-Kőrösön is, Halason is *kancsal*, *bandsal*, *csila csilás* a jelentése. Az utóbbi helyen, ezelőtt 50 évvel J. kékfestő mellékeve volt s ennek is, meg annak is, a kinek ott ma is ez a mellékeve, megvolt s megvan mind a két szeme, csakhogy az egyik vagy mind a kettő *kancsal* vagy *bandsal*, *csila* vagy *csilás*. Csak újabbkori gyűjtő gondolhatta azt, hogy talán félszeműt is jelent.

Ha az alattyáni *csollák*-oknak valamelyik eleje félkezű volt s attól ragadt a név a maradályokra, ez csak a *csonkát* jelentő török *csolak*-ból válhatott *csollák*-ká, s aligha magyarokra ragadt a török név, hanem a kik viselik, eredetileg magok is törökök voltak, a mi a várak környékén nem volt ritkaság, tehát Szolnok környékén sem.

Szemes legyen a gyűjtő, a nyelvész meg óvatos!

REPERTORIUM.

- Andor József.* Elbeszélések. Ism. Paulus. Nyiregyháza 8. sz. — X. Y. Magy. Sion 852. 1. — Doktor Apácai. Polit. Hetiszemle 45. sz. — K. Kath. Szemle. 1898. 166—169. 1.
- Andronicus.* Nők az irodalmi alkotmányban. Nemzet 30. sz.
- Apponyi Albert gr.* Gróf Dessewffy Aurélról. Vasár. Ujs. 1898. 7. sz.
- Arany János* balladái Zichy Mihály rajzaival. Ism. S. E. Egyetértés 350. sz.
- Balogh László.* Versek. Lugos. Ism. Egyetértés 1898. 16. sz.
- Bayer József.* A magyar drámairodalom története. Ism. Róna Béla. Polit. Heti Szemle 1898. 5. sz. — Egyetértés 44. sz.
- Belizár.* Pálffy Albert. P. Hírl. 355. sz.
- Beniczkyné Bajza Lenke.* Közvélemény. Regény. Ism. dr. Bartha József. Kath. Szemle. 1898. 157—159. 1.
- Benkó Imre.* Arany János tanársága. Ism. B. F. Századok 1898. 60—62. 1. — Junius. Hét. 1898. 1. sz.
- Beihlen Miklós gr. ifj.* Hugó Károly. Bud. Hírl. 318. sz.
- Binder Jenő.* Egy magyar Lázár-dráma és rokonai. Philol. Közl. 1898. 19—43., 97—111. 1.
- Bosnyák Zoltán.* Tisztító tűz. Színmű 3 felv. Először adták a Nemz. Színházban nov. 26-án. Ism. Huszár Vilmos. Nemzet 328. sz. — Kóbor Tamás. Magy. Ujs. 328. sz. — Kazár Emil. Magyarország 328. sz. — Alfa. Bud. Hírl. 329. sz. — M. Magy. Hírl. 329. sz. — T. Sz. Egyetértés 328. sz.
- Bródi Sándor.* Tündér Ilona. Ism. t. Egyetértés 350. sz. — K. t. Magy. Ujs. 359. sz. — Lázár Béla. Magy. Kritika 8. sz. — i. Polit. Heti Szemle 3. sz.
- Buza Barna.* Versek. Ism. Vasár. Ujs. 47. sz.
- Erdélyi Gyula.* Szegény Dezső. Ism. dr. Bartha József. Kath. Szemle 1898. 156. 1.
- Erdélyi Zoltán.* Veszített boldogság. Ism. Irod. Tájékoztató 1898. jan. — Egyetértés 44. sz.
- Farkas Emőd.* Tisztek és asszonyok. Ism. Egyetértés 44. sz.
- Félix.* Buddhista Káté. Regény. N.-Enyed 1897. Ism. Sz. L. Erd. Múz. 56. 1.
- Fereneczy József.* Gróf Dessewffy József élete. Ism. Sebesztha Károly. Magy. Kritika 7. sz.
- Ferenczi Zoltán.* A kolozsvári színészet és színház története. Ism. Színészek Lapja. 1898. 1. sz. — Janovics Jenő. Bud. Napló 1898. 20. sz.
- Goldziher Vilmos.* Dudics Endre pécsi püspök. Ism. Századok 1898. 87. 1.
- Gottier Lajos.* Mulató gentry. Ism. Magy. Kritika. 1898. 8. sz. — Magy. Szemle 5. sz.
- Gyarmathy Zsigáné.* Zudorék. Ism. dr. Bartha József. Kath. Szemle 1898. 162. 1.
- Gyulai Pál.* Egy régi udvarház utolsó gazdája. Ism. Roboz Andor. Magy. Kritika 8. sz.
- Heltai Jenő.* Hét sovány esztendő. Ism. Roboz Andor. Magy. Kritika 7. sz.

- Herczeg Ferencz.* Szabolcs házassága. *Ism. m.* Bud. Szemle 93. köt. 140—143. 1.
- Herman Ottóné.* Kisvárosiak. *Ism. dr.* Bartha József. *Kath. Szemle* 1898. 159—162. 1.
- Heyden S.* beszélgetései. Kiadta dr. Dézsi L. *Ism. Révész K. Századok* 948. 1.
- V. Hoschke Kálmán.* Gyarmathy Zsigáné. *Alföld* 297. sz.
- Illéssy János.* Ujabb adatok Balassa Bálint lakodalmanak történetéhez. *Philol. Közl.* 1898. 63—66. 1.
- Illéssy János.* Balassa Bálint Annája. *Századok* 20—41. 1.
- Jakab Ödön.* A két imposztor. *Ism. F. Z. Erd. Múz.* 57. 1.
- Jókai Mór.* Petőfi emlék 1844—49. *Magy. Hírl.* 9. sz.
- Kabos Ede.* Vándorok. *Ism. Morvay Győző.* *Magy. Kritika* 8. sz.
- Kálnay László.* Az arisztokraták. *Ism. k.* Nyiregyháza 1898. 6. sz. — *Egyetértés* 1898. 44. sz.
- Karácsonyi János dr.* Pázmány Péter atyafiságáról. *Magy. Sion* 948—953. 1.
- Karczag Vilmos.* Lemondás. *Regény. Ism. P. L. Magy. Kritika* 7. sz.
- Kazalitzky Antal.* A harang. Eredeti színmű 3 felv. Először adták a vgszínházban jan. 20-án. *Ism. Sz. F. Alkotmány* 18. sz. — *T. Sz. Egyetértés* 21. sz. — *Márkus Miksa.* *Magy. Hírl.* 21. sz. — sz. i. *P. Napló* 21. sz. — *Kóbor Tamás.* *Magy. Ujs.* 21. sz.
- Keményfi.* Élet. — dalai. *Ism. ys. Erd. Múz.* 60. 1.
- Kemény Zsigmond* összes művei. *Ism. Egyetértés* 44. sz.
- Kis József* összes költeményei. *Ism. Ignotus.* *Magy. Hírl.* 330. sz. — *Keszler József.* *Orsz. Hírl.* 19. sz. — *Silberstein A. P. Lloyd* 299. reg. sz. — *Irod. Tájékoztató* 1898. jun.
- Kisfaludy Károly.* Iréne. *Magyar. Vózári Gyula.* *Ism. Kardos Albert.* *Magy. Kritika* 7. sz.
- Kóbor Tamás.* Ő akarta. *Kis regények.* *Ism. Egyetértés* 44. sz.
- Kolozsvári Aladár.* Arany János jegyzősége. *Orsz.-Világ* 2. sz.
- Koroda Pál.* Lira. *Ism. Egyetértés* 1898. 16. sz. — *Esztegar László.* Magyarország 19. sz. — *Gáspár Imre.* *Magy. Szemle* 4. sz. — *Vasár Ujs.* 7. sz.
- Kövény László.* Brassai a tudós, az író és munkái. *Kereszt. Magvető* 6. füz.
- Kováts Antal.* Katona és Madách női jellemképei. *Kecskemét.* 47., 48. sz.
- Kozma Andor.* Szatirák. *Ism. Egyetértés* 336. sz. — *Orsz. Hírl.* 19. sz. — *Magy. Hírl.* 343. sz. — *Magy. Ujs.* 349. sz. — *Irod. Tájékoztató* 1898. jan. — *Vasár. Ujs.* 51. sz. — *Magy. Kritika* 8. sz. — *Magy. Szemle* 5. sz. — *Dr. Császár Elemér.* *Polit. Heti Szemle* 4. sz.
- Krúszelyi Erzsike.* Szabolcska Mihály. *Máramaros* 5. sz.
- Lázár Béla.* Pálffy Albert. 1820—1897. *Nemzet* 354. sz.
- Lázár Béla dr.* Kiss József költészete és a nagybányai festők. *Nemzet* 19. sz.
- Merkel Adolf.* Históriaik. *Ism. sz. Magy. Ujs.* 18. sz.
- Mikszáth Kálmán.* Prakovszky, a siket kovács. *Ism. Bartha József dr.* *Kath. Szemle* 1898. 147—149. 1.
- Molnár Ferencz.* Magdolna. *Ism. sz. Magy. Ujs.* 18. sz.
- Molnár Gyula* összes művei. *Ism. Egyetértés* 1897. 329. sz.
- Molnár Gyula.* A nagyon jó ember. *Vígj.* 3 felv. *Ism. Egyetértés* 1898. 44. sz.
- Palágyi Lajos.* Bibliai emlékek. *Ism. Doktor Apácai. Polit. Heti Szemle* 1897. 52. sz. — *Egyetértés* 350. sz. — *ik. Bud. Hírl.* 354. sz. *a—r.* *Magy. Kritika* 6. sz. — *Orsz.-Világ* 49. sz. — *Irod. Tájékoztató* 1898. jan.
- Palágyi Menyhért.* Madách Imre ifjúsága. *Vasár. Ujs.* 49—51. sz.
- Pálffy Albert.* (1821—1897). *Képpel.* *Vasár. Ujs.* 1. sz.
- Pásztor Árpád.* Színek. *Költemények.* *Ism. Egyetértés* 1898. 16. sz. — *Orsz.-Világ* 6. sz.
- Payr Sándor.* Aach Mihály (öreg) (1646—1708). Adalék egyházi ének irodalmunk történetéhez. *Ev. egyh. és isk.* 1898. 1—6. sz.
- Pekár Gyula.* Délen és Északon. *Ism. M. T. Budap. Napló* 355. sz. — *Irod. Tájékoztató* 1898. jan. — *Magy. Szemle* 6. sz.

- Pekár Gyula*. Hatalom. Ism. dr. Bartha József. Kath. Szemle 1898. 154—156. l.
- Pekár Károly*. Positiv aesthetika. Ism. Salgó Ernő. Egyetértés 1898. 16. sz.
- Petelei István*. Felhők. Ism. Gáspár Imre. Magy. Szemle 1898. 3. sz.
- Petelei István*. Vidéki emberek. Ism. U. o. 7. sz.
- Peterdi Sándor*. Hópelyhek. Ism. sz. Magy. Ujs. 18. sz.
- Petőfi A.* Apostolul. Traduceri St. O. Josif. Bukarest. Ism. Alexics György. Bud. Szemle 93. köt. 143—148. l.
- Pintér Kálmán*. Vörösmarty és a nemzeti köztudat. Magy. Szemle 1898. 2. sz.
- Prigl Olga*. Apró novellák. Gyoma. 1897. Ism. Magy. Szemle 4. sz.
- Rákosi Viktor*. Polgárháború. Ism. B. b. Magy. Hírl. 243. sz. — Magy. Szemle 1898. 7. sz.
- Révész Kálmán*. Czeglédi István származása. Prot. Szemle 6. füz.
- Riedl Fr.* A magyar irodalom főirányai. Ism. Váczy János. Philol. Közl. 1898. 167—170. l.
- Rococo*. Berky Ferencz (színész). Délmagy. Közl. 1898. 12. sz.
- Rococo*. Cziffráné Tövölgyi Margit (színésznő). U. o. 1898. 23. sz.
- Róna Béla*. Szarvas Mariska (Képpel). Magy. Génius 49. sz.
- Rózsa Miklós*. Tévelygések. Ism. Egyetértés 1898. 16. sz. — sz. Magy. Ujs. 18. sz.
- Sajó Aladár*. Ezredes Boriska. Ism. Magy. Hírl. 343. sz.
- Salamon Ödön*. Modern műfordítók. Magy. Kritika 8. sz.
- Salamon Ödön*. Kocsin és gyalog. Ism. Magy. Hírl. 343. sz. — P. L. Magy. Kritika 8. sz. — R. B. Polit. Heti Szemle 1898. 2. sz.
- Sántha Károly*. Költemények. Ism. ik. Bud. Hírl. 354. sz. — Vasár. Ujs. 1898. 1. sz. — Magy. Szemle 1898. 3. sz.
- Sörös Pongrácz*. Verancsics Antal az erdélyi udvarnál. Magy. Sion. 898—923. l.
- Szabados János*. Költemények. Szeged. Ism. Magy. Hírl. 1898. 16. sz.
- Szabolcska Mihály*. Újabb versek. Ism. ik. Bud. Hírl. 354. sz. — Doktor Apácai. Polit. Heti Szemle 1897. 52. sz. — Lázár Béla. Magy. Hírl. 7. sz.
- Szalay Fruzina*. Egy marék virág. Ism. Magy. Szemle 49. sz. — Egyetértés 339. sz. — Orsz.-Világ 49. sz. — Magy. Hírl. 343. sz. — Endrődi Sándor. Somogy 52. sz. — Irod. Tájékoztató 1898. jan.
- Széchy Károly*. Kisebb tanulmányok. Ism. Gyulay Ágost. Magy. Kritika. 8. sz. — Róna Béla. Polit. Heti Szemle 1898. 1. sz.
- Szivós Béla*. Eltűnt. Ism. Orsz. Hírl. 19. sz. — Polit. Heti Szemle 49. sz. — Gáspár Imre. Magy. Szemle 51. sz. — dr. Bartha József. Kath. Szemle 1898. 152. l. — Magy. Kritika 7. sz.
- Tábori Róbert*. A negyvenéves férfi. Ism. S. E. Magy. Génius 48. sz. — Doktor Apácai. Polit. Heti Szemle 49. sz. — P. L. Magy. Kritika 7. sz.
- Tarczai György*. Németvilág Budán. Ism. Magy. Szemle 52. sz. — Irod. Tájékoztató 1898. jan. — szj. Magy. Állam 7. sz. — X. Magy. Sion 44—46. l. R. B. Polit. Heti Szemle 2. sz.
- Thaly Kálmán*. Gyöngyössy István a költő életéhez. Századok 15—19. l.
- Timár Szaniszló*. Selyem és rongy. Ism. Somogyi Gyula. Magy. Krit. 8. sz.
- Tompa Mihály* kiadatlan balladája. (A küzdés). Rozsnyói Híradó. 4. sz.
- Toncs Guszláv*. Zágoni Mikes Kelemen élete. Ism. Gyulai Ágost. Philol. Közl. 1898. 160—167. l.
- Tóth Béla*. Kiss Józsefről. P. Hírl. 1897. 333. sz.
- Vargyas Endre*. Gyöngyök Pázmány Péter műveiből. Ism. B. J. Magy. Kritika 8. sz.
- Városi Malvin*. Magyar nőiokról. Alföld 1897. 266. sz.
- Versényi György*. Körösi Csoma Sándorról. Földr. Közlem. 1898. 25—29. l.
- Vértési Arnold*. Az ugáros-karádi közbirtokosság. Ism. dr. Bartha József. Kath. Szemle 1898. 150—152. l.

Veszelei Károly. Fel a szivekkel. *Ism.* Vasár. Újs. 1898. 2. sz.

Wallentiny Samu. Sárosi Gyula élete. *Orsz.-Világ.* 5. s kv. sz.

Werner Gy. Megvirrad még valaha. *Ism.* *Magy. Hírl.* 337. sz. — *Sz. Zs. Magy. Ujs.* 333. sz. — *Lázár Béla.* *Nemzet* 355. sz. — *Egyetértés* 1898. 16. sz. — *K. Hét* 1898. 1. sz. — *Silberstein A. P.* *Lloyd* 28. sz. — *Dr. Császár Elemér.* *Polit. Heti Szemle* 1898. 1. sz.

Wolff Béla. Az első magyar dramaturg. *Ism.* *Gyulai Ágost. Philol. Közl.* 1898. 89. l.

Zachariásné Kallós Ilona. *Titok.* Népszinmű 3 felv. Először adták a *Magy. színházban* decz. 2-án. *Ism.* *x. Magy. Ujs.* 335. sz. — *l. k. Magy. Hírl.* 336. sz. — *m. g. Orsz. Hírl.* 15. sz. — *sz. i. P. Napló* 336. sz. — *H. V. Nemzet* 335. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

AZ

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

NYOLCZADIK ÉVFOLYAMÁRA.

E negyedévenként megjelenő folyóirat előfizetési ára egész évre 5 fit, egyes füzet ára 1 frt 50 kr. A pénztalványok, reclamatiók a Magy. Tud. Akadémia kiadóhivatalához (M. Tud. Akadémia palotája) küldendők.

„ATHENAEUM“

Szerkeszti: PAUER IMRE.

A Magy. Tud. Akadémia II. osztálya a fentebbi czimen **philosophiai és államtudományi** folyóiratot indított. Ára 5 frt. Egyes füzeté 1 frt 50 kr.

A pénztalványok, reclamatiók a Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó hivatalának (Magy. tud. Akadémia palotája), a folyóirat szellemi részét illető küldemények **Pauer Imre** osztálytitkárnak czimzendők.

Megjelent!!

Szegedi Gergely énekeskönyve 1569-ből.

Szilády Áron tanulmányával Szegedi Gergelyről s énekeskönyvéről.

4-rét. 224 és XVI lap.

Ára 2 frt 50 kr.

Gróf Széchenyi István hirlapi cikkei.

I. kötet: 1828—1843-ig.

Összeállította: ZICHY ANTAL.

N. 8°-rét LXIV és 564 lap.

Ára 5 forint.

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET.

Irta: CHERBULIEZ VIKTOR.

Fordította: GEÖCZE SAROLTA.

N. 8°-rét. 243 lap.

Ára füzve 1.50, egész vászonkötésben 1.90.

Megrendelések intézendők a

Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához

Budapesten.